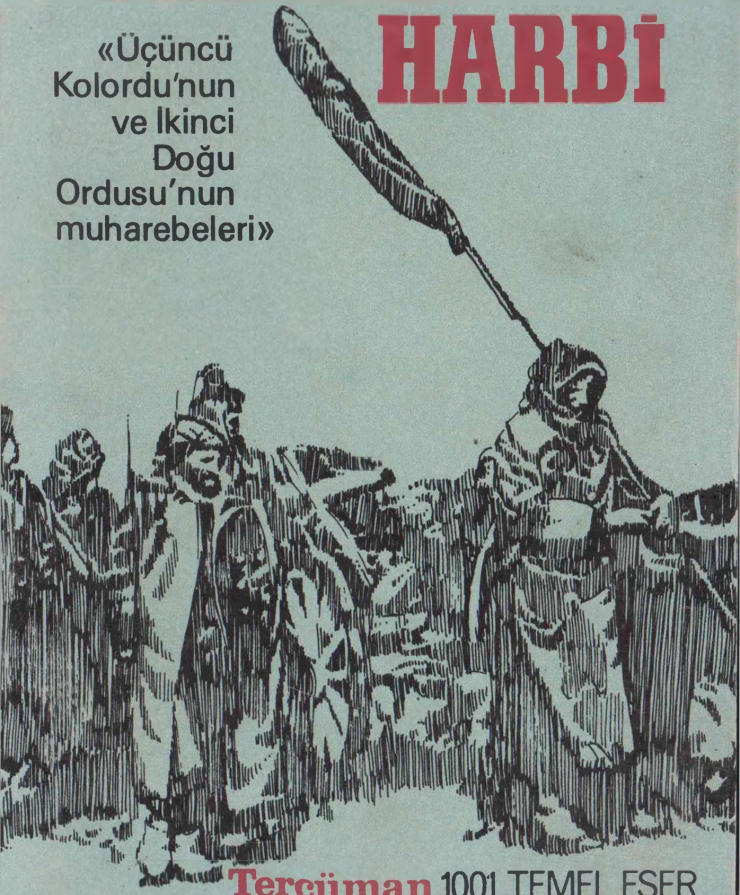
MAHMUD MUHTAR

BALKAN HARBİ

«Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun muharebeleri»

Tercüman 1001 TEMEL ESER

MAHMUD MUHTAR

BALKAN HARBİ
Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri

TERCÜMAN GAZETESİ'NİN
bir kültür hizmeti olarak
yayınladığı
"1001 TEMEL ESER"
Serisinin
137. kitabı.
Mahmud Muhtar Paşa'nın
"Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun
Muharebeleri"
BALKAN HARBİ
başlığı ile
KERVAN KİTAPÇILIK
BASIN SANAYİ ve TİCARET A.Ş.
Ofset Tesisleri'nde
dizilmiş ve basılmıştır.
(EKİM 1979)

Tercüman
1001 TEMEL ESER
137

MAHMUD MUHTAR
Eski 2. Doğu Ordusu Kumandanı
ve
Eski Berlin Sefiri

BALKAN HARBİ

"ÜÇÜNCÜ KOLORDU'NUN VE İKİNCİ DOĞU ORDUSU'NUN MUHAREBELERİ"

Hazırlayan:
M. Ziyaettin ENGİN

İSTANBUL
1979

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

ÜÇÜNCÜ KOLORDU'NUN VE İKİNCİ DOĞU ORDUSUNUN MUHÂREBELERİ

Erikler-Petre Muhârebesi-Kırkkilise olayı-Vize'ye Ric'at-Pınarhisar'a Taarruz-Soğucak Dere Muhârebesi-Lüleburgaz-Karağaaç Muhârebesi-Karaağaç deresi muharebeleri Çatalca Hattına Ric'at-Çatalca Muhârebesi-Mühâhazat

Mahmud Muhtar Paşa Eski 2. Doğu Ordusu kumandanı ve eski Berlin sefiri

Bu kitap 1331 (1915)'de Kanâat Matbaasında basılmıştır.

ESERİN YAZARI VE ESER HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

"1001 Temel Eser" okuyucularına sadeleştirilerek sunulan bu eserin yazarı Mahmud Muhtar Paşa, ünlü kumandan ve devlet adamı Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın oğludur. Kızı sayın Emine Fuad Tugay'ın ifadesine göre (1), Mahmud Muhtar Paşa, 11 Aralık 1866'da (2), babasının Molla Gürani'deki konağında dünyaya gelmiştir. İlk çocukluk yılları büyükannesi Sıdıka hanımın nezâretinde geçen Mahmud Muhtar, ilk öğrenimine Teneryolu'ndaki bir ilkokulda başladı ise de daha dokuz yaşında iken Galatasaray Sultanisi'ne yatılı olarak verildi. Ancak burayı bitirmeden, önce Harbiye'ye oradan da Metz (Almanya)'deki askerî koleje gönderilen M. Muhtar, 1888'de teğmen olarak Berlin'de askerlik hayatına başladı. Bu sıralarda kurmaylık tahsilini de tamamladıktan sonra bir kurmay subay olarak Harbiye'de öğretmenlik yaptı.

İstanbul'a döndükten sonra babası tarafından II. Abdülhamid'e takdim edilen M.Muhtar, kızının belirttiğine göre, bu kabul sırasındaki serbest davranışı ve daha sonraki hareketleri dolayısıyla, sultan tarafından şüpheli bir kimse olarak görülmüştür. 1896'da Hidiv İsmail Paşa'nın

en küçük kızı Prenses Nimet'le evlenen M.Muhtar, kısa bir müddet annesinin Tokmakburnu'ndaki yalısında yaşadıktan sonra 1897'de Albay rütbesiyle Türk-Yunan Harbi'ne katılarak Velestin ve Dömeke savaşlarında büyük yararlıklar gösterdi. Bir hücûm sırasında yaralanan M.Muhtar'ın 1897 Ağustosunda büyük kızı Emine hanım dünyaya gelince aile yıl sonuna doğru, Moda'da yaptırılan Mermer Konak'a (3) taşındı. Hürriyetçi fikirleri ve Avrupaî yaşayışı dolayısıyla devamlı olarak gözaltında bulundurulan Mahmud Muhtar, dostlarının ve ailesinin uyarmaları neticesinde Mısır'a yerleşti. O, burada modern bir çiftlik vücûde getirmekle günlerini geçirdi.

Mahmud Muhtar, askerlikten uzak geçen yıllarında senenin yedi ayında Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde yaşadı. O, 1908'de Ostend'de bir ev kiralamalarından az sonra 2. Meşrutiyet'in ilânı üzerine, İttihad ve Terakki fırkasına mensup olmadığı halde general rütbesiyle I. Ordu kumandanlığına getirilince İstanbul'a dönüp, kendisini ordusunun talim ve terbiyesine vakfetmiştir.

31 Mart 1909 vak'ası üzerine Mahmud Muhtar Paşa, Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa'nın kararsızlığına rağmen, askerlerinin başında kalarak asilerin seraskerliğe hücûmlarını geri püskürtmüş, ancak kabinenin istifası üzerine akşam geç vakit Moda'daki evine dönmüştü. Kendisini konağında bekleyen dostları, hayatının tehlikede olduğunu söyleyerek, onu bahçeden bahçeye atlayıp geceyi Sir William Whittall'ın evinde geçirmeğe ikna etmişlerdi. Mahmud Muhtar Paşa, ertesi gün bir İngiliz gemisiyle Pire'ye hareket etmiş, oradan da Selânik'e geçerek, Mahmud Şevket Paşa'nın hizmetine girmişti. O, II. Abdülhamid'in tahtından indirilerek V. Mehmed'in pâdişâh olması üzerine, İstanbul'a dönmüştü. Mayıs 1909'da çıkarılan bir kanun gereğince, kurmaylık tahsilini Türkiye'de yapmadığı için kendisinin 11 yıllık generalliği geri alınarak, rütbesi albaylığa indirilmişti. Kısa bir müddet sonra

kendisine yapılan haksızlığı telâfi için Aydın vilayetine genel vali tayin edilmiş ve bu vazifesine Haziran 1909'da başlamıştı. Paşa, burada ilk önce eşkiya tenkili ve yolların tanzimiyle uğraşmış ve bu hususta başarılı da olmuştu. Hakkı Paşa kabinesinde Bahriye Nâzırlığına (Bakanlığına) getirilmesi (Ocak 1911) üzerine, tekrar İstanbul'a dönen Mahmud Muhtar Paşa, Ocak 1912'de Padişah'ın selamlarını, kışı Yalta'da geçirmekte olan Rus Çarı II. Nicholas'ya iblağ etmekle görevlendirilince bir kruvazör ile oraya giderek, üç gün Çar'ın misafiri olmuştu.

Hakkı Paşa kabinesinin düşmesi üzerine Bahriye Nâzırlığı'ndan ayrılan Muhtar Paşa, birkaç ay sonra 1912 Temmuz'unda babası Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın kurduğu kabinede yeniden aynı makama getirilmişti. O, iş başında bulunduğu sırada, deniz kuvvetlerinde eğitim ve disiplinin daha yüksek bir seviyeye çıkarılmasına çalıştığı gibi İngiltere'ye de iki büyük harp gemisi sipariş etmiş, hattâ parası da ödenmişse de 1914'deki siyâsî durum dolayısıyla bu gemiler bize verilmemişti. 1912'de Balkan Harbi'nin patlak vermesi üzerine, M.Muhtar Paşa orduda faal bir vazife alabilmek için Bahriye Nâzırlığı'ndan istifa etmişti. Tümgeneral rütbesiyle önce Trakya'da 3. Kolordu Kumandanlığı'na tâyin edilen M.Muhtar Paşa, daha sonra 2. Ordu Kumandanlığı'na getirilerek, ilerleyen Bulgarları Terkos-Çatalca hattında durdurmayı başarmış, hatta karşı bir taarruza da geçmiş, bu arada düşman içine dalarak yaralanmış ve bir asker tarafından kurtarılmıştı. Sadeleştirilerek okuyuculara sunulan ve Mahmud Muhtar Paşa tarafından kaleme alınan bu eser, Balkan Harbi'nin safhalarını günü gününe anlatmaktadır.

Uzunca süren bir rekabet devresinden sonra bastonsuz olarak dolaşmağa başlayan Mahmud Muhtar Paşa, 1913 Şubat'ında Berlin sefirliğine tâyin edilmesi üzerine aynı ayın sonunda vazifesi başına hareket etmişti. Ağustos 1914'te Almanya'nın müttefikler aleyhine harbe girmesi

üzerine, Türkiye'nin de Almanya yanında harbe katılması istegine karşı "kızı Emine Hanımın da üzerinde ısrarla durduğu vechile (4)" Mahmud Muhtar Paşa Türk Hükûmeti'ne tarafsız kalmasını tavsiye etmişti. Kabine ekseriyeti aksi fikirde olduğu için, sefirimizin geri çağırılmasına karar vermiş, durumdan haberdar olan Paşa da vazifesinden istifa etmek istemişti. Ancak kurmay okulundan yakın arkadaşı olan İmparator Kaiser Wilhem buna itiraz ile Paşa'nın sefir olarak yerinde kalmasını sağlamıştı. O, Türkiye'nin I. Dünya Harbi'ne girmesinden az önce, hükûmeti bu hususta yeniden îkaz etmişti. Ancak kendisinin gönderdiği gizli rapor, Türk hükûmeti'nce Kaiser'e ifşa edilince Alman İmparator'u eski arkadaşından desteğini çekmiş, böylece Said Halim Paşa da şahsan hoşlanmadığı Berlin Sefiri'ni vazifesinden affetmek imkânını bulmuştu.

M.Muhtar Paşa 1915'te sefarethaneyi boşalttıktan sonra da tahsilde bulunan oğlu İsmail'in husûsî durumu îcabı bir müddet Esplanade otelinde ikametini sürdürmüş, bilâhire, Alman ordusunda vazife gören oğlunun yanında kalmak isteyen karısının isteği üzerine Münih'te yaşamağa başlamıştı. Sıhhî sebepler yüzünden oğlunun Alman ordusundan terhis edilmesi neticesinde Paşa ailesiyle birlikte İsviçre'ye yerleşmişti. Mahmud Muhtar Paşa, 1916'da Talât Paşa'nın Sadrazam olması üzerine, memleketinde faal bir vazife istemiş, ancak verilen görevi kabul etmeyince Enver Paşa'nın emriyle faal hizmetten afv ile emekliye sevk olunmuştu.

Mahmud Muhtar Paşa, emeklilik yıllarında İsviçre'de "La Turquie, l'Allamagne et l'Europe" (5) adlı eserini hazırlamağa başlamıştı. 1920'de kalp rahatsızlığını ilk defa hissetmeğe başlayan Paşa, Türkiye'nin Sevres andlaşmasını imzaladığını öğrenince, ciddî bir kalp krizi geçirmiş, bunun üzerine kendisine sakin bir hayat yaşaması tavsiye edilmişti. 1921 Haziran'ında ailesi ile birlikte tekrar Münih'e yerleşen M.Muhtar Paşa, kızı Emine Fuad ha-

nını burada evlendirmiş. 1922 yılı başında da dokuz yıllık bir vatan hasretinden sonra Türkiye'ye dönmüştü. Bu sıralarda kendisine, Damad Ferid Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı teklif edilmişse de bunu kabul etmemiştir. Hayatının bundan sonraki yıllarında, kışları yine Mısır'da geçirmeye başlamıştı. 1926'da Avrupa'ya giderek ciddî bir ameliyattan ve çok uzun süren bir nekahat devresinden sonra yaşayışına Moda'daki Mermer Konak'ta devam eden M.Muhtar Paşa, 1929'da, I. Dünya Harbi'nden önce Bahriye Nazırı sıfatıyla İngiltere'ye ısmarladığı iki kruvazörün parasını tazmine mahkum edilince, manevî bakımdan yıkılmış, memleketi terk ile bir daha da vatanına dönmemişti. O, bundan sonraki yıllarını "La Sagesse Coranique"i hazırlamakla geçirmişti. Kitabının Türkçe'sini henüz bitirememekle birlikte 16 Mart 1935'te eserinin Fransızcasını tamamladığını karısına müjdelemiş ertesi günü de Avrupa'ya müteveccihen yola çıkmıştı. Bindiği vapurun, Messina ile Napoli arasında uğradığı kuvvetli bir fırtına Paşa'nın kalbine dokunmuştu. 18 Mart 1935'te öğle yemeğini ünlü Arabist Prof. Massignon'la yiyen M.Muhtar daha sonraki saatlerde kamarasından çıkamayınca, kalbten öldüğü anlaşılmış, bunun üzerine naaşı Napoli'den İskenderiye'ye gönderilerek Kahire civarındaki İmam Şafiî mezarlığında toprağa verilmiştir.

Paşa'nın ölümünden iki gün önce tamamladığı "La Sagesse Coranique" karısı tarafından Paris'te basıldığı gibi, bunun İngilizcesi de tanınmış Arabist Dr. John Naish tarafından "The Wisdom of the Qur'an" (Oxford University Press 1937) adıyla yayımlanmıştır.

Yukarıda da temas ettiğimiz üzere Mahmud Muhtar Paşa'nın 1912 Balkan Harbi'ne ait bu eseri, muhârebelerin bütün safhalarını salâhiyetli bir şekilde günü gününe anlatmaktadır. Ancak Paşa, bu kadarla iktifa etmemiş, eserinin "mülâhazât" adını verdiği kısmında, bu harpte niye böyle bir hezimete uğradığımızı belîğ bir surette

gözler önüne sermiştir. Sayın Ziyaettin Engin, Mahmud Muhtar Paşa'nın bu ibretle okunacak eserini dikkatli bir şekilde sadeleştirerek "1001 Temel Eser" okuyucularının istifadelerine sunmuş bulunmaktadır.

14 Mart 1979
Dr. Orhan F. Köprülü

ÖZÜR VE TEMENNİ

Müsveddelerin temize çekilmesi, Berlin Sefareti'ne tayinim dolayısıyla İstanbul'dan ayrılışım anına rastladığından ve kitabın basılışı da benim İstanbul'da bulunmadığım zamanlarda yapıldığından esaslı bir şekilde incelenerek düzeltmeler yapılamadığından araya bir hayli yanlışlar girmiştir. Bundan ötürü kitaba bir yanlış-doğru cedveli eklenmiştir. Bu bakımdan muhterem okuyuculardan özür dilemeği bir borç sayarım. (+)

Bu vesile ile şunu da ilâve edeyim ki, savaş olaylarına dair yayımlanan belgeler, savaş meydanlarında müsveddesiz, acele ile ve bazen de korku içinde yazılmış veya yazdırılmış şeyler olduğundan, düzen, bağlantı ve sıra itibariyle gözler önüne konmağa müsaid bir hâle getirilmesi daha uygun görülerek o şekilde derecedilmiştir. Fakat çok az olarak meydana gelmiş olan bu gibi düzeltmeler esas ve mânâ itibariyle hiç bir değişikliği gerektirecek şekilde değildir.

Çatalca'da yaralandığım için ordudan ayrılışım dolayısıyla savaşın gidişatı hakkında ve bilhassa muhtelif birliklerin, mevzilerine, yaptıkları harekâta, mevcutlarına ve genellikle istatistiklere dair daha çok ve geniş bilgi verebilecek gerekli raporlar ve cedveller ve sair belgeler elde edilemediğinden gözler önüne konulan kadarı ile yetinilmiştir. Ne yazık ki gerektiği şekilde savaş notları tutulamadığı için cereyan eden olayları tamamen hafızamı kullanarak tertip ve tanzime mecbur kaldım. Gerçi genellikle yanlış

lıklar bulunmadığına inanıyor isem de, teferruat itibariyle, özellikle bazı tabur ve batarya isimlerinin, numaralarının belirtilmesi bakımından küçük yanlışlıklar meydana gelmiş olması ihtimâli vardır. Bunun için ve araç noksanlığından dolayı kusurlar olmuşsa bunlara da müsamahalı bir gözle bakılmasını rica ederim.

Ordumuz için en çok faydalanılan hususlardan biri de, avcı ateş hatlarında bulunan Bölük, Tabur ve Alay kumandanlarımızca gözle görülen durumların orduca malûm olmasıdır. İşte bu sebeple olayları yaşayan ve bunları not etmiş olan bu gibi subaylarımızın bunları yayınlayarak fikirleri ve vicdanları aydınlatmaları, vatan evlatlarının kanı pahasına elde edilen savaş tecrübelerinden subaylarımızı faydalandırmaları temenni olunur. Her millet yaptıkları savaşlara dair bir çok eserlere ve tarihlere sahib oldukları halde, ne yazık ki bu ana kadar Osmanlılar, ekseriya kendi yaptıkları savaşları yabancı dil ile yayınlanan kitaplardan okumak ve incelemek zorunda kalmışlardır. Bu hâl, yapılan hatâları gizlemek için, hiç bir zaman resmi tarihi belgelerin yayınlanmamasından, ayni tesir altında olarak özel yayına da izin verilmemesinden ileri gelmiştir. Bunun neticesi de, durumumuz ve hususiyetimiz hakkında daima bilgisiz ve karanlık içinde kalmamızı, bizi uyarması gereken olaylardan faydalanmamaklığımızı gerektirmiştir.

İlerlemek ve ferahlamak ancak hakikatları bilmek ve tecrübelerden faydalanmakla olur. Bundan dolayı ümid ve temenni edelim ki bu son savaşta, millî yaşayışımız ve devletin devamı ile şiddetle ilgisi olan acı tecrübelerin sonucu bütün gerçeğiyle ortaya konursa zihinlerin aydınlatılmasına ve inceden inceye düşünülerek durumumuzun düzeltilmesine sebep olur.

Temiz vatan topraklarının korunması uğrunda kanlarını döken ve canlarını veren binlerce Osmanlı'nın acı kaybından hiç olmazsa fennen ve ahlâken faydalanıp da uğradığımız felâketlerden, gördüğümüz kanlı derslerden ibret alınız ve buna benzer acı tecrübelerden geleceği korumak ve aziz vatanımızın geri kalan kısmını olsun muhafaza edebilmek için gerekenleri yapalım ve bu suretle şehidlerimizin ruhlarını hoş edelim. Bunun için de olayları inceleyerek bütün açıklığıyla gözden geçirmek ve incelenip okunması için de gerekli belgeleri herkesin gözleri önüne koymak hepimizin en başta gelen vazifelerimizdendir.

Bunun içindir ki cereyan eden olayları subaylarımızın ve inceleyecek olan kimselerin gözleri önüne koymayı bir vatan borcu saydım.

* ** **

Üçüncü Kolordu Seferberlik başında Şark Ordusu'nun Vize-Lüleburgaz hattında toplanmasını gizlemek ve üstün düşman saldırısına karşı yavaş yavaş Vize ve Saray istikâmetinde gerilemek gaye ve düşüncesi ile Kırkkilise'de (Kırklareli) toplanmıştı.

Doğu ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın düşüncesi, Seferberlik'in tamamlanmasından önce meydana gelecek düşman saldırısına karşı Ergene hattı gerisinde savunmada bulunmak idi. Halbuki Başkumandanlık Vekâleti, toplanmanın sona ermesinden önce düşman tarafından yapılacak bir saldırıya karşı korunmayı veya saldırıya geçmeyi, Seferberlik'in veya ordunun durumunun ne dereceye kadar elverişli olduğunu göz önünde tutarak muhakeme etmeyip toplanan asker yekûnuna bağlı saymakta idi. Ve Kırcaali'deki Fırka'nın Filibe veya Haskoy istikâmetlerinde ilerlemesinden büyük sonuçlar beklemekte idi.

Kırcaali ve Edirne havalisindeki topluluğun yekûnu (150) bine ulaşınca Başkumandan Vekili Nazım Paşa saldırıya girişmek için hiç bir engel kalmadığını düşünmek-

te idi.

Osmanlı ordusu, saldırıya geçerse, Üçüncü Kolordu için düşmanın sol kanadı ve gerileri üzerinde etkili olmak üzere müstakil bir vazife düşünülmüştü. Şark ordusu'nun mevcudu arttırılarak saldırıya geçebileceği inkanı sağlandığı düşüncesi hasıl olunca Vize'de toplanmakta olan Onaltıncı Kolordu da 4 Ekim tarihinde Üçüncü Kolordu Kumandanlığı emrine verilmişti.

Ekimin ilk günlerinde Edirne ve Kırcaali dâhil olduğu halde Şark ordusu'nun mevcûdü (150) bine ulaştığından Birinci Kolordu Karargahı Yenice'ye sevkedilmiş ve Lüleburgaz, Babaeski noktalarında toplanan İkinci ve Dördüncü Kolordular ilerlemişti. Onaltıncı Kolordu da toplanma merkezini Pınarhisar'a nakletmişti.

Ben 4 Ekim 1328 tarihinde gece saat 11'de (23) Kırkkilise'ye (Kırklareli) giderek işe başladım. Seferberlik çok geri ve Kolordu'da noksanlar pek çoktu. (*) (23) bin kadar askeri vardı.

Üçüncü Kolordu için Kırkkilise'nin (Kırklareli) Kuzey Batısı'nda ve Raklıca'nın etrafında yeni seçtiğim mevzileri hazırlatma ve sağlamlaştırma işine giriştim. Birinci Kolordu'da iki gün sonra benim sol kanadımdan başlayarak Teke suyunun etrafında ve Koyungâvur'un güneyindeki mevzileri hazırlamak üzere emir aldı.

5 Ekim'de düşman hudut karakollarına saldırmaya başladı. Bunun üzerine Tınaveçik'ta bulunan bir tabur "Dereköy"üne ve hudut bölükleri "Erikler"e çektirildi. 7 Ekim'de "Petra"ya bir tabur ilerletildi.

Yine bugün Erikler civarında bulunan Küçük Zabit Mektebi az bir düşman birliği karşısında bütün ağırlıklarını gece yollarda bırakarak telaşla Kırkkilise'ye (Kırklareli) dökülüp gelmişti. Ertesi gün tarafımdan 7. Tümen, Tümen Kumandanı Hilmi Bey kumandasında iki tabur ve bir cebel bataryasından meydana gelmiş bir birlik gönderilerek sebepsiz yere terk edilmiş olan arabalar kurtarıldı.

Düşman hakkında henüz açık bir bilgi yoktu. Bulgar ordusunun toplanma merkezleri, sureti taksim ve tevzii ile savaş düzeni hakkında hiç bir bilgiye sahip değildik (*)

Bulgarların taarruz şekline gelince, eskidenberi genelkurmaymızca yerleşmiş bir düşünceye göre, Bulgarların, en sol kanadı kolu ile Üsküb istikâmetinde yürüyerek Kırkkilise-Vize yolunu kesmek ve ordumuzun sağ kanadını çevirmek üzere hareket edecekleri sanılıyordu (*)

7 Ekim 1328 tarihinde Kırkkilise-Edirne merkez hattı ilerisinde bulunan müstakil süvari tümeni tarafından gönderilmiş olan bir rapora göre, düşmanın 24 taburluk bir kolu "Büyük Derbend" üzerinden hareketle 6-7 Ekim gecesi "Sarıdanışmend"e ve diğer 12'şer taburluk iki kolunun "Süleymandanışmend"e ve "Çeşmeköy"üne eriştiği ve çok miktarda süvarisi bulunduğu anlaşılmıştı. "Gaipler" cihetinde ise düşmanın bir livâ (tugay) kadar piyadesiyle bir alay süvarisi bulunduğu esirlerin ifadesinden anlaşılmakta idi.

Düşman hudud üzerinde bulunan ve yoluna rastgelen İslâm köylerini yakmakta ve şu suretle yalnız Osmanlı hükûmetine karşı değil, bütün Müslümanlığa karşı düşmanlık göstermekte ve harp ilân etmekte idi.

Bu esnada 2. Kolordu Kavaklı'ya doğru ilerlemekte ve 4. Kolordu da Hasköy istikâmetinde ileri alınmakta idi.

Üçüncü Kolordu Seferberliğini tamamlayamamış ve bazı Nizâmiye taburlarının mevcûdu henüz ikiyüz kadar olup mevcûdu tamamlayacak olan asker yavaş yavaş ve parti parti gelmekte idi. Fakat elbise bulunmadığından bunların giydirilmesi husûsunda çok sıkıntı çekilmekte ve İstanbul'dan elbise beklenilmekte idi. (*)

Kolordunun mevcûdu arttıkça erzak sağlanması husûsunda da güçlüklerle karşılaşılıyordu. Zira biriktirilmiş erzak yoktu. Kolordu'ya geldiğimde ancak birkaç günlük

zahîre vardı ve her günün erzakını civardan ayrıca sağlamak gerekiyordu. Yanımdaki Birinci Kolordu da aynı durumda idi. Bu bakımdan trenle durmadan asker göndermekten önce mevcut askerin yiyeceğini sağlamak işinin daha uygun olacağını, mutlaka birkaç katar erzak ve peksimet gönderilmesini Harbiye Nezâretine ısrarla bildirmeğe mecbur olmuştum.

Paraya gelince, Kolorduya geldiğimde sandıktaki para ondört liradan ibaretti. Ancak Vize'de biraz para geldi.

Kolordunun 8. tümeni Çorlu'da toplanmakta idi. Bu fırkadan ancak 9 ve 10 Ekim'de dört tabur ve üç batarya Kolorduya katıldı.

Cephane kolları henüz Lüleburgaz'da kuruluş halinde idi. Seyyar hastane takımları ve sıhhiye birlikleri ve seyyar ekmekçi bölükleri de bir çok güçlüklerle kurulabilmekte idi. Şu hali ile beraber Üçüncü Kolordu belki en ziyade seferber halini kazanmış durumda idi. Ve Kırkkilise'deki mevcûdu 8 Ekim akşamı otuzsekiz bine erişmişti (Bk.Harp nizâmı No.1)

7. Tümen Kumandanı Hilmi Bey hariç 8. ve 9. tümen kumandanları dışardan ve yeniden tâyin edilmişlerdi.

Kolorduya 8. Süvari Alayı verilmiş ise de bunun at mevcûdu ancak ikiyüz kadar olup bundan karargâhlara ayrılan asker ve hayvanlar çıkınca keşif işi için pek az bir mevcût kaldığından müstakil süvari tümeninden "Gaipler" istikâmetinde düşmanın sol taraflarına ve gerilerine doğru keşifler yaptırmak için bir süvari alayının gönderilmesi istenmiş ise de, süvâri tümeninin de mevcûdu ancak bin üçyüz atlıdan ibaret olması sebebiyle bu isteğin yerine getirilemeyeceği cevabı alınmıştı.

6 Ekim'de Birinci Kolordu Kumandanı Yaver Paşa benimle görüşmek üzere Kırkkilise'ye gelmişti. Kendisi düşmanın plânsız bir şekilde derin kollarla ve fena yollarda ancak elli tabur kadar bir kuvvetle ilerlemekte olduğunu, buna karşı çabuk davranılabilirse mühim bir darbe

indirmenin kabil olacağını ümit ettiğini beyan etti. Ordu Kumandanı Abdullah Paşa'nın telgraf başına gelmesi tarafımızdan rica olunarak bu husus kendisi ile görüşüldü.

Kumandan Paşa havayı uygun görmediğinden ve ordu henüz dağınık bulunduğundan söz ederek şimdilik saldırının kabil olamayacağını bildirdi. Hakikaten gece yağmur yağdı ve yolları batak haline getirdi. Ertesi günü Abdullah Paşa Kırkkilise'ye geldi ve o gece kaldı. Durum hakkında görüşmelerimiz sonunda şu aralık saldırıya geçmenin uygun olamayacağı kararlaştırıldı.

Abdullah Paşa 8 Ekim'de Yenice'ye Birinci Kolordu Karargâhına gitti. O esnada müstakil süvâri tümeninin bir raporu geldi.

5.6 ve 7 Ekim'deki keşiflere göre düşman hududu üç kol ile geçerek ve "İsal", "Hacıdanişmend", "Boyunlu" noktalarından ilerleyip beş kola ayrılmış ve uçları ile "Eskipoloz", "Süloğlu Çiftliği", "Açalı", "Otakçı", "Pravadi"ya ulaşmış imiş. Beher kolun kuvveti üç piyâde alayı ve onüki toptan aşağı değilmiş. Üç süvâri alayının da "Hacıdanişmend"ten geçtiği görülmüş.

Şu hâle nazaran Bulgarlar'ın "Gaipler" ile "Büyük Derbent" arasında görülen ve haber alınan kısmı tahminen onyedi alay kadar yâni 68 tabur piyâde ve 4 alay süvâri ile 60 kadar toptan ibaret olduğu, büyük kısmı ile "Hasdere"nin batısından ilerlediği ve Şark Ordusu'nun sol tarafını çevirmek üzere hareket ettiği anlaşılıyordu.

ERİKLER—PETRE MUHÂREBESİ

Akşam saat 7'de (19) "Karakoç" ilerisindeki savunma hattımızdan döndüğüm esnâda Ordu kumandanından umûmî taarruz emri geldi. Bu emir gereğince Üçüncü Kolordu ertesi gün ögleden evvel saat 11.30'da büyük kısmı ile "Çeşme Koyu" batısındaki "Sazlıdere"ye ulaşacak ve "Sarı Danişmend"e doğru gidecekti.

Kavaklı'da bulunan İkinci Kolordu sol kanadımızda olarak "Koyungâvur", "Kiremitli", üzerinden "Semen ha-

rubesi"ne Birinci Kolordu "Geredeli" ve "Geygiler" üzerinden "Suloğlu", "Geçkenli" hattına ve Haskovdeki Dördüncü Kolordu da "Timurhanlı" istikametinde hareketle görevlendirilmişlerdi. Müstakil süvârî tümeni, ordunun sol kanadında Edirne ile ulaşımı sağlamaya memur idi. Edirne'deki birliklerden de ilki tümen "Hıdırağa", "Sofular" hattından taarruza memur edilmişlerdi.

7 Ekim tarihinde Üçüncü Kolordu'ya katılmış olup, altı Redif tabûrundan meydana gelmiş olan ve Afyonkarahisar tümeni adını taşıyan birlik, "Karakoç" ile "Rakliçe" arasında tahkîmatta bulunuyordu. Murettep dokuzuncu tümen "Rakliçe"nin güneyindeki sırtlarda idi. (*). Sekizinci Tümenden yalnız iki tabur (Alay 22, Tb. 3 ve nişancı Tb.8) ve üç batarya mevcuttu. Bu tümenden iki tabur da ertesi akşam "Petra"ya geldi.

Ordu emri alınınca tümen kumandanları Kırkkilise'ye karargâha davet edilerek, yazılı emir verilinceye kadar vakit kazanmak için kendilerine gerekli bilgi ve tâlîmat verildi. Ordudan gelmiş olan emir ve tâlîmatın hazırlanması ve suretlerinin çıkarılması hayli zaman aldığından karargâhtan ancak saat onbirde emir çıkabildi. Gece olması dolayısıyle birlikleri bulmak kolay olmadığından bazı birliklere de emrin ancak ertesi sabah verilebildiği anlaşıldı.

"Çeşmeköy" Rakliçe'den yaklaşık olarak kırk kilometre uzaklıkta bulunması dolayısiyle, "Petra" üzerinden paralel yollarla ilerlemeğe memur edilen Afyonkarahisar Tümeni ve Dokuzuncu Tümen, gece saat bir buçukta harekete mecbur idiler. Yedinci nizamiye tümeni, "Gaipler" istikâmetinin önemi gözönünde tutularak üç obüs bataryası ile takviye edilerek kuvveti on tabur, dokuz batarya ve iki bölük süvariye çıkarıldı. Bu tümenin saat 4.30'da "Erikler" istikâmetinde hareket etmesi lâzım idi. Sekizinci Tümen birlikleri, Dokuzuncu Tümeni "Petra" istikâmetinde tâkîbe memur edildiler.

Süvâri sekizinci alayın ancak seksen atlıdan ibâret kalan kısmı da dokuzuncu tümene bağlandı.

Kırkkilise'nin korunmasına üç mantelli krup bataryası ile bir redif ve bir müstahfız taburu tahsis edildi ve Mirlivâ (Tuğgeneral) Kadri Paşa'nın kumandasına verildi.

Nizâmiye birliklerinin birçoğu hâlen tamamlayıcı erat almak ve noksanlarını tamamlamakla meşgul idi.

Tümenlerin seferberlik hazırlıkları ve yığınakları tamam değildi, piyade ve topçu birlikleri birbirinden ayrı ve çeşitli yerlerde bulunuyordu. Gece vakti dağıtım ve hazırlık bakımından çok zorluk çekilmekte idi. Bundan dolayı gece yarısından sonra alınan umûmî bir taarruz emrinin bir iki saat zarfında tümenlerce uygulanarak gereğinin yerine getirilmesi çok güç ve imkânsızdı. Bundan dolayı dokuzuncu ve yedinci tümenler ancak sabah saat beş ve altı dolaylarında hareket edebilmişlerdi. Afyonkarahisar piyadesi ise ilerde toplu bulunduğundan nispeten erken hareket etmiş, fakat topçu ve süvâri katılamadığından tek başına ilerlemişti.

Kolordu karargâhı 9 Ekim sabahı ancak saat 7'de çıkarak "Raklice"den "Petra"ya giden yolların kuzeyindekini takip ile saat 11.30'da Petra'ya ulaşabildi.

Afyonkarahisar taburlarının büyük kısmının "Eskipoloz"un güneyinde ve öncü ile koyun kuzeyinde toplanmış bulunduğu görüldü. Dokuzuncu tümenin öncüsü "Petra" da toplu olarak mola vermekte idi. Bir çok kısmı da yol kolunda gelmekte idi. Sağ kanadımızda yedinci tümenin "Sırsıvat" deresi etrafında harbe başlamış olduğu görülüyordu.

Saat yarıma doğru Afyonkarahisar tümeni kumandanı Kurmay Albay Şükrü Bey'den aşağıda sûreti bulunan rapor geldi:

8 Ekim 328

Sabah, saat 11.45

"1 – Şimdi kolbaşımla "Eskipoloz"a vardım.

2– Kara Hamza'da bin kişi kuvvetinde ve üç sınıftan meydana gelmiş bir düşman kuvvetinin bulunduğu, Eskipoloz köyü ahalisinden öğrenildi.

3– Karahamza'daki mezkûr düşmanın bir öncü olması ihtimâli mevcuttur.

Kolordu emri henüz gelmedi."

Hemen dokuzuncu tümene geniş cephe ile yürüyüp Afyonkarahisar tümeninin batısında hat açmak üzere "Karahamza" istikâmetinde ilerlemesi emrolundu. Durum Şükrü Bey'e de bildirilerek "Erikler", "Karahamza" yolunun ele geçirilmesi emredildi.

Yedinci tümen kumandanı Hilmi Bey'e de durum hakkında tarafımdan şu sûretle mâlûmat ve tâlimat verildi:

Petra'dan

9 Ekim 328 sabah saat 12.30

1– Üç sınıftan meydana gelmiş bin kişi kuvvetinde bir düşman müfrezesinin "Karahamza" civarında bulunduğunun Eskipoloz köylüleri taraflarımdan haber verildiği şimdi Şükrü Bey'den alınan rapordan öğrenilmiştir.

2– Afyonkarahisar tümeni "Eskipoloz"dadır. Dokuzuncu tümen "Petra"dadır. Her iki fırka da "Karahamza" üzerine ilerleyip mezkûr noktayı bu akşam elde etmek üzere taarruzla geceyi orada geçirmeğe memur edilmişlerdir. "Erikler", "Karahamza" yolunun serbest bulundurulması adı geçen tümenlere emredilmiştir.

3– Karargâh bu geceyi "Eskipoloz"da geçirecektir. Biraz sonra suvâri keşif kollarından gelen ilk rapora nazaran Doğu ordusu kumandanlığına şu şekilde durum arzedildi.

Petra dan

9 Ekim 328 öğleden sonra saat 1.30 (13.30)

Yedinci tümen "Sırsıvat" deresinin kuzey sırtlarında karşılaştığı düşmanla harb etmektedir. Düşmanın oniki tabur piyade ve topçudan ibaret bir kuvvetinin "Karahamza" ve "Erikler" istikâmetinde ilerlediği keşif kolu

vasıtası ile haber alındı. "Devletliağaç"tan düşman geldiğine dair malûmat yoktur. "Karabaenza" yazısının hemen güneyin ileri tepelerde iki düşmana bataryası görülmüştür.

3. Kolordu Kumandanı
Mahmud Muhtar

Saat 1kide Genelkurmayımla "Petra"nın kuzeyindeki un fabrikasını terkederek "Eskipoloz" istikâmetinde ilerledim. Ve Şükrü Bey tümeninin geri çekilmekte olduğunu öğrendim. Derhal mezkûr tümenin yanına gidip, Eskipoloz'un ikibuçuk kilometre güneyindeki sırtlarda tutarak mevzî aldırdım.

Şükrü Bey, "Eskipoloz"a ulaşınca karşısında üç sınıftan meydana gelmiş büyük bir düşman birliğinin toplanmış olduğunu görünce, topçusuz yerini koruyabileceğine inandi kalmadığından, altı kilometre geride yürümekte olan dokuzuncu tümeni ve ordu emrini beklemeksizin geri çekilmeye lüzûm görmüş imiş.

Dokuzuncu tümenin önderi birlikleri, Şükrü Bey tümeni ile Teke suyu arasındaki boşluğa doğru giderek mevzî aldı ve Myonkarahisar tümeni şu sûrette sol kanatta bulundu. Bu iki tümenden beş tabur, bir cebel ve üç sahra bataryası ateş hattında ve geri kalanı ihtiyatta bulunuyordu.

Bu tümenlerin yerleştirilmesiyle meşgul olmakta iken düşmanın bir piyade alayı ile bir bataryasının "Teke" suyu boyunca ilerleyerek yedinci ve dokuzuncu tümenler arasına girmek istediğinin görülmesi üzerine Petra-Kadıköy yolunun Teke suyunu kestiği noktadaki geçide hâkim olacak sûrette mezkûr yolun çevresindeki tepelere dokuzuncu tümenden iki taburla iki makinalı tüfek bölüğü ve bir cebel bataryası daha yerleştirildi.

Az miktarda düşman avcıları Eskipoloz-Çeşme yolunun hemen güneyinde mevzî almış idi. Mevzîmizin önü ve sol kanadı gayet açık ve düşman saldırısına müsâit olmadığından Bulgar piyadesi yaklaşmağa kalkmadı. 484 rakımlı tepe yakınında mevzî almış olan iki düşman batar-

vası ateş açarak saat ikibuçuktan itibaren topçu muhârebesi vuku buldu. Dokuzuncu tümenin sağ kanadında bulunan bir taburla makinalı tüfek bölüğü, düşmanın dere boyunca ilerlemek isteyen birliklerine ateş açarak durdurdu. Sağ kanattaki yedinci tümen "Sırsıvat" deresinin güneyinde mevzi almış ve saat onbir buçuktan beri düşmanla muhârebeye tutuşmuştu. O yönde düşmanın üç bataryasını görüyorduk.

Piyadelerin avcıya yayılıp mevzi almaları ve tümenlerin yerleşmesi karışıklık içinde ve çok zorlukla yapılıyordu. Askerlerin subaylarını, tabur ve alay kumandanlarının acemiliği aşikârdı.

Bunun için bizzat kurmay heyetimle ve tümen kumandanlarıyla beraber avcı hatlarında bulunup savaş hattını kurmak, kanatları meydana getirmek ve keşifçiler göndermek gibi adi hususlar ile uğraşmak mecburiyetinde idik. Hayli güçlükle savunucu bir vaziyet alabildiğimize ve zaten akşam da yaklaşmış olduğuna göre o gün taarruza geçmenin kabil olamıyacağı belli idi. Bununla beraber topçu atışımızın büyük etkisi görüldü. Düşman bataryalarından birinin susturulduğuna ve piyadesinin zedelendiğine kanaat getirdik. Bizden ise her iki tümenden sekiz şehid ve dokuz yaralı vardı.

Orada gece için Kolordu emrini vererek Petra'ya döndüm. Kolordu emrinde avcı hatlarının yedi sekizyüz metre ilerisine nöbetçiler konulması ve düşmanla temas hasıl olunca kadar ve sabaha dek her tabur tarafından keşif kolları gönderilmesi hususî surette emrolunmuştu.

Tümen ihtiyatları, avcı hatlarının bir veya iki kilometre gerisinde idi. Kolordu ihtiyatı olarak dokuzuncu tümenden ayrılan bir piyade alayı ile topçular da Petra'nın ilerisindeki orman yakınında geceyi geçirmek üzere emir almışlardı. Sekizinci tümene ve Onaltıncı Kolordu'ya bağlı yedi tabur da birbiri ardınca gelmekte ve Petra içinde ve etrafında yerleşmekte idiler.

Şu hâle nazaran "Eskipoloz"a karşı yirmiüç tabur piyâde, iki makinalı tüfek bölüğü ve onüç bataryamız vardı. Bu kuvvetten onaltı tabur piyade ve sekiz batarya henüz yedekte bulunuyordu. Sağ kanadımızdaki Yedinci tümen ise on tabur piyade, dört makinalı tüfek bölüğü, altı sahra ve üç obüs batarya kuvvetinde idi.

Görülüyor ki Kolordu'nun bütün mevcûdu mühim bir yekûn teşkil ediyor ve otuzüç tabur piyade ve altı makinalı tüfek bölüğü ile 72 kıt'a seri atışlı sahra ve 16 kıt'a seri atışlı cebel (dağ) ve 18 kıt'a 12 santimetrelik obüs topundan mürekkep bulunuyordu. Kuvvetlerin büyük bir kısmı henüz harbe girmemişti (*).

Kırkkilise etraf ve civarında Kolorduya bağlı veya emrim altında her ne mikdar kuvvet mevcut ise harpten evvel hepsini toplamış ve muhârebeye katılmaları imkânını sağlamıştım.

Akşam üzeri yedinci tümen ile aramızda bir menzil hattı teşkili için süvâriye emir verilmişti. Fakat bu hattan istifâde edilemedi.

Akşama doğru aşağıdaki Ordu emri geldi:

9 Ekim 328 gündüz saat 12,15

9 Ekim 328 Akşamı için Kolordular Hakkında Emirdir.

1— Bugün düşmana tesadüf edilmediği halde Kolordular aşağıda belirtilen yerlerde geceyi geçireceklerdir.

Üçüncü Kolordu: Sağ kanad kolu ile "Erikler" civarında. Sol kanad kolunun büyük kısmı ile "Eskipoloz" ve civarında. Öncüleri ile "Çeşmeköy"de. Karargâhı: "Eskipoloz"da.

İkinci Kolordu: Büyük kısmı ile "Kiremitli" ve civarında. Öncüsü ile "Seymen harabe"de. Karargâhı "Kiremitli"de.

Birinci Kolordu: Büyük kısmı ile "Süloğlu Çiftliği" ve "Geçkenli" hattında. Karargâhı: "Süloğlu Çiftliğinde".

Dördüncü Kolordu: Öncüleri ile "Çiflik" (Geçkenli

Batısında) ve "Timurhanlı"da, Karargâhı: Gaiplerde.

2– Ordu Karargâhı bu geceyi "Geredeli"de geçirecektir.

3– Yarın emir almak üzere her Kolordu'dan gönderilecek Emir Subayları bugün öğleden sonra saat beşte (17.00) "Geredeli" ordugâhında bulunacaklardır.

Doğu Ordusu Kumandanı
Abdullah

Gece "Petra"daki yedinci tümen Kumandanı'ndan aşağıdaki raporu aldım:

"Sırsıvat deresinin Erikler yolunu kestiği noktadan iki kilometre Güney Doğudaki sırttan"

9 Ekim 328 Salı akşam saat 6 (18.00)

"Bugün öğle saat 12'de "Erikler"in üç kilometre kadar güneyindeki bizim için müşkül bir arazide (sırtlarda) düşmanla çarpışma yaptık. Kuvveti bir Livâ ile 3 veya 4 batarya kadar olduğu haber verildi. Ayni zamanda Eskipoloz-Petra istikâmetinde bir düşman kolunun hareketini gördüm (*). Bu istikâmette Kolordu taarruz etmekte olduğundan bu tarafta henüz muhârebeye başlanmadığı halde dahi karşımdaki düşmanın sol kanadına saldırmak üzere tertibat aldım. Bu esnada aldığım bir raporda: "Elmacık–Kadıköy" istikâmetinde bir düşman kolunun daha ilerlediği bildiriliyordu. Üç düşman kolu arasında kalmamak için öncü muhârebeye başlamış olduğu halde saldırıdan vazgeçerek "Sırsıvat" deresi gerisinde (Güneyinde) bir tabur topçu ile himâye mevzii alarak tümeni "Erikler– Kırkkilise" ve "Elmacık–Kırkkilise" yollarının birleştiği sırtlara çektim. Şimdi düşmanla karşı karşıya mevzide geceyi geçiriyorum. Karşımdaki düşman 16 tabur tahmin olunuyor ki mümkün olduğu kadar Kırkkilise'ye sarkmasına veya Teke suyunun batısına geçmesine engel olmaya çalışacağım."

Yedinci Tümen Kumandanı
Mustafa Hilmi

Gece yarısına doğru Abdullah Paşa'dan aşağıdaki emri aldım

Kaleden çıkan birliklerimiz düşmanı geriye püskürtmüştür. Fakat düşman üstün kuvvetlerle dördüncü Kolordunun İzmit tümenini "Timurhanlı" civarında geri çekilmeğe mecbur etmiştir. Birinci ve İkinci Kolordular'ın savaşları sonucuna dair bilgi alınamadı (*).

Eski Poloz'daki düşman tümenini biran önce tepeleyerek harekâtımızı çabuklaştırmanızı şiddetle beklemekteyim.

9 Ekim 328

Sabah saat 5.30'da şu emir geldi:

Kavaklıdan	Saat
9-10 Ekim 328	3.30

"Birinci Kolordu mecburen "Yenice" istikametinde çekilmektedir. "Yenice"nin doğu sırtlarını işgal için emir verilmiştir. Üçüncü Kolordu birlikleri de gerek "Petra" üzerinden ve gerekse "Teke" suyunun doğusundan geriye çekilerek ve Kırkkilise'nin Batı ve Kuzey batı yönlerine gelerek "Yenice" civarında bulunacak savunma hattının sağ kanadında bulunması bildirilir."

Doğu Ordusu Kumandanı
Abdullah

Ordu Kumandanlığından gönderilen geri çekilme emrini gerektiren durum hakkında aşağıdaki bilgi elde edilmiştir. (*).

Akşam karanlığı basınca Bulgarlar tümenin sağ kanadını sıkıştırmağa başlamışlardır. Çünkü İkinci Kolordu henüz harp sahasına yetişememişti.

Gece alafranga saat 10'da askerin bir kısmı dağıldığı gibi subaylardan da bir çok kayıp verilmiştir. Tümen Kumandanı Aziz Paşa topları kaybetmemek için Geredeli doğusundaki sırtlara çekilmiştir.

Aynı zamanda Üçüncü Tümenden dokuzuncu alay da büyük kayba uğramış idi. Bu tümende iki batarya topun

tasında yalnız bir subay kalmış ve düşman eline düşen
tatarvalar İzmit tümeninden iki üç taburun saldırısı ile
geri alınmış ise de sonradan bu taburlar da geri çekil-
mistir.

İkinci ve Dördüncü Kolordular bugün kuvvetlerini sa-
vaş sahasına göndermediklerinden ertesi gün onların ya-
pacağı ileri harekat ile durumun lehimize döneceği ve
İkinci Tümenin bir sırt geri çekilmesinde bir yakınca bu-
lunmadığı Ordu Kumandanlığı'nca kabul olunmuş ve
İkinci Kolordu'yu haberdar etmek üzere gece oraya bir
subay gönderilmişti. O, Sabahleyin Geredeli'ye giren bu
kurmay subay Kolordu Karargâhının acele ile bırakmış
olduğu malzemesinden başka bir şey görememiştir.

Bu esnada Dördüncü Kolordu, İzmit tümeni taburlarının bozgunluğunu telgrafla Ordu Baş Kumandanına bildirerek emir istemiştir. Ve aynı zamanda Birinci Kolordu'nun da Geredeli'den geri çekilmesi Ordu Kumandanı tarafından haber alınmıştır. Bu iki etki altında toptan geri çekilmek için emir vermek mecburiyeti hâsıl olmuştur.

Bundan sonra sol tarafımızda bulunan ikinci Kolordu'dan da aşağıdaki raporu aldım.

Dolankoy

9-10 ekim 328 öğleden sonra saat 4

1— İkinci Kolordu şu dakikada bir tümeniyle "Kiremitli" köyünün batı sırtlarında, bir tümeniyle de doğu sırtlarındadır. Şimdiye kadar düşmanın bir süvâri alayı koyulmuş, "Seymen"den gelen büyük bir kolunun durduğu ve dönüş yaptığı görülmüştür.

2— Solumuzdaki Birinci Kolordu şiddetle muhârebe ile meşgul olduğundan, yardımda bulunulmak istenilmişse de "Eski Poloz" yönündeki durum tamamiyle belirlenemediğinden ve gece de bastırmış olduğundan çaresiz olarak bu vaziyette kalınmıştır.

3— Kolordu Karargâhı şimdi "Kiremitli" köyünün be-

men doğusundaki "Höyük"e hareket edecektir. İlerdeki birliklerimizin, düşmanla gece muharebesine devam etmekte oldukları haberi alınmıştır. (*)

İkinci Kolordu Kumandanı adına
Erkânıharp Reisi
Şevki

Ordunun geri çekilmekte olduğunu anlayınca Kadıköy-Petra hattında görebildiğimiz düşman kuvvetinin yirmidört tabur ile altı batarya kadar olduğu ve Üçüncü Kolordu'nun kuvvetinin ise bunun çok üstünde bulunduğu düşüncesiyle geri çekilmeye katılmayıp karşımdaki düşmana bir darbe indirmeğe karar vermiştim. Bu kararımı gerek Doğu ordusu Kumandanlığı'na ve gerekse İkinci Ordu Kumandanı'na gönderdikleri subaylar vasıtasıyla hemen yazılı olarak bildirdim ve aşağıdaki Kolordu emrini verdim:

"Petra"
10 ekim 328 Sabah Saat 6

"1– Yedinci tümen "Erikler ve "Elmacık" yönünden ilerleyen kendine denk düşman kuvvetine karşı her iki yola hâkim olmak üzere "Sırsıvat" deresinde mevzi alarak düşmanla hafif surette akşama kadar harbetmiştir.

2– Doğu ordusu cepheyi küçültmek üzere sol kanadımızdaki Kolorduları "Yenice" istikâmetine çekmeğe karar vermiştir. Kolordumuz "Petra" ilerisindeki mevzii muhafaza edecektir. İşbu mıntıkanın "Petra-Eski Poloz" yolunun Doğu yönü Dokuzuncu tümen, Batı yönü "Petra-Eski Poloz" yoluyla "Petra-Kiremitli" yolu arasındaki bölge Şükrü Bey tümeni tarafından savunulacaktır.

3– Kolordunun gayesi, Kuzey ve Batı yönündeki düşmanı tutarak "Teke" suyunun Doğusunda bulunan düşman fırkasına kesin bir darbe vurmaktır.

4 - Dokuzuncu tümenden bir nizâmiye alayı ve Sekizinci tümen kâmilen emrine tâbi olmak üzere "Petra"nın Kuzey Doğusunda toplanacaktır.

5 – Ağırlıklar tamamen, "Koyungavur" yoluyla "Rak-

hca"nın batısına dönmüş olacaklardır. Sekizinci ve Dokuzuncu tümenlerin ağırlıkları, "Petra-Raklıca" yolu ve Şükrü Bey tümeninkiler "Petra-Koyungavur-Kırkkilise" yoluyla avdet edeceklerdir.

Ben saat dokuza kadar Şükrü Bey bölgesi içinde bulunacağım. Daha sonra "Petra", "Teke" suyu yolu (Kuzey Batı) üzerinde bulunacağım."

Sabalı saat 6.45'te karargâhımla atlara binmek üzere iken ilerden bir atlı subay geldi ve Şükrü Bey tümeninin kaçmakta olduğunu söyledi.

Dörtnal ile köyden çıktım ve derhal kendimi, can korkusu ile kaçıp gelmekte olan karma karışık Redif askerleri ve bataryalar içinde buldum. Bütün maiyetimle hemen kılıçları sıyırarak askerleri zorla çevirmeğe giriştim. Bir saat kadar olağanüstü uğraştıktan sonra "Petra"nın birbuçuk kilometre Kuzey Batısındaki sırtları ve "Petra"nın Kuzeyindeki ormanı işgal ettirerek kaçışın önünü almak ve tekrar düşmana yüz çevirtmek kabil oldu. Bu esnada bütün karargâhımla ekseriya iki ateş arasında bulundum.

Bu başarıda topçuların büyük etkisi olmuştur. Bilgisiz ve talimsiz bir askere, kendi topçusunun sesi kadar gayret verebilecek bir şey düşünülemez. Bunun için elime geçen bataryalara hemen olduğu yerde mevzî aldırıp hiç bir hedef gözetmeksizin dahi ateş açmalarını emretmiştim. Bunun büyük faydaları görüldü.

Sonradan anlaşıldı ki avcı hattındaki birlikler hiç bir güvenlik tertibi almaksızın yatıp uyurlar. Bu yüzden sabaha karşı bir tabur kadar Bulgar askeri sol kanaddaki Afyokarahisar Taburları'na pek yakın mesafelere kadar, hiç haber alınmaksızın yaklaşıyor ve nihayet görülüyorlar, o esnada Bulgarlar bizi aldatmak için Padişah'ım çok yaşa diye bağırırlar. Redif askerleri kararsızlık içinde kalarak, kimi düşmandır, kimi değildir der; subaylar da aynı şüpheye düşerek askerleri ateş etmekten menederler. O esnada ikiyüz metreye kadar yaklaşmış olan Bulgarlar

ateş ederler ve bizim askerler de kaçmaya başlar. Bir taburun kaçışına diğerleri de katılır; yedekte bulunan birlikler kaçışı önleyip durduramadıkları gibi onlar da birlikte kaçarlar. Nihayet bütün Şükrü Bey tümeni ve onun arkasında bulunan Dokuzuncu tümen yedekleri ve "Petra" ilerisinde bulunan bütün yedekler, bataryalar sözün kısası her ne varsa hepsi kaçmaya koyulurlar. Düşman ise az miktarda olduğundan ilerlemeyip bizim hattı tutar ve kaçanların arkasından ateş eder. Bir muddet sonra da adı geçen yere iki batarya kadar da topçusu gelir.

Yukarıda açıklandığı gibi büyük güçlükle kaçışın önünü alıp sol kanada yeni bir durum verince merkezdeki Dokuzuncu tümeni de geri almak gerekiyordu. Zâten kaçış onlara da sirayet olduğundan geri çekilme, bir intizam dahiline sokulmazsa o tümenin de dağılacağı şüphesizdi.

Bundan dolayı hemen o tarafa yöneldim. Ve her ihtimâle karşı da kurmay başkanım Ziya Bey vasıtası ile "Petra"nın gerisindeki sırtlarda bir korunma mevzii hazırlattırılması girişiminde bulundum.

Dokuzuncu tümenin avcı hattını yavaş yavaş ve düzenli bir şekilde geri almak ve "Petra"nın doğusunda hakim bir mevziye yerleştirmek mümkün oldu.

Durumumuz şu suretle intizâma girmiş ve saat on raddelerinde bütün bataryalar yerlerini alarak "Petra"nın etrafında gayet sağlam bir savunma hattı kurulmuştu. İşte tam rahatlamış olduğum şu esnada idi ki sol kanadımızın sebepsiz olarak yerlerini terkederek işgal etmekte olduğu hakim bir tepeden aşağıya aktığını ve bütün "Petra"nın ilerisindeki ve batısındaki avcıların da aynı vechile kaçmaya başladıklarını gördüm.

Artık ne bende ses ve ne de atlarda hâl ve kuvvet kalmamış olduğundan tekrar o tarafa koşup kaçışın önünü almak kabil olmadı. Askerî korunma mevziinde dahi durdurmak mümkün olamadı. Bataryaların büyük kısmının ne ilerisinde ve ne de yanında piyâde kalmamıştı. Yalnız Do-

kuzuncu tümenden iki üç tabur kadar nizâmiye askeri direnmekte idi.

Bataryalarımıza uzun müddet yerlerini muhâfaza ettirdikten sonra yavaş yavaş "Koyungâvur" yoluyla geri çekilmelerini emrettim. "Petra"nın hemen kuzeyinde yerleşmiş olan bir bataryamız, şiddetli düşman ateşine tutulmuş ve hayvanları vurulmuş asker ve subaylar arasında da çok kayıp meydana gelmiş olduğundan kurtarılamadı. Hasan İzzet Paşa'ya, artçı teşkilâtı meydana getirerek Kolordu'nun Kırkkilise'ye çekilmesini sağlamasını ve korumasını tavsiye ettim. Hilmi Bey'i de bu durumdan haberdar ederek Kırkkilise üzerine doğru hareketini birleştirmesini istedim. Saat iki raddelerinde cephede ateş kesildiğinden ben de karargâhımla "Petra" civarını bırakarak Kırkkilise'ye doğru hareket ettim.

Dönüşüm esnasında "Rakıca"nın kuzeyinde, intizamlı bir şekilde geri dönmekte olan Sekizinci Nişancı Taburu ile bir makinalı tüfek bölüğüne rastladım. Bunları hemen "Erikler" yolu istikâmetinde sevkederek orada, Yedinci Tümenin geri çekilişini korumak üzere mevzi almalarını emrettim. Ve saat beşbuçukta Kırkkilise'de Taşlıtabya'ya ulaşarak biraz evvel oraya gelmiş olan Hasan İzzet Paşa'yı gördüm.

KIRKKİLİSE OLAYI

Kırkkilise'yi Kuzey yönünden gelen yollara karşı korumak üzere iki eski tabye mevcuttur. Harp ilân olunacağı anlaşılınca bunların arası ayrı siperleriyle birleştirilmişti. Erikler-Kırkkilise yolundan (dahil) başlayarak Batı cephesinin korunmasını Hasan İzzet Paşa'ya verdim. Nisbeten muntazam bir şekilde geri çekilmiş olan üç dört nizâmiye taburu ile bir iki makinalı bölüğü ve hemen oracıkta bulunan bir sahra topçu taburu Taşlıtabya cephesinin savunmasına ayrıldı. Aynı zamanda tabyanın arkasından çoğu Redif askerlerinden olusan ve birkaç bin kadar kaçak askerin meydana getirdiği bir kalabalık top-

lanmıştı. Albay Şükrü Bey, bunlardan alay ve tabur teşkil etmeğe çalışmakta idi. Savunma hattı içinde bu perâkende kaçakların bulundurulması tekrar bozguna sebep olabileceğinden bu gurubun uzakça bir yere götürülerek orada intizâma sokulmasını tenbih ederek buradan uzaklaştırdım.

Kendim yaklaşık olarak saat 6'da (18) sağ kanattaki Hilmi Bey tümenine doğru yollandım. Bu tümen geri çekilişe katılmış ve gittikçe artan bir hızla Kırkkilise'ye doğru gelmişti.

Çekilişi koruyacak olan bataryaların özel bir hızla geriye doğru yer değiştirmekte oldukları görülüyordu. Saat altıda bunlar Kırkkilise ilerisinde son mevzilerini almış ve hâlâ düşmanla karşılıklı ateş etmekte idiler. Piyâde muhârebesi yoktu.

Taştabya'dan bir kilometre kadar ayrılınca düzgün bir surette yürümekte olan Küçük Zabit Astsubay Taburu'na rast geldim. O esnada Yedinci Tümen Kurmayı Yüzbaşı Hüsrev Bey de görüldü. "Karakoç"tan gelen yola karşı vaktiyle hazırlanmış olan siperleri tutmak ve savunmak üzere Küçük Zabit Taburu Kumandanı'na hemen taburu ile gitmesini emrettim. Tabur kumandanı bu emrin yerine getirilmesine pek büyük bir istek göstermediğinden hem yolu göstertmek ve hem de gideceğinden emin olmak için Hüsrev Bey'i yanına kattım. Beş on dakika sonra şehre dönmekte bulunan Hilmi Bey'e tesadüf ettim, karanlık basmış olduğundan birlikte geldik. Kırkkilise'yi,tamamiyle ahali tarafından boşaltılmış buldum. Şehre ulaşınca Harbiye Nâzırı'nın beni telgraf başında beklediği bildirildiğinden doğruca telgrafhâneye gittim. Olayı bütün ayrıntılarıyla bildirmekte iken Yedinci Tümenin Topçu Kumandanı geldi ve bataktan kurtarmak için, topları bir an evvel mevzilerden almak gerektiğini ve cephaneleri bittiğini ve topların civarında piyâdelerden kimse kalmadığını bildirmesi üzerine, topların olduğu yerde kalmasını

ve cephanelerinin ikmâl edilmesini ve korunmaları için mutlak piyâde bulundurulmasını yanımda bulunan tümen kumandanına tavsiye ettim.

Bir müddet daha geçtikten sonra Yedinci Tümen Kurmayı geldi ve etrafı telâş aldı. Nihayet cephede savunucu kalmadığı ve birliklerin kâmilen kargaşa içinde alabildiklerine kaçmakta olduğu ve Kırkkilise'deki Rum ve Bulgar ahâlinin bunu pek yakın mesafelerde bulunan Bulgar askerine haber vermiş olmaları büyük bir ihtimâl dâhilinde olduğundan Bulgarların zaman geçtikçe Kırkkilise'ye girmelerinin beklenmekte olduğu ve bundan ötürü, tek başına kalmış olan Kolordu Karargâhı'nın biran önce şehirden çıkmasının son derece lüzumlu bulunduğu ısrarlı bir şekilde söylendi. Artık bence de kazaya rıza göstermekten başka bir çare görülemeyerek telgrafhaneden çıktım ve şehir dışındaki hastaneye yollandım.

Biraz evvel Doğu Ordusu Kumandanı'ndan, öğrenildiğine göre diğer kolorduları Yenice'de durdurmak kabil olmadığından Lüleburgaz-Vize hattına geri çekilineceği ve Üçüncü Kolordu'nun da "Üsküpdere" gerisinde toplanıp mevzî alması haber edilmiş ve emrolunmuştu. Bunun üzerine hastaneye vardığımda gerçi Hasan İzzet Paşa'nın yanındaki birliklerin de dağıldığı söyleniyor idiyse de adı geçen paşaya bir emir yazıp gönderdim ve ertesi günü sabahleyin artçı görevini yaparak "Üsküpdere" gerisine yavaş yavaş gerilemesini bildirdim. Sonradan öğrendiğime göre Hasan İzzet Paşa'nın emrindeki birliklerin çoğu geceden kaçmış imiş. Kalanlar da gerileme esnasında dağıldıklarından İzzet Paşa Vize'ye kadar tek başına gelmiştir.

Daha ilerisini anlatmadan önce burada Yedinci Tümende geçen olayları bütün açıklığıyla öğrenmek üzere adı geçen tümen kumandanı Albay Hilmi Bey'in aşağıdaki raporunu gözönüne koyuyorum.

"9 Ekim 328 sabahı birlikler vaktinde toplantı yerine gelemedi. Ancak saat sekiz dolaylarında hareket olunabildi. Bununla beraber nişancı alayından bir tabur, numûne

taburu ve yirmibirinci Alay, zorunlu olarak verilen mola esnasında gelip kola katıldılar.

Öğleden evvel saat onbir buçuğa doğru Erikler'in öncü ucu, dört kilometre güneye yaklaşmış iken süvâri keşif kolundan bir rapor geldi. Bunda, topçusu da bulunan bir alay düşmanın Erikler'e yaklaşmakta olduğu ve öncü ucunun bu yerden üçyüz metre uzakta olduğu bildiriliyordu. Derhal saldırıya karar verdim ve gerekli işin yapılmasına giriştim.

Tümen âdetâ baskına uğradı. Zira alınan bütün keşif tedbirlerine rağmen düşman hakkındaki bilgiyi, süvâriden ancak çatışma ile birlikte aldı. Bunun sebebini araştırdım. Gece saat üçte hareket etmeleri lâzım gelen üç kuvvetli süvâri keşif kolu ki "Kofcığaz", "Devletliağaç" ve "Karahamza" istikâmetlerine gideceklerdi, ancak saat yedide çıkabilmişler ve "Erikli"den ileriye geçmeyip orada kalmışlar; öncü süvârisi ise ancak kol hareket ettikten sonra gelmiş ve öncu kumandanının yanlış tutumu olarak bu süvâriye ucun iki kilometre ilersinde hareket etmesi emredilmiş ve süvârinin tümen karargâhına vermesi emredilen atlıların gönderilmesi unutulmuş ve sol kanad keşif kolu ile gözetlenemediğinden araya giren düşmandan haber alınamamış, kısacası tümen, bu ilk günü süvâriden zerre kadar faydalanamamıştır.

Saldırıya girişmek üzere iken süvâri kumandanından, bu kolun bir liva tugay olduğuna dâir bilgi geldi ve arkasından yine süvâri keşif kolundan, bir batarya topu bulunan bir alayın kuzeyden gelerek "Elmacık"a yaklaşmakta olduğunu bildiren rapor geldi. Saat 12'de öncü çarpışmağa başlamıştı. Şu duruma göre saldırının sonunu şüpheli gördüğümden, husûsiyle arazinin durumu bize uygun bulunmadığından (zira bütün topçumu yerleştirecek bir mevzi yoktu) savunmada bulunmanın daha uygun olacağını düşünerek geride bir mevzide (Kırkkilise-Erikler-Elmacık yollarının birleştiği noktada) büyük kısmı ya-

yıp öncüyü bu mevzî'in gerisine çektim. Öncünün bu geri çekilme savaşı saat beşe kadar devam etti. Öncü öncüsü (taburu 3/9) hemen kuvvetinin yarısını kaybetti ve nişancı alayının üçüncü taburu yüzelli kadar şehid verdi (*) kaybın büyük kısmı geri çekilirken meydana geldi. İlk muharebede, öncü topçunun geç ateş açmasının da kayba etkisi oldu.

Geceyi bu mevzide geçirdik. Gece yarısına doğru, tarafımızdan aramıza giren düşmana bir kısımla saldırmaklığım emrolunuyordu. Daha geceden bu vazifeye Yirmi birinci Alay ile iki batarya tâyin ettim. bunlar erkenden hareket ettiler ve tümenden birbuçuk kilometre kadar ayrılır ayrılmaz, düşmanla çatıştılar. Bu alayın kumandanına güvenim olmadığından tümen kurmayı Yüzbaşı Hüsrev Bey'i de müfrezeye katmıştım. Kurmay subay bataryalara mevzî gösterdiği sırada alay kumandanını kaybetmiş ve bir daha görememiş, bundan dolayı sol kanadımda yapılan savaşı kurmay idâre etmiştir. Alay Kumandanı ise ateş hattının gerisinde bir taş arkasında kalarak adı geçenin almakta olduğu bütün tedbirleri, akılsızlığı ve ahmaklığı sonucu tamâmen bozmuş olduğu sonradan yapılan incelemeden anlaşılmıştır.

Yaklaşık olarak saat onbir idi, merkezde topçu mevzîinden, düşmanın gayet kalabalık kollar hâlinde "Erikler'den "Eskipoloz"a doğru gitmekte olduğu görüldü. Uzaklık beş veya beşbuçuk kilometre kadar vardı. Gerek seyyar ve gerekse obüs bataryalarından yapılan şiddetli ateşlerle bu kollar büyük kayıplar verdiler ve bunun etkisi pek açık görünüyordu. Kollar karma karışık oluyor ve toplandıkları vakit kısalmış bulunuyordu. Obüs taburu bu işte çok önemli hizmet gördü.

Karşımızdaki düşman ayni günde hafif bir atışla oyalama yapmış ve sonradan sol kanad müfrezesini kuvvetlendirdiğini görerek atışı şiddetlendirmiştir. Öğleden sonra saat bire doğru süvâriden gelen bir raporda "Elmacık"a

men düşmanın, yayılmış olduğu halde tümenin sağ kanadına doğru ilerlemekte olduğu bildiriliyordu. Yine süvâriden gelen diğer bir raporda "Kofçığaz" üzerinden sekiz tabur (*) ve topçusu da bulunan bir düşman kolunun "Kokurdan"a doğru ilerlemekte olduğu söyleniyordu. Bu esnada saat iki idi. "Elmacık"tan ilerleyen düşmanla yan tarafına bir karşı saldırı için hazırlandım bir bataryanın yardımında bu işe ayırdığım üç taburu bizzat sevkedecektim. Merkezdeki savaş sabit bir ateş muhârebesi hâlinde idi. Sol kanadın başarı ile ilerlediğini görüyordum. Yapılan istek üzerine buraya bir tabur daha gönderdim. Saat üçe doğru geri çekilme hakkındaki yüksek emriniz geldi. Derhal birliklere ulaştırdım. Sağ kanad birliklerim de yarım saattir ateşe başlamıştı. Bir tabur topçu ile elimdeki iki ihtiyat taburuna bir himâye mevzî'i gösterdim ve birliklere doğruca Kırkkilise'ye çekilip her birliğin evvelce kazmış olduğu siperini işgal etmesini emrettim. Kurmayıma gönderdiğim emirde, geri çekilme emrini verdikten sonra derhal yanıma gelmesini bildirdim. İlk önce, ağır olduğu için obüs taburunu mevzîden çekip geri gönderdim.

Sağ kanad düzenli olarak geri çekiliyordu. Fakat sol kanad düşmanla pek yakın muhârebe temasında bulunduğundan bunun düzenli olarak geri çekileceğini ümid edemiyordum. Meğer alay kumandanının iktidarsızlığı yüzünden korktuğum hâl tamamiyle meydana gelmiş. Adı geçen, kurmayın ihtiyat olmak üzere sol kanada yerleştirdiği bölükleri evvelce sebebsiz yere muhârebe hattına sevketmiş, orası tamamen boş kalmış, yine yedekte bulunan makinalı tüfek bölüğünü de hiç bir sebep ve uygun bir hedef yokken ateş hattına sokmuş, elde avuçta hiç bir şey bırakmamış, makinalı tüfek bölüğü kumandanının hatırlatmasını da dinlememiş ve nihâyet sol tarafını kuşatan bir düşman koluna (Poloz tarafından gelmiş) bizim askerdir diye ateş ettirmemiş ve düşman yaklaşınca alay dü-

zensiz bir şekilde gerilemeğe başlamış, kendisi de atına binerek beni aramağa gitmiş olduğunu soruşturma sonucu anladım.

Sözün kısası, geri çekiliş emrini verdikten ve koruma mevzi'i almak gibi gerekli tedbirleri aldıktan sonra sizi bulmak ve durumu anlayıp Kırkkilise'deki tedbirleri almak üzere kurmaymla beraber Kırkkilise'ye (Kırklareli) geldim. Kaçmakta olan askerlerin kasabaya girmemeleri için kasabaya giriş yerlerini süvarilerle tutturdum. Ve siperlerden kaçacak askerleri vurmalarını emrettim. Kolordu'da sizi (Zatı âlilerini) aradım (*) ve Kadri Paşa'dan Kolordu'daki olayları işittim. Adı geçen, Pınarhisar-Lüleburgaz'a geri çekilmek için Ordunun emir verdiğini söyledi. Bu esnada Mutasarrıf'tan bir adam geldi Hilmi Bey'i Harbiye Nâzırı telgraf başına istiyor dedi. Oraya giderken yanımdaki kurmaymma birliklerin siperlerini tutmalarını sağlamak için her alaya ayrı ayrı emirler yazıp verdim ve kendisine bu emirleri birliklere tebliğ etmesini ve bütün siperlerin birlikler tarafından tutulduğuna tam kanâat getirdikten sonra gelip beni telgrafhaneden sormasını emrettim. Telgrafhaneye gittim bir saat kadar orada meşgul oldum ve olayları özetleyerek bildirdim? Oradan çıktığımda güneş batmıştı (**). Tekrar Kolorduya geldim kimseyi bulamadım. Taş Tabya'ya gitmek üzere iken köşe başında sizinle (Zatıâlileriyle) buluştum.

Kırkkilise'nin savunulması için kazdırdığım siperlere askeri yerleştirdikten sonra her birliğe kendi siperini kazdırmış, tabur ve alay kumandanlarının yerlerini bile belirtmiştim. "Seyfioğlu"ndan Kırkkilise-Ahmedce yolu bölgesini bir taburu ile Yirmibirinci Alay tutacak ve diğer taburunu "Seyfioğlu"na yakın ihtiyatta bulunduracak ve Lüleburgaz'dan gelecek taburunu da tümenin genel yedekleri-

ile Taş Tabya arasındaki bölgeyi iki taburu ile tutup bir taburunu merkez gerisinde yedekte bulunduracak idi. Üçüncü Nişancı Alayı, Taş Tabya'nın bulunduğu sırtı ve "Rakhca"nın karşısını tutacak kezâ bir taburunu yedekte bulunduracak idi. Numûne taburu ile Yirmibirinci Alay'ın Tırnova'dan gelecek taburu, tümen umûmî ihtiyâtı olarak Yayla denilen yerde bulunacaktı. Bu tertibatı bütün kumandanlar biliyorlardı. Bu husûsu te'yid etmek için kurmayı gönderdim. Bu tedbirlerin yerine getirileceğine hiç şüphe etmiyordum.

Kırkkilise'de, gece fırkanın nasıl dağıldığı hakkındaki soruşturmanın özeti aşağıdadır.

Saat yediye doğru "Ahmedce" karşısındaki topçular emirsiz geri çekilmişler, buradaki makinalı tüfek bölüğü de geri çekilmiş. Yirmibirinci Alay'ın Birinci Tabur'undan bir bölük hiç sipere girmemiş diğer bölükler saat sekizde geri gitmişler. Bu alayın İkinci Tabur'u, takip ile yaklaşan dörtyüz metrelik bir düşman cephesine bir süngü hücûmu yaparak düşmanı kovmuş fakat teftiş için ileri gitmiş olan kurmayım, o aralık bu taburun siperlerine ulaştığında mezkûr siperleri boş bulmuş ve gerçi ileriden gelen sesleri duymuş ise de bunun saldırıdan ileri geldiğini bilmediğinden bu taburun da diğerleri gibi yerini terkettiği kanaatına varmıştır. Sol kanad müfrezesi olan Yirmibirinci Alay bozgun hâlinde geri çekilmiş, sonradan bu alayı kuvvetlendirmek için gönderdiğim Yirminci Alay'ın Üçüncü Tabur'u da ayni hâle uğramış. Bu dört tabur, kuvvetinin büyük kısmı hiç siperlere uğramadan kasabanın içinde ve gerisine doğru dağılmışlar. Alay Kumandanı uygun tedbirlerle bunları toplayabilirken hiç bir şey yapmamış ancak alaydan birkaç subayla yaklaşık olarak ikiyüz kadar asker zâbitlerinin izniyle bölgelerinin sol kanadındaki bir sipere girmiş. Alay Kumandanı da evvelce kendisine gösterilen yere gidip saat dokuza kadar oturmuş. Taş tabya'dan gece saat yedide geri çekilen batarya-

lar (*) oradaki taburları ve makinalıyı da dağıtmışlar, yalnız bu bataryaları görmüş olan kısımlar yerlerinde kalmış. Subaylardan bir kısmı aileleri derdine düşerek bırakıp gitmişler. Askerin büyük kısmı etraf köyler halkından olduklarından karanlıktan istifade ederek onlar da kaçmışlar.

Kısacası Kırkkilise'den çıktığımız zaman mevzilerde yalnız şu birlikler varmış:

Taştabya'da Ondokuzuncu Alay'ın Üçüncü Tabur'undan iki bölük ve iki batarya eski mantelli krup topu ve Küçük Zabit Mektebi Taburu (*) ve Sekizinci Nişancı Taburu; tamamı Hasan İzzet Paşa'nın kumandasında Yirmibirinci Alay'dan perakende olarak yüz yüzelli asker ve Yirminci Alay'ın Birinci Taburu'nun ihtiyat bölüğü; mezkûr alayın üçüncü taburundan kezâ yüz kadar asker ve süngü hücûmu yapan Yirminci Alay'ın İkinci Taburu; subayların çoğu yok.

Hastahaneden Hasan İzzet Paşa'ya artcılık emrini gönderdiğimiz zaman ben de siperlerde kalmış asker varsa onların çekilmesi için bir emir göndermiştim. Bu emri götüren tümen yaveri (Emir subayı) yalnız Yirminci Alay'ın Üçüncü Tabur'unun perakendesi ile Yirminci Alay'ın İkinci Taburu'nu bulmuş, Taştabya birlikleri başka kumandana bağlı olduğundan oraya gitmemiş, topçuları hiç görmemiş "Seyfioğlu"ndan 2/20'ye kadar bütün siperleri boş bulmuş, kendisi dönüşünde beni bulamamıştı.

VİZE'YE GERİ ÇEKİLİŞ

Kırkkilise'den çıkınca Vize şosesini tamamiyle topçu, araba, asker ve muhacirlerle kaplı buldum. Hepsi akın hâlinde kaçmakta idi. Şu hâl telgrafhanede meydana gelen konuşmanın mübâlâğalı olmadığını doğruluyordu.

Kırkkilise-Vize şosesi, bir bölümü yapılmış geri kalan bölümü de yapılmamış durumdadır. Tamamlanmayan kısımlarda toprak tesviyesi işleri bitirilmiş, taşlar da kırıla-

rak yığınlar hâlinde durmakta idi. Taş döşenmemiş olan bu kısımlar yağmur sebebiyle araba ve ağırlıkların geçirilmesine engel olmakta ve imkân vermemekte idi. Bunun için topların ve arabaların çoğu saplanıp kalıyordu. Askerler dahi güçlükle geçiyordu. İşte bu sebeptendir ki Kolordu'nun, top, toparlak, cephane ve ağırlıklarından yarısına yakın bir kısmı saplanıp kaldı ve yolsuzluk yüzünden kurtarılamadı. Geri çekilişin görünüşü o kadar acıklı idi ki onu açıklayıp anlatabilmek ancak bir Zola'nın kalemine muhtaçtır. Bu geriye kaçışın hiç bir mağlûbiyet sonucu olmadığı ve hiç bir düşmanın baskısı altında ve takibinde olmaksızın meydana geldiği düşünülünce büsbütün acı duymamak ve ümitsiz olmamak kabil değildi. O gece karargâhımla sabaha kadar yol alarak 11 ekim sabahı Pınarhisar'a geldim. Bu kasabaya akşamdan gelmiş ve yerleşmiş olan bir Redif taburu vardı. Bu tabur aracılığı ile kaçışın önünü almayı ümid ediyordum fakat sabahleyin saat yedide kalktığımda tabur meydanda yoktu. Sabahleyin düşman süvarisi geliyor diye bir haber yayılması üzerine Kaza Kaymakam'ı ve telgraf memurları da kaçmışlardı.

O gün öğle vakti Pınarhisar'dan hareketle akşam üzeri Vize'ye ulaştım. Oradan Abdullah Paşa'ya aşağıdaki telgrafı çektim.

VİZE'den

11 ekim 328 Akşam Saat 8.30

10 ekim 328 tarihiyle öğleden evvel saat 11'de sunduğum raporumla arzettiğim gibi önce sol kanad birlikleri bütünüyle geri çekilmeğe başlamış idi. Dokuzuncu tümenin bâzı taburları ile bütün topçumuz geri çekilişi korumakta idi. Öğleden sonra saat ikiye doğru o cebhede de ateş kesilerek birliklerin hepsi geri çekilmekte idiler. Sağ kanadımızda Yedinci Tümen bize doğru bir müfreze ayırarak bağlantıyı korumağa çalışmış ve ondört tabur düşman piyâdesi karşısında harbederek akşama doğru Kırk-

kilise istihkâmlarına kadar çekilmişti. Saat beş buçukta Taştabya'ya ulaştım ve birliklerimizi, ağırlıklarımızı tamamen dönmüş buldum. Petra önündeki düşman yaklaşık olarak dört tabur ile iki batarya toptan fazla olmasa gerektir. Kayıplar hakkında henüz rapor yoksa da topçu muhârebesinin meydana geldiği 9 Ekim 328 akşamı dokuz şehid ile bir o kadar da yaralımız olmuştur. Ertesi sabah birliklerimiz yine düşmanın piyâde ateşi dışında idi. Bir bataryamıza karşı düşman topçusunun etkili atışı oldu. O günkü yaralı ve kaybımız hakkında henüz kesin bir bilgi edinilmedi ise de yollardaki gördüklerimize nazaran yaralı sayısı yirmi veya otuzun üstünde olmasa gerektir. Şehid mikdarı belli değildir. Şu halde kısmen savaşsız ve panik hâlinde bir geri çekiliş karşısında bulunduk. Meğer bu hususta Afyonkarahisar Taburları zaten meşhurmuş. Yedinci Tümenin birliklerinde savaş şiddetli olduğundan kaybının daha çok olduğu anlaşılmaktadır. Kırkkilise'nin Kuzey ve Doğu bölgeleri ikiye ayrılarak yedinci ve Dokuzuncu Tümenlere verilmiş olup aralarına tarafımdan numûne taburları da sevkedilmiş ise de güneş batışından sonra sağ kanadda bulunan Yedinci Tümen piyâdesi kâmilen yerlerini terkederek Vize istikâmetinde kaçmaya başladıkları ve bütün Redif birliklerinin de bunlara katıldığı ve bir kısmının trenle dahi kaçtıkları ve Kuzeybatı cephesindeki topların tamâmen koruyucusuz kaldığı haber alındı.

İşbu kaçış olayının şehirdeki Hıristiyanlar tarafından, Bulgarlar'a bildirileceği düşüncesine varan Yedinci Tümen Kumandanı ile kurmayı, Kolordu Karargâhı'nın gizlenmesi ve korunması için asker bulunmadığını beyan ederek süratle çekilmekte ısrar ettiler. Pınarhisar yoluna zaten büyük ağırlıkları ve nakliye kafilelerini daha önce çıkartmıştım; kaçan askerle beraber bunların kendilerinden hareket etmekte olduklarını gördük. Emirlerinize göre, zaten Lüleburgaz-Vize hattına çekilmek gerekli olduğun-

dan, Dokuzuncu Tümenden iki taburla Taştabya'da kalan Hasan İzzet Paşa'ya da çekilişi koruyarak çekilmesi emri gönderildi. Dün gece Pınarhisar'da kaldım; yolların şiddetli yağmur yüzünden batak hâline gelmiş olmasından dolayı topların ve arabaların büyük kısmının saplanıp kaldığı görüldü. Gece yarasından sonra saat ikibuçukta (Yana) da askeri durdurmak için çalışan Konya Tümeni Kumandanı Cemal Bey'e rastgelindi. Pınarhisar'da Vize'den gelen bir tabur ve bir bölük bulundu. Fakat panik o derece idi ki gerek bu tabur ve gerekse Cemal Bey'in durdurabildiği askerler şafakla beraber kaçmağa devam etmişti. Pınarhisar'da erkenden düşman süvârisi geldiğine dair bir haber yayılmasından dolayı şehrin içinde kimse kalmadı ve telgraf memurları da kaçtığından muhâbere yapabilmek mümkün olmadı. Öğleye doğru Vize'ye doğru hareket ettim. Zira daha evvel dökümtüyü durdurmanın kabil olamayacağı anlaşılmıştı.

Onaltıncı Kolordu Kumandanı'nın üç tabur piyâde ve üç tabur topçu ile Üsküb civarında bulunduğu haber alındığından, çekilişimizi düşmana karşı yandan koruması ve Hasan İzzet Paşa'ya da onun kumandasına girmesi yazıldı. Ne yazık ki Hakkı Paşa bulunamadığından yazımız iâde edildi. Hasan İzzet Paşa'nın ardet yaptığı birlikte düzen ve disiplin kalmadığından ümitsiz olarak kendisi Vize'de karargâha katıldı. Yolda Onaltıncı Kolordu Kurmayına tesadüf olundu, onların topçularının da çamurlara batarak çıkarılamadığı ve düşman eline geçmesi muhtemel olduğu ve piyâdelerinin de Üçüncü Kolordu birlikleriyle aynı hâlde bulunduğu anlaşıldı.

Gerçekten Onaltıncı Kolordu'nun toplanabilmiş olan beş taburu ile bir topçu alayı Doğu ordusu Kumandanı'nın emriyle 10 ekimde Pınarhisar'dan Yenice'ye doğru yola çıkmış imiş ve umûmî gerileme başlayınca Kırkkilise-Vize yolunu kuzeye karşı korumak üzere hemen Üsküb'e doğru hareket emrini almış imiş. Bu Kolordu'nun

piyâdeleri bizim kaçan askerleri görünce onlar da dağılarak birlikte kaçmağa koyulmuştur. Topçular ise Üsküb istikâmetinde ilerleyerek mevzî'e girmiş olduklarından toplar çamurdan çıkarılamayarak hepsi terkedilmiş imiş.

Askerî tarihte bu ölçüde sebebsiz bir geri çekilişe ve kaçışa rast gelinemez. Bulgarlar savaş yapmadan pek büyük bir zafer kazanmışlardı. Türkler'de hiç bir baskı görmeksizin yalnız yağmur ve çamur yüzünden harp malzemelerinin de üçte birini terkederek bozguna uğramışlardı.

Topçu kaybımız aşağıdadır:

' Petra' köyünün ilerisinde kırılıp dökülerek savaş meydanında kalan sahra dokuzuncu alayın dokuzuncu bölüğü dört top; adı geçen alayın üçüncü bölüğü'nden iki top: Petra ile Kırkkilise arasında çamurlarda kalan beş top: Kırkkilise'de Sahra Yedinci Alay'ın Birinci Taburu'ndan çamur yüzünden gece mevzî'inde kalan üç top ki toplam ondört kıt'a seri ateşli top.

Kırkkilise ile "Yana" arasında yollarda saplanıp kalan yine seri ateşli yirmiüç top.

Eski Krup topları da yukarda belirtilen otuzyedi kıt'a sahra topuna ilâve edilince toplam olarak ellibeş top bırakmış oluyoruz.

Hiç olmazsa Kırkkilise'den öteye yollarımız olsaydı yine bu malzemenin yarısından çoğunu kurtarmak kabil olurdu. Fakat beşbin liralık bir anlaşmazlıktan dolayı Millî Savunmamızla şiddetle ve çok büyük ilgisi olan Vize Kırkkilise yolunu tamamlamadan bırakan Nâfıa Nezâreti (Bayındırlık Bakanlığı) Yol ve Köprüler Müdürü ve Nâfıa Nazırları belki ikiyüz elli bin liralık bir malzemenin çamurlara batıp kalmasına ve millî askerlik şerefimizin kaybına sebep olmuşlardır iftihar etsinler (*).

Karaağaç deresinin doğu sırtlarında Onaltıncı Kolordu Kurmay Başkanı Cafer Tayyar Beye tesadüf ettim. Adı geçen, gelen askerleri toplamakla meşgûl olup iki tabur kadar teşkil etmişti.

Vize'ye vardığımda o gün Bolu Alayı'nın İstanbul'dan gelmiş olduğunu gördüm. Bu asker, kaçaklarla temasa gelmemek için hemen o akşam yakınındaki köylere gönderildi. Pınarhisar'da, düşman süvârisi geliyor sözü herkesi şaşırtıp kaçmaya sevkettiği gibi burada da gece yarısından sonra, düşman süvârisi geliyor söylentileri yayılmış ve bir iki saat dinlenmek üzere yatmakta iken maiyetimdeki subaylardan bâzısını iki üç defa beni uyandırmağa kadar sevketmişti.

12 ekim sabahı Bolu Alayı ile iki cebel topu ve onbeş süvariden meydana gelen bir müfreze kurarak Konya Tümeni Kumandanı Albay Cemal Bey'in kumandasına verdim? Bu müfreze Kırkkilise istikâmetinde ilerleyerek yolda kalmış olan top ve sâireyi kurtarmak ve düşmanla temas kurmak ile vazifeli idi. Vâkıâ toplar ve cephaneler, başlıca Kırkkilise ile "Yana" arasındaki bataklarda kalmış olduğundan müfrezenin oraya kadar çok sayıda düşmana rastlamaksızın ilerleyebileceğini ümid edemiyor isem de asıl maksad sebepsiz yere meydana gelmiş olan bozgundan sonra, düşmana karşı tekrar ve biran önce varlığımızı göstermekti. Şurasını da ilâve edeyim ki alınan haberlere göre düşman 11 ekim Perşembe günü öğleden sonra saat ikiye kadar Kırkkilise'yi işgal etmemişti.

12 ekim tarihinde saat ikide "Dereköy" yakınından gönderilen bir keşif kolumuzun raporuna nazaran da Pınarhisar'da da henüz düşmandan eser görülmemişti.

Bolu Alayı askerlerinden bazısının kaçaklarla temasa gelerek mânevi kuvvetlerinin sarsıldığını ve subayların taburlara tamamiyle hâkim olamadığını, olumlu bazı hâllerin peyda oluşu ve alayın geç toplanması şiddetli bazı muamelelere girişilmesi lüzûmunu hissettirmekte iken şehir içinde yağmacılığa başlamış olan askerlerden onbeş kadarı tutuklanarak karargâha getirilmişti. Hemen bir harp divânı kurularak bunlardan yedisi birliklerin önünde idam olundu. Söz dinleme ve düzen bakımından bu şid-

detin olağanüstü etkisi görüldü.

"Saray"da da askerin yağmacılık yapmakta oldukları ve hattâ kaymakamın evine bile saldırdıkları bildiriliyordu. Oraya hemen Bolu taburundan bir bölük gönderilerek güven ve düzen sağlandı. İşte Cemal Bey müfrezesi bu işler yüzünden ancak Cuma günü ikindi vakti hareket edebildi. Geceyi "Pazar Köyü" civarında açık ordugâhta geçirerek ertesi günü harekete devam etti.

Müfrezenin öncüsü öğleye doğru "Tekeçifliği"ni geçince yolun kuzeyindeki sırtlarda düşman piyâdesine tesadüf eder ve savaşa tutuşur. Düşmanın Bulgar askeri ile çetelerden meydana gelmiş ikibin kişi kuvvetinde bir müfreze olduğu o esnâda bir Bulgar köylüsünün ifâdesinden anlaşılıyor. Saat dört raddelerinde müfrezemiz saldırıyı şiddetlendirir, Taraklı ve bilhassa Düzce Taburu büyük bir atılışla saldırıya devam eder. Ancak askerin acemiliği sonucu olarak birlikler arasında bağlantı kurulamadan ve düzensiz olarak yapılan bu saldırıda saat beş sularında Düzce Tabur'unda bozgunluk hâsıl olur. Cemal Bey, askeri hazırlatmış olduğu korunma mevziinde durdurmakta iken şiddetli bir fırtına çıkar ve bardaktan boşanırcasına yağmur yağar; zâten hava da kararmış olduğundan asker büsbütün karanlık içinde kalır ve büyük kısmı dağılarak Vize'ye kadar geri kaçar.

Bu savaşta Düzce Taburu'ndan iki yüzbaşı ve yirmiüç er şehid ve bir teğmen ile yüzon er yaralı elliiki er de kaybolmuştur.

Taraklı Taburundan bir subay on er şehid, sekiz er yaralı ve on er de kaybolmuştur.

Bolu Taburu bir şehid üç yaralı vermiştir.

Askerlerin dağılması hakkında Albay Cemal Bey raporunda şöyle yazmıştır:

"Bu toplayamamak hususunda askerin, mânevi kuvvetinin noksanlığından çok tâlim ve terbiyesinin yokluğu, bölüklerde yalnız birer subay bulunması ve onların da çok zaman vazifelerini bilememeleri keyfiyeti müessir olmuş-

tur. Ufak bir güçlük karşısında kollarını bağlayıp kalan subaylar birer tarafa çekiliyorlar ve askere söz anlatamıyoruz diyerek kendi hallerine bırakıyorlar."

Savaş hattının sol kanadında bulunan Bolu Taburu'ndan bir bölük geri çekilişe katılmayarak ve gecenin gelişiyle durumdan da haberdar olmayarak mevzi'inde kalmıştır. Bu bölük ertesi sabah düşmanın da bir çok kayıp vererek kaçmış olduğunu görmüş ve savaş meydanında kalmış olan elli kadar yaralımızı da toplayarak Vize'ye dönmüştür.

Üçüncü Kolordu birlikleri Kırkkilise'den çıkınca yelpaze şeklinde dağılmış ve büyük kısmı Babaeski ve Lüleburgaz istikâmetlerine gitmişti. 14 ekim akşamı Başkumandanlık Vekâleti'nin sorusuna cevap olarak Vize'de onbin kadar insanın toplu bulunduğunu bildirdim. Kolordu'ya bağlı tümen kumandanlarından yalnız Dokuzuncu Tümen Kumandanı Hasan İzzet Paşa ile Albay Şükrü Bey mevcuttu. Kolordu İdâre Heyetinden hiç bir kimse yoktu bu kişileri ancak Çatalca hattında bulabildim.

Mevcut erat ile ilk iş olarak bir tümen kurmakta idim. "Pazar köyü" karakolu ilerisini iki tabur ve bir batarya ile tuttурdum. Çeşitli yönlere emir ve talimatlar göndererek Kolordu'nun Vize'de toplanmasını çabuklaştırmaya çalıştım.

Asker biriktikçe ne yazık ki besleme işi zorlaşıyordu. Bilinen şeydir ki askerî yönetimi düzenli olan ordularda konak ve toplanma merkezlerinde dâima yetecek kadar erzak ve malzeme bulundurulduğu gibi, geri çekiliş hattı üzerindeki önemli noktalarda da ihtiyaca yetecek depolar kuruluyordu. Her nedense bu cihetler bizde hiç düşünülmemişti. Bunun için Vize'de ve etraf köylerde bulunan erzak ve zahire toplamarak askerin beslenmesinin te'mini işine girişildi ise de fırınlardan üç dört bin okkadan fazla ekmek çıkarılamadığından çok güçlük çekili-

yordu. Etraf hep Hıristiyan köyleri ile çevrili olduğundan zahire toplamak kolay değildi; işte bu aralık Midye'ye çıkarılan bir Redif Taburu hem o yönü korumaya, hem de köylerden erzak toplamaya me'mur edildi; Hıristiyan köyleri yanından geçen asker ve zabitler ekseriya öldürüldüğünden bunun önünü almak için de etkili tedbirler alınmaya girişilmişti.

Vize'de katılan 23 ve 24. Alayların dört taburu ile Bolu Alayı'nın üç taburu hâriç olmak üzere diğer taburların mevcutları ortalama olarak üçyüzü geçmemekte idi. Bundan dolayı bunlar umûmiyetle üçer bölük üzerine yeniden teşkil edilmiş ve üçüncü bölükler tamamen barış zamanında askerlik yapmamış erlerden meydana getirilerek taburların nakliye ve sâir işlerine ayrılmıştı. Yukarıda açıklanan yedi taburun dördüncü bölüklerinin de aynı şekilde acemi erlerden kurulması emredilmişti. Bunun için sonradan harbe giren taburların büyük kısmı ancak ikişer savaşçı bölükten ibaretti.

Birliklerin büyük ağırlıklarının hemen hemen tamâmı yollarda kalmıştı.

Birinci, İkinci ve Dördüncü Kolordular'ın geri çekilişi de Üçüncü Kolordu'nunki gibi düzensiz ve kaçma şeklinde olduğundan onlarca da top, mühimmat ve sâire bakımından büyük kayıplar meydana gelmiştir. İlk bakışta ordunun az zaman içinde düzenlenmesinin imkânsız bulunduğuna Ordu Kumandanı Abdullah Paşa'ya kanaat geldiğinden, Vize'ye bana telgraf çekerek, bu şartlar altında savaşa devam etmenin mümkün olmadığının Bahriye Nâzırı sıfatı ile mensub olduğum Vekiller Hey'eti'ne arzetmemi tavsiye etmişti.

Hakikatte Bulgarlar takip etseler durumun çok kötüye gideceğini bildiğimden Abdullah Paşa'nın söylediklerini İstanbul'a telgrafla bildirmekle beraber Ordunun Çatalca hattı gerisine almarak yeniden kurulmasının gerekli olduğunu da bildirmiştim. Teşekkür olunur ki Bulgar

ordusu takip etmedi ve bize kendimizi toplamak için zaman ve imkân verdi.

PINARHİSAR'A SALDIRIŞ

Abdullah Paşa ile son muhaberemiz 12 Ekim 328 tarihinde olmuştu. O günden itibâren, Çerkesköy'üne gelmiş olan Nâzım Paşa ile muhabere edildi; Nâzım Paşa'nın orduya kendisinin kumanda etmek istediği anlaşılıyordu.

15 ekim Pazartesi günü güney batı yönünden Vize'de top sesleri duyuldu. Ve ordunun sol kanadının savaşa başladığı anlaşıldı. Akşam üzeri Başkumandan Vekili Nâzım Paşa'dan gelen bir telgraf emri gereğince mevcut kuvvetimle hemen hareket edip ordunun sağ kanadını korumaya memur oldum. Perakende ve döküntü olarak bitik bir halde ve aralıklı bir şekilde gelen erat ile ancak sekiz tabur kadar tanzim edilebilmişti. Bunun için saldırı çok zordu. Esâsen Abdullah Paşa'dan da bir haber alamadığımdan kendisine aşağıdaki telgrafı çektim.

VİZE'den

15-16 ekim sene 328

"Karaağaç civarında bugün İkinci Kolordu'nun savaşa başlamış olmasına nazaran ordunun sağ kanadını korumak üzere yarın savaşa katılmak için Başkumandanlık Vekâleti'nden alınan telgraf emri üzerine Üçüncü Kolordu. sekiz taburdan (*) kurulu bir tümen ile yarın sabahleyin iki kol olarak "Pınarhisar" ve "Çongre" istikâmetinde hareket edecek ise de henüz kuvveti ve düzeni tam değildir. Techîzat ve nakliye araçlarının noksan olduğu ve beslenme durumunun sağlanamadığı uygunsuz bir zamanda savaşa girişmenin çok düşündürücü olduğu gibi Kolordu'nun perakende bir halde bulunan diğer kuvvetlerinden de faydalanma mümkün olamayacağından netice endişe verici ve şüpheli görünmektedir."

Gerçi ne kuvvet yeterli ve ne de teşkîlât tamam ise de diğer kolorduların savaş yapmakta olmasına nazaran her ne varsa onunla ve süratle savaşa katılmanın gereği açık-

tı. Bunun için herkes tarafından gösterilen büyük bir gayret eseri olarak hemen üç tümen daha doğrusu müfreze teşkil edebildi. Bunlardan birisini Pınarhisar şosesi boyunca ilerletmeğe, diğerini "Çeriköy-Pazarköy" hattından "Doğanca" istikâmetinde sevketmeğe ve üçüncüsünü de Pazarköy'üne kadar ilerletmeğe karar verdim. İş bu kuruluş aralıklı olarak uygulanabildiğinden 16 ekim sabahı saat beşten îtibâren evvela bir tümen ve onun arkasından diğer tümenler hareket ettirildiler (Nizâmı harb-2)

15-16 ekim gecesi Onsekizinci Kolordu Kurmay Başkanı Mustafa Nîmet Bey'den aşağıdaki telgraf geldi ve Doğu Ordusu'nun yeni bir teşkilâta uğramış olduğu anlaşıldı.

SARAY

15-16 ekim sene 328

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

"Vize'den ilerleyerek "Çongre", "Karaağaç", "Türkbey", "Lüleburgaz" hattında devam etmekte olan savaşa katılışınız hakkındaki umum Ordu Başkumandanlığı'ndan yapılan tebligat elbette varmıştır. Bu bakımdan ne gibi tedbirler alındı. Sol kanadımızda bulunan Onyedinci Kolordu'nun henüz "Uzunhacı" civârında bulunduğu unutulmakta olup, ancak gece yarısından sonra hareket etmesi emrolunduğuna göre harekâtımızı birleştirecek şekilde Kolordunuzun sevk ve hareketi gerekmektedir. Ordu'nun sağ kanad ilerisindeki hafif süvâri kuvvetinin yeri ve keşifleri hakkında şimdi kurulan ordumuzca hiç bir bilgi mevcut olmadığından Kolordu'ca çıkarılacak bir emir subayı vasıtası ile adı geçen süvâri livâsı (tugayı) ile bağlantı ve ulaşımın sağlanması ve kendi başına Vize'ye gidecek olan Ordu Karargâhına bilgi verilmesi ve düşmanın yan gerisi istikâmetinde acele olarak keşiflerde bulunulmasının gerekli olduğuna dikkat buyrulması rica olunur.

Kolordunun Vize'de devam eden ikâmet müddeti esnâsında Vize'nin kuzeyindeki balkan kısımlarında düşman hakkındaki bilginiz neden ibârettir "Midye"ye çıktığı bildirilen iki taburun (*) şimdi nerede bulunduğu hakkındaki bilginiz nedir?.

"Üsküb istikâmetlerindeki düşman hakkındaki malûmat dahi bilinmediğinden, Kolordu harekâtının oraca mevcut bilgiye göre idâresi ve buranın haberdar edilmesi ve en büyük önemin, düşmanın sol kanad ve gerisine yüklenmeğe verilmesi gerekmektedir."

Başkumandan Vekilinden durum hakkında aşağıdaki telgraf alındı.

15-16 Ekim sene 328

"Viyana gazetelerinden birinde Bulgar Doğu ordusu Batı kanadının Edirne'ye ulaştığı ve mezkûr ordunun doğu kanadının Kırkkilise'yi çevirmekte bulunduğu, kesin sonucun bu tarafta beklendiği "Vasilikos"u elde eden birinci kolun Vize üzerine yürüdüğü bildiriliyor. Reichpost gazetesinin Eskizağra muhabiri aşağıdaki bilgiyi veriyor:

Cephane, erzak tamamlanmıştır harekât başlamıştır. Dimitriyef ordusunun batı kanadı Yenice-Babaeski hattının etrafında bulunuyor. Bir kolu Havsa üzerine yürüyor. Merkez kuvvetli hizasına ulaşmış sol kanadı zoraki yürüyüşle "Pınarhisar", "Vize", "Saray" üzerine gidiyor. Bulgarlar İstanbul'u bölmeğe,gerek doğuda ve gerek Edirne'de askerî harekâtı bu hafta zarfında tamamlamağa çalışıyor.

İşbu malûmat Üçüncü, Onyedinci ve Onsekizinci Kolordular'a da bildirilmiştir."

Salı sabahı da şu telgrafı alarak duruma dair gerekli bilgiyi almış oldum:

15-16 ekim sene 328

"İkinci, Birinci ve Dördüncü Kolordular bugün öğleden sonra (Pazartesi) "Çongre", "Karaağaç" "Türkbey", "Lüleburgaz" umûmî hattında düşman kuvvetleriyle savaşa

tutuşmuştur. Yarın bütün şiddet ve güçleri ile düşmana mukabele edeceklerdir. Kumandanız altındaki Üçüncü Kolordu Doğu ordusu'nun sağında savaşa katılacaktır. Onsekizinci Kolordu dokuz tabur piyâde ve üç batarya ile "Saray"dan "Vize" istikâmetinde ilerlemek ve Onyedinci Kolordu "Uzunhacı"da toplanmış olan on tabur piyâde ve dört batarya kuvvetle yarın erken "Yuvalı" üzerinden "Azbağ" istikâmetinde ilerlemek emrini almışlardır. Onsekizinci Kolordu'ya bağlı olupta şimdi Çerkesköy'ünde bulunan dokuz tabur piyâde yarın gayet erken "Saray" istikâmetinde ilerleyecektir. İkinci, Birinci ve Dördüncü Kolordular'ın harekâtı Dördüncü Kolordu Kumandanı Ferik Abuk Ahmed Paşa tarafından: Üçüncü, Onyedinci ve Onsekizinci Kolorduların harekâtı, Onsekizinci Kolordu Kumandanı Ferik Hamdi Paşa tarafından birleştirilecek ve idare edilecektir. Hafif süvâri livâsı (tugayı) ordunun sağ kanadında bulunacak ve müstakil süvâri tümeni ordunun sol kanadını örtecektir. Başkumandanlık Umûmî Karargâhı şimdilik Çerkesköy'ünde kalacaktır. Geri kalan cephane ve erzakımız bu geceden yola çıkarılmıştır. Yüksek şahsiyetinizin şimdiye kadar göstermiş olduğu gayret ve yiğitliğin bu defa düşmana karşı kat'i ve şanlı bir zaferle Taç'landırmanızı Allah'ın lütfundan niyaz ederim.

Aynı zamanda ulaşmış olup "Örüncek"den gelen iki keşif kolu raporlarını da şurada derceteğmeği faydalı sayarım

15-16 Ekim Örüncek sene 328 saat 12,30

"1– Bin türlü güçlükle yâni (arazinin ârızalı olması, hayvanların işbu araziye dayanamaması, köylünün köyler içine sokmaması) sebebiyle ancak bugün "Kurudere"ye kadar gelebildim.

2– Mezkûr köye yaklaştığımda yirmi kadar düşman askeri tarafından üzerine şiddetli bir ateş açıldı. Hamdolsun kaybım yoktur.

3 - "Kurudere" düşmanın piyade birlikleri tarafından işgal edilmiştir. Akşam olması dolayısıyla henüz kuvvetini değerlendiremedim. Köy içindeki kalabalığın çok olmaması, kuvvetin az olduğu kanaatini vermektedir.

4 – Beraberimdeki hayvanlardan birinin ayağı kırılmış olduğundan terkedilerek teferruatıyla birlikte Örüncek Karakolu Kumandanı'na teslim edilmiştir. Zâten evvelce "zayıf ve çelimsiz" olan diğer dört hayvanda kuvvetten düşmüş olduğundan birisi teferruatıyla birlikte yolda bırakılmış, diğer üç hayvanı da yedekte çekmeleri erlere emredilmiş bunun için geride kaldıklarından henüz Örüncek'e gelememişlerdir.

5 – İşbu mâzeret dolayısıyla kuvvetim azalmış bulunduğundan "Örüncek"e çekildim. Bu gece Örüncek'de kalacağım."

Alay 8 Süvari Bl. 4 Keşif Kolu Kumandanı
Abbas Kâzım
15-16 Ekim öğleden sonra saat 12,30
Bu dahi

1 – Bugün öğleden evvel zevâlî saat altıda "Sergin-Samakof" yolu açtırılarak Samakof'a hareket olunmak, köy içine girmek üzere iken düşman askeri ve yerlileri tarafından ateşe tutularak hayvanlardan ikisi yaralı ve diğer ikisi de zaten (durmak üzere bulunduğundan) yorgunluklarından terk edilerek binicileri yaya olarak getirilmiş ve sonra Tırnova caddesini açmaya teşebbüs eylemiş isem de kuvvetli düşman postalarının ateşi karşısında kaldım.

2 – Orman içinde bir saat kadar gizlenerek tekrar düşman kuvvetini anlamak üzere bir kaç atlı kasabayı geri kalan atlılarla Tırnova caddesini gözetlemeye ve açtırmaya başladım ise de düşmanın gerek silâhları ve gerekse ateşlerinden ancak iki bölük (500) kadar piyade ve Rus gönüllü askeri olduğu meydana çıkarılabilmiştir. Tırnova yolunun kapalı bulunmasından dolayı başka bir taraftan geçmek ihtimâli olmadığından "Sergin" yolu ile "Örün-

cek"e döndüm ve burada kendi alayıma tesadüf ettim.

3 – Düşmanın hakiki kuvvetinin tam olarak anlaşılamaması, yazık ki dürbünümün olmamasından ileri gelmiştir.

Örüncek' te verilecek emirlerinizi beklemekteyim.

Teğmen Ali

Tarih: 16 Ekim sene 1328 Soğucakdere Savaşı

Bir taraftan kurulup bir taraftan gerekli emirler verilerek Salı sabahı saat beşbuçuktan itibaren sevk ve harekete geçirilen birliklerden şosa boyunca Pınarhisar istikâmetinde önce ilerleyen tümen, Konya Tümeni Kumandanı Albay Cemal Bey kumandasında olup, 20, 21, 27, alaylarla iki makinalı tüfek bölüğü ve altı sahra bataryasından ibaretti. 24. Alay (Tb.2) ile bir cebel bataryası bu tümenin sağ yanı koruyucusu olarak Kurmay Binbaşısı Cafer Tayyar Bey kumandasında "Soğucak" köyü üzerinden düşmanın sol kanadına ve gerilerine doğru etkide bulunmak için gönderilmişti.

Dokuzuncu Tümen Kumandanı Hasan İzzet Paşa'nın kumandasında olup, Bolu ve Üçüncü Nişancı Alayları'nın altı taburu ile 22. Alay'ın iki taburu ve iki cebel bataryası ve bir makinalı tüfek bölüğünden meydana gelmiş olan bu tümen "Çeriköy" ve "Pazarköy" üzerinden "Çongre" istikâmetinde sevk olundu.

Üçüncü bir tümen de Sekizinci Tümen Kumandanı Fuad Ziya Bey kumandasında olarak Vize'den öğle vakti hareket ederek Pınarhisar istikâmetinde Cemal Bey Tümenini takip etti. Bu Tümen Nişancı Tb. 8 ve 23. Alayın iki taburu ve 25. Alay'ın bir taburu ve 26. Alay'ın üç taburu ile Beyşehir, Ayaş ve Ankara taburlarının birleştirilmesiyle teşkil edilen bir Redif taburundan ve üç sahra bataryası ile bir Mitralyozdan meydana gelmişti.

Bu üç tümenin yekûnu yirmibir nizâmiye ve dört redif taburu ile üç makinalı tüfek bölüğü, on sahra ve üç cebel bataryasından ibaret bulunuyordu. İkişer taburluk olan

23 . ve 24 . alaylarla Bolu alayının üç taburu Vize'de katıldıklarından mevcutları yaklaşık yedişeryüz idi. Öteki birliklerin erâtı ise geri çekiliş esnasında dağıldıklarından ortalama olarak tabur mevcutları, yukarıda da belirtildiği gibi ancak üçyüz raddesinde idi. Bu hesaba göre bütün mevcut ancak onbin kadar olup savaşçı mevcûdumuz ise daha azdı.

Bundan başka gerek adı geçen Afyonkarahisar Tümenine ve gerek başka redîflere mensup muhtelif taburlardan iki üç bin kadar redif daha bulunuyorsa da bunları harbe sokmaktan kaçındığımdan, Tümen Kumandanı Albay Şükrü Bey ile Vize'de bırakarak, saldırıcı kuvvetlerin Karadeniz yönüne doğru olan kanadlarını korumak ve konak yeri hizmetlerinde kullanılmak üzere ayırmıştım.

Teşkilât ve hazırlıkları (**) imkân nisbetinde tamamladıktan sonra ve öğleden sonra saat birde karargâhımla Vize'den hareketle şosa boyunca Pazarköy istikâmetini tuttum. Hareketimden biraz evvel Hasan İzzet Paşa'dan aşağıdaki rapor geldi.

Pazarkoy Ordugâhının Batı sırtından
16 Ekim sene 328 öğleden önce saat 9.00

"1 – Karaağaç yönünde top sesleri yok. Bâzı birliklerin oldukları yerde durmakta oldukları görünüyor.

2– Cemal Bey müfrezesi bu noktayı tutmuştur. Karşıdan yâni Pınarhisar yolundan düşman bataryası ateş ediyor. Cafer Bey, Cemal Bey'e katılmıştır.

3– Ben tertip edilmiş olan kuvvetle, Çongre'ye gidiyorum.

Yolda Üçüncü Nişancı Alayı ile iki cebel bataryasına rasgeldim. Bu birliklerin erkenden "Çeriköy" üzerinden hareket etmiş olmaları gerekirken pek geç kalmışlardı, gidişleri çabuklaştırıldı. Kurulmuş olan Fuat Ziya Bey tümeni, gelecek için hiç de güvenlik vermeyecek bir düzensizlikle kısmen ilerlemekte kısmen de mola vermekte idi.

tümen kumandanı'nı tümeninin başında Pazarköy yakınında buldum.

Yolda Tümen Kumandanı Cemal Bey'den aşağıdaki raporu almıştım:

Pazarlı Karakolunun Batısındaki
sırtlarda Topçu Mevzi'inden
16 ekim sene 328 saat 10.00

1— Saat 7,35'de öncünün ilersindeki süvâri keşif kolu, düşman piyâdesinin ateşine yakalandı ve içlerinden biri yaralandı ve bir beygir de yaralandı.

2— Öncü olan Yirminci Alay'ın iki taburundan birini "Soğucak"ın güneyindeki ormanın içine, diğerini de orman ile şosa arasındaki bekleme mevzi'ine, yerleştirdim, üçüncü taburunu da ormanın gerisinde yedek olarak bıraktım. Yirmibirinci Alay'ı Pazarlı Karakolu mevki'inde toplu olarak bulundurdum. Düşmanın bir batarya kadar tahmin ettiğim topçusu, bekleme mevzi'ini tutan öncü tabur ları üzerine düzensiz bir surette şarapnel atışı yapmakta idi.

Bunun üzerine piyâde kısmen geriye çekildi. En evvel çekilen bir eri tabanca ile korkutarak ileriye sevkettim. Bu sırada topçu bataryasına mevzî aldırdıysam da düşman birlikleri görülmemekte olduğundan ateş ettirmedim. Düşmanın keşif ve diğer önemli kolları "Poyralı" ve "Soğucak" derelerinin arasındaki sırtların üstünden güneye doğru yürümektedir. Bu esnâda Hasan İzzet Paşa geldi ve durumu birlikte inceledik ve harekâtımızda fikir birliği oldu. Şosanın "Soğucak" deresini kestiği nokta ile "Çongre" arasındaki "Doğanca" köyünün düşman piyâdesi tarafından işgal edilmiş olduğunu evvelce göndermiş olduğum piyâde zâbit keşif kolu haber verdi. Cafer Tayyar Bey, müfrezesini Soğucak'ın doğrusundaki (500) rakımlı tepenin güney sırtlarında bırakarak savunmada son derece direnmesini kendisine hatırlattım.

3— "Çongre" yönünde henüz savaş başlamadı, o yön-

de meydana gelecek harekâta göre tertibat almak üzere şimdiki halde yerimi muhafaza etmekteyim."

Pazarköy'ü hizasında Tümen Kumandanı Fuad Ziya Bey'i buldum. Cemal Bey tarafından askere ihtiyaç gösterildiğinden öncü piyâdesini ileriye göndermek üzere olduğunu bildirdi. Uygun gördüm ve Cemal Bey birliklerini takviye etmek üzere tümeni ile şosa boyunca ilerlemeğe devam etmesini tavsiye ettim. Yalnız öncü olan üç bataryanın bir mikdar koruyucu ile hemen Pazarköy-Doğanca yolu ile ilerletilmesi sâyesinde sağ ve sol kanadlarımız arasında bağlantı kurulmuş olacağından öylece hareket emri verilmiş fakat yolların batak olmasından dolayı ilk önce deneme için bir taburla bir batarya gönderilmişti. Uğranılan güçlükler karşısında diğer bataryaların şosa üzerinde kalmasıyla daha çabuk savaşa katılacaklarının sağlanmış olacağı anlaşıldığından bu yönde hareket edilmiştir.

Her iki kanadın durumunu görebilmek için kendim de kurmay hey'etimle Pazarköy-Doğanca yolunu takip ettim. Bütün bu arâzi dalgalı ve çalılıklarla kaplı olduğundan etrafı görmek ve vaziyet hakkında bir fikir edinmek pek zordu. Güneybatı'dan, Birinci Doğu ordusu yönünden top sesleri işidilmekte idi.

Bir saat sonra Pazarköy-Doğanca yolunun kuzey yönünde hâkim bir sırt bulunarak bataryaya (sahra A. 9 Bl. 4) mevzî aldırıldı. Bu bölüğün yarım kilometre kuzeyinde uzakça aralıklarla Sahra 7. Alay'ın 5 ve 6. bölükleri mevzide ateş etmekte idi. Hasan İzzet Paşa'yı bu bataryaların yanında buldum ve piyâdesinin "Doğanca" istikâmetinde ilerleyerek harbetmekte olduğunu gördüm. Hasan İzzet Paşa tümeninin "Çeribaşı" üzerinden tümen kurmayı Kaymakam Ali Bey kumandasında olarak ilerleyen kısmından bir eser görülemiyordu. Fakat saat dörtbuçuk dolaylarında bu Ali Bey'den aşağıdaki rapor geldi:

Çongre'nin Doğu Sırtlarından

16 ekim sene 328 öğleden sonra saat 1.30

"1– Çongre'nin doğusundaki sırtlarda düşmanın dört beş tabur tahmin edilen piyâdesiyle iki bataryası piyâdelerimizi fena halde sarstı.

2– Sol kanadımızı iki tabur çevirince, asker topsuz durmayız diyerek geri çekilmeğe başladı. âdeta kasabaya doğru kaçmaktadır. Çevirmek kaabil değil.

3– Bunları durdurmak için taze asker ile bir iki cebel bataryasına ihtiyaç vardır çabuk olarak "Çeribaşı" köyü istikâmetinde gönderilmesi husûsunun gerekenlere emir buyrulması arzolunur."

Yukarıda açıklandığı gibi bu yöne Üçüncü Nişancı Alayı ile iki cebel bataryası gönderildiğinden mesele halledilmiş bulunuyordu. Fakat bu birlikler salı günü savaşa katılamamışlardır.

Bozgun hâlinde geri çekilmekte olan Bolu Alayı da, Üçüncü Kolordu'ya katılmak üzere "Topçu" köyünden ilerlemekte olan Takip Süvâri Livâsı'na rastlamış ve bunlar tarafından geri çevrilmişti. Zaten merkezden ve sağ yandan başarı ile saldıran Kolordu karşısında, düşmanın gerilemesi, sol kanadımız üzerinde bulunan düşman birliklerinin de geri çekilmesini gerektirmişti.

Saat dörtbuçukta sağ kanadımıza doğru şosa istikâmetinde hareket ettim. Cemal Bey tümeninin düşmanı, "Soğucak" derenin batısındaki sırtlara kadar püskürterek düşman ile yakın mesafelerden harbetmekte olduğu ve arkadan da Fuad Ziya Bey tümeninin birbiri ardısıra gelip harbe katıldığı görülüyordu. Saat beşe doğru düşmanın dayanma kudretini kaybederek perişan bir surette gerilemeğe ve kaçmağa başladığı görülüyordu.

Bu günkü savaşta topçumuz için şanlı bir olay meydana gelmişti. Dokuzuncu Topçu Alayı'nın Birinci Bölüğü, "Soğucak" derenin batısında harbeden piyâdemizi, tümen Kumandanı Cemal Bey'in emriyle düşmana pek yakın mesafelere kadar yalnız bırakmayarak ve en buhranlı bir anda düşman piyadesine altıyüz metreye kadar yakla-

şarak yaptığı şiddetli atışıyla saldırımızı başarıya ulaştırmıştır.

Bu savaşta dokuz batarya ile altıbin kadar piyâde harbetmişti. Kaybımız bine yakındı. Bu talihsiz savaşta kazanmış olduğumuz zaferi görmekten meydana gelen etki çok büyüktü. Soğucak dere'yi şose yanından geçerek doğru savaş yapan birliğin yanına gittim. O esnâda karanlık basmış ve ateş tamamiyle kesilmişti. Tümen Kumandanı Cemal Bey'i gördüm. Bugünün şerefi en ziyade kendisine ve tümenine aid olduğundan tebrik ve teşekkür ettim ve düşmanın pek perişan bir halde geri kaçmış olması göz önünde tutularak zaman kaybetmeden şafaktan önce bir öncü teşkiliyle düşmanın takip edilmesini tavsiye ettim.

Oradan Pazarköy Karakolu'na döndüm. Burada Tümen Kumandanları Hasan İzzet Paşa ile Fuat Ziya Bey'i gördüm kendilerine de ayni veçhile pek erkenden saldırıya devam olunmasının lüzumunu beyân ve tavsiye ettim. Gece saat onbirde kurmaylarımla beraber Vize'ye döndüm. O vakte kadar beşyüz kadar yaralımız gelmişti. Sıhhiyye Müfettişi Dikran Bey'in müracaatına ve çalışmasına rağmen bunlar için gündüzden hastahane hazırlanmamış olduğundan bir çoğu sokaklarda yatmakta idi. Halbuki hava soğuk ve yağmurlu idi, bunun için gereken emirler verilerek acele tedbir alındı.

O sabah Vize'ye gelmiş olan Onsekizinci Kolordu Kumandanı Hamdi Paşa ile de görüşüldü. Bu Kolordu'dan sekiz redif taburu ile Topçu Mektep Taburu'nun Kurmay Albay Kemal Bey kumandasında "Çeribaşı" köyünde bulunduğu anlaşıldı. Onyedinci Kolordu'dan da aşağıdaki bilgi geldi.

Topçu Köyünün Kuzeyinden
16 ekim sene 328 saat 5.40

"Topçu köyünün kuzeyinde "Azbağ"ın batısında (271) rakımlı tepe civarına onbuçuk tabur piyâde ve bir

cebel bataryası ile gelinerek gecenin burada geçirileceği maruzdur."

Onyedinci Kolordu Kumandanı
Mahmud

Ertesi gün için de aşağıdaki Kolordu emri tümenlere gönderildi:

"1– Bugün bütün gün devam eden savaş sonunda düşman cebheden geri çekilmiş ve "Çongre"yi boşaltmıştır. Bu gece düşmanın Pınarhisar üzerinden kuvvet sevketmekte olduğu bildiriliyor.

Onyedinci Kolordu "Azbağ"ın batısında (271) rakımlı tepe civarında, Onsekizci de kolbaşı ile bu gece "Çeribaşı" köyüne ulaşmıştır.

2– Fırkalar mehtâbtan faydalanarak mesafe kazanmak üzere birer taburluk öncü teşkil ederek düşman istikâmetinde sabah saat dörtte harekete başlayacaklardır. Şafakla beraber topçular da ayni istikâmette süratle ilerleyeceklerdir.

3– Tümenlerin geri kalan kısmı öndeki birliklerle, arazinin müsaadesine göre geniş bir cebhe ile ilerleyeceklerdir.

4– Kemal Bey tümeni, bir tabur piyâdeyi Soğucak-Örenbeyli istikâmetinde ve iki taburu da Hasan İzzet Paşa tümenine gönderip onları takviye edecek ve geri kalan kısmı ile saat dörtte "Poyralı" deresini geçecek surette hareket edecektir.

5– Hasan İzzet Paşa tümeni, "Çongre"ye karşı olan kuvvetini çekecektir.

6– Karargâh, Pınarhisar-Kırkkilise yolu üzerinde bulunacaktır."

Tarih: 16-17 ekim sene 328

Gece yarısından sonra Süvâri Livâsı Kumandanı Albay İbrahim Bey'den aşağıdaki rapor geldi:

Topçu köyü Livâ karargâhı
16 ekim 328 akşam

1– Çongre'yi düşman boşaltmıştır. Köy alevler içinde yanıyor.

Onyedinci Kolordu "Topçu" köyünün üç kilometre batısındaki sırtlarda toplanmaktadır. karargâh "Azbağ"dadır.

2– Onsekizinci Kolordu bugün saat dörtbuçukta öğleden sonra kolbaşısıyla, Onyedinci Kolordu ile Üçüncü Kolordu arasına girmiştir.

İkinci Kolordu'nun 4. ve 5. fırkaları "Karaağaç"ın hemen doğusundaki tepede. Kastamoni tümeni "Karaağaç"ın dört kilometre doğusunda, İkinci Kolordu'yu takviye etmek için gönderilen Birinci Kolordu'ya bağlı Üçüncu tümen, "Çongre"nin kuzeybatısındaki (400) rakımlı tepenin "Karaağaç" yönünde bulunan "Boyun" noktasında öğleden önce saat 11.00) bulunuyordu (*) Üçüncü Kolordu'nun tertibatı hakkında Üçüncü Tümen Kumandanlığı'na şifahen ve İkinci Kolordu Kumandanlığı'na da bugün tümen delâletiyle bilgi verilmiştir.

Muhârebe etmeyip geri dönen ve muhârebe edip de geri dönen Bolu, Taraklı, Düzce Taburları'nı bir süvâri bölüğü vasıtası ile geri çevirtmiştim.

3– Yarın, henüz topçusunun bir kısmı katılmamış olan Onyedinci Kolordu'ya icabında top ve mitralyöz ile yardımda bulunabilmek üzere "Çongra" üzerinden hareket edeceğim.

4– Livâ geceyi "Topçu" köyünde geçirecek."

Sabaha doğru Cemal Bey'den aşağıdaki raporu aldım:

16-17 ekim sene 328 saat 12,50

"Güneş batışına yakın "Poyralı" istikâmetinde bir düşman kolunun yaklaştığı haberi alındı. Karanlık basmasıyla birlikler kazandıkları yerlerde kaldılar. Şimdi yakalanan bir Bulgar esirinden öğrenildiğine göre karşımızda bir livâ olduğu ve Kırkkilise'den başka bir livâ'nın gelmekte bulunduğu ve belki bu gece oraya ulaşmış bulunacağı kuvvetli bir ihtimâl dahilindedir. Şimdi bütün birlik

leri savaş meydanında dolaştım. Bölükler, taburlar tamamıyla birbirine karışmış ve bir takım birlikler de geride kalmıştır. Yarın sabahtan bu birliklerin bir bütün haline getirilmesi ve düzenlenmesi suretiyle ancak saldırı harekâtına başlamak mümkün olabilecektir. Harekâtın düşünceli olarak idaresini ve bu geceden hiç olmazsa bir piyâde ile mitralyözün kumandam altına verilerek yetiştirilmesini yarınki başarı için lüzumlu görüyorum. Bu suretle el altında bulunacak taze kuvvet ve yeniden teşkil olunacak eski birliklerle başarılı bir savaş ancak mümkün olabilecektir. Kolordu emrini beklemekteyim. Piyâde cebhanesi oldukça ikmâl olundu. Fakat topçu cebhanesine acele ve şiddetle ihtiyaç var."

Adı geçen kimseye hemen gönderilen cevab şudur:

Vize Karargâhı

16-17 ekim sene 328, sabah saat 2

"C- İki saat sonra Albay Kemal Bey kumandasında beş tabur, bulunduğumuz cebheye ulaşmış olacak ve verilen vazifeyi yerine getirecektir.

Birliklerinizi düzene koymuş olmanız çok yerindedir. Topçu cebhanesinin yarın gelmesi bekleniyor. Numûne Topçu Taburu bol mikdarda cephanesiyle birlikte bu sabah sizin cebhenize gelmektedir. Allah'ın inayetiyle başarılı olacağız. Düşman "Çongre"yi boşaltarak geri kaçmıştır.

Onyedinci ve Onsekizinci Kolordular savaş hattına doğru ilerlediler. İkinci Kolordu da ilerlemektedir. Onyedinci Kolordu "Azbağ"ın batısında (271) rakımlı tepe civârındadır. İkinci Kolordu da "Karaağaç"ın doğusundaki tepede, Onsekizinci Kolordu Kolbaşıyla "Çeribaşı" köyündedir.

Karargâh Pınarhisar-Kırkkilise yolu üzerinde bulunacaktır.

Haritaya bakıldığında görülecektir ki, 16 ekim 328 sabahı Doğu Orduları'nın sağ kanadı Vize ve sol kanadı Lü-

leburgaz'da bulunmasına nazaran elli kilometreyi aşkın ve kuzeydoğudan güneybatıya doğru eğik bir hat tutmakta idiler. Sağ kanadımızın bir günlük gerisinde bulunan Onyedinci ve Onsekizinci Kolordu kısımları da dâhil olduğu halde bütün insan mevcudu doksanbin civarında idi ise de durum düşündürücü idi.

Karaağaç'ın güneyinde düşmanın birinci ordusu ve mezkûr köyün kuzeyinde de üçüncü ordusu bulunuyordu. Bu üçüncü ordunun sol kanad öncüleri Soğucak derenin ve Çongre'nin doğusuna kadar ilerlemişlerdi. Yani Birinci Doğu Ordusu'nun gerileri için korkulu bir durum meydana getirmişlerdi. Bu vaziyete nazaran Üçüncü Kolordu'nun taarruz hareketinde gecikme meydana gelse idi ve yahut 16 ekim ve ondan sonraki günlerde başarılı olmasa idi, Birinci Doğu Ordusu'nun güneye yani Marmara'ya doğru atılarak Çatalca'ya yapacağı gerileme hattının kesilmesi ve bunun sonucu olarak esir düşmesi ihtimâli mevcuttu. Salı günü Üçüncü Kolordu nizâmiye birliklerinin saldırı esnasında gösterdikleri yiğitlik ve bütün arkadaşlarının göstermiş olduğu hamiyet ve cesaret orduyu büyük bir tehlikeden kurtarmış ve İstanbul yolunu Bulgarlar'a kapamıştır.

Gerek son günlerdeki savaş durumunu ve gerekse aşağıdaki olayları iyice anlamak için Birinci Doğu Ordusu'nun 15-17 ekim savaşlarını kısaca gözden geçirmekliğimiz gerekir. Şöyle ki:

LÜLEBURGAZ–KARAAĞAÇ MUHÂREBESİ

Bütün mevcûdu (65) bin kadar olan Birinci Doğu Ordusu, 14 ekimde büyük kısmı ile Karaağaç deresinin doğusunda ve Karaağaç ile Lüleburgaz arasında bulunmakta idi. İkinci Kolordu, "Karaağaç"ta Birinci Kolordu "Türkbey"de ve Dördüncü Kolordu da "Lüleburgaz"da idi.

14 ekim Pazar günü İkinci Kolordu'nun Karaağaç deresinin batısında bulunan ileri karakol alayı süvari keşfinden mahrum olduğu için ansızın düşman hücûmuna uğrar

ve geri püskürtülür. Kendisine yardımcı olmak üzere gönderilen bir batarya, daha mevzî'e girmeden önce büyük kayba uğrayarak terkedilir. Bu esnâda takviye için ilerletilen bir diğer piyâde alayı, düşmanı püskürterek durumu kurtarmağa muvaffak olur ve karanlık basınca piyâde ve topçu, derenin doğu sırtlarına geri çekilir.

Bugünkü olay bundan ibâret kalır. Düşmana dâir başka bir haber de alınamaz. Yalnız öğleden sonra ikiye doğru düşmanın bir Livâ ve iki batarya kuvvetinde bir yürüyüş kolunun "Türkbey" batısındaki sırtlardan güneye doğru hareket ettiği Birinci Kolordu karargâhından görülür. Dördüncü Kolordu Kumandanı Ahmed Abuk Paşa, o esnâda Birinci Kolordu Kumandanı yanında bulunduğundan aynı hâli gördüğü ve İkinci Kolordu'nun harbetmekte olduğunu gördüğü cihetle sol kanadda bulunup kolordusuna bağlı olan Çanakkale tümeninin bir tedbir olmak üzere merkezi durumda bulunan "Sakız" köyüne hareket etmesini emreder. İşbu emir tümene geç ulaştığından hareket ertesi sabaha bırakılır. Birinci Kolordu Kumandanı da mevcûdu az olduğu bilinen İkinci Kolordu'yu takviye için Üçüncü tümeni hemen İkinci Kolordu nezdinde yollar. Sözü ertesi günkü olaylara getirmeden önce bahse konu olan bir mes'ele vardır ki o da nasıl olup da bu üç kolordunun hâlâ Karaağaç hattında kalmış olmasıdır.

İlk gerileme esnâsında Abdullah Paşa'nın, Ordu'ya Pınarhisar-Lüleburgaz hattını hedef olarak emretmesi bir toplanma hattı göstermesinden ibâretti. Adı geçenin asıl maksadı Doğu Ordusu'nu "Ergene" hattı gerisine almak ve bir düşman saldırısına orada karşı koymaktı. Duyduğuma göre Kolordu Kumandanları tarafından o esnâda Çatalca'da bulunan Başkumandan Vekili'ne doğrudan doğruya yaptıkları müracaat üzerine Abdullah Paşa'nın niyeti sonuçsuz kalmış ve Kolordular 12 ekimden beri ulaşmış oldukları Karaağaç hattında durmağa devam etmişler.

imiş.

15 ekim Pazartesi sabahı Birinci Doğu Ordusu'nun sol kanadından başlamak suretiyle durumu aşağıda açıklandığı gibi idi:

12. tümen, demiryolunun kuzeyinden itibâren Lüleburgaz'ın doğusundaki sırtlarda. Onun ardında İzmit tümeni. Bu tümenden iki tabur, süvâri tümeni ile beraber Lüleburgaz'ın batısındaki sırtlarda. Birinci Kolordu'nun Birinci tümeni Türkbey'in doğusunda. İkinci tümen birincinin kuzeyinde ve Uşak tümeni de güneyinde. İkinci Kolordu'nun Beşinci tümeni Karaağaç'ın doğu güneyinde ve dördüncü tümenin doğusunda. Üçüncü tümen dördüncünün gerisinde ve Çanakkale tümeni de Sakız köyüne doğru yolda bulunmaktaydı.

Öğleye doğru Ordu Kumandanı Abdullah Paşa Çatalca'dan Lüleburgaz'a gelir ve düşman, bütün cephe üzerinde göründüğünden her taraftan top atışı başladığını görür.

Öğleden sonra ikide Ordu Karargâhı "Sakız" köyü batısındaki sırtlarda kurulur ve orada sağ kanadın boş olduğunu ve şiddetli saldırıya uğradığını gören Abdullah Paşa, düşmanın dikkatini Lüleburgaz yönüne çekmek için Lüleburgaz'ın batısında bulunan "Saranlı" çifliği civarındaki sırtları işgal etmek için İzmit tümeninin ilerlemesini emretmiştir. O esnâda düşmanın bir miktar piyâdesi ile topçusu ilerleyerek derenin batı yönünde bulunan iki taburla süvâriyi püskürtmüş ve istasyonu ateş altına almışken yukarıda beyan olduğu gibi İzmit tümeninin saldırısıyla karışık bir surette kaçarak toplarını terke mecbur olmuştur. Bu olaylardan sonra gece bastırmış ve ne yazık ki asker de disiplin altında bulundurulamadığından bu başarıya rağmen İzmit taburları tuttukları mevzîleri terkederek gece kendiliklerinden yine suyun doğu yönüne geçmişlerdir.

Onikinci tümen tarafından esaslı bir yardım görmeyerek bu hücûmu büyük bir saldırı ve cesaretle yaparak başarmış olan İzmit tümeni o gün büyük kayba uğramıştır.

Birinci Kolordu cephesinde önemli bir piyâde savaşı olmaksızın savaş, yalnız top atışına inhisar etmiştir.

İkinci Kolordu cephesinde ise savaş gittikçe şiddetini arttırmış. Dördüncü ve Beşinci tümenler pek buhranlı anlar geçirmişlerdir. Öğleye doğru Üçüncü tümen sağ kanadını uzatarak savaşa girmesi sâyesinde denge hâsıl olmuş ve hattâ düşman kısmen Karaağaç deresinin öte yakasına kadar püskürtülerek ta'kip edilmiştir. Fakat akşam üzeri düşmanın karşı hücûmu üzerine askerimiz suyun doğu yönüne geri çekilmeğe mecbur olmuştur. Karanlıkta devam eden savaşta asker kısmen mevzîlerini terkettiğinden Dördüncü tümenin bataryaları korumasız kalarak düşman eline geçmiştir.

Sağ kanadın kuvvetlendirilmeğe muhtaç olduğunu anlayan Abdullah Paşa her ne kadar Çanakkale tümenini bu tarafa sevketmek istemiş ise de Sakız köyüne kadar yalnız oniki kilometrelik bir yolu olan bu yere adı geçen tümen ancak karanlıkta ulaşabilmiştir.

16 ekim-Salı sabahı Çanakkale fırkası ilerletilerek İkinci Kolordu merkezi takviye ve toplar geri alınmış ise de ateş hattından geri çekilemediğinden yine düşman eline düşmüştür.

Karaağaç yönünün gittikçe önem kazanması üzerine Abdullah Paşa Dördüncü Kolorda'dan bir tümen daha alıp bu yöne sevketmeyi arzulamışsa da o esnâda düşmanın "Saranlı" çiftliğinden "Susuz müsellim"e kadar bir çeyrek dâire şeklinde, dokuz batarya ile top mevzîleri kurarak süvarisi ile bir çevirme hareketi yapmağa başlamış olması bu düşüncenin uygulanmasına engel olmuştur. Bu esnada düşman piyâdesi Lüleburgaz'ı işgal etmiş ve İzmit tümenine karşı sonuçsuz bir saldırıya girişmişti.

Bir akşam evvel Seyidler istasyonuna çıkarılan dokuz redif taburu ve bir bataryadan ibâret olan askerî birlik ve onu takip eden diğer altı redif taburu doğrudan doğruya Nâzım Paşa'nın emriyle ve Abdullah Paşa'nın habe-

ri olmaksızın Lüleburgaz'a doğru ilerleyerek Dördüncü Kolordu'ya katılması, Abdullah Paşa'yı sağ kanad için muhtaç olduğu bir kuvvetten mahrum etmiştir (*) Bu kuvvetin gelişinden haberi olmayan Abdullah Paşa sol kanadı güvenlik altında bulundurmak üzere, iki alaydan kurulu olan Birinci tümene bağlı üçüncü alayı, Uşak tümenini takviye için güneye doğru sevketmiştir. Birinci tümenin diğer yâni birinci nişancı alayı da İkinci Kolordu nezdine sevkedilmiş ve bu alay ikindiye doğru bozgun halde geri kaçan Çanakkele tümenini süngü ile çevirerek tekrar savaş sâhasına sevketmiştir.

Akşama doğru İzmit ve Uşak tümenleri de şiddetli düşman atışı karşısında geri çekilmişlerse de İzmit tümeni bütünüyle ve Uşak tümeni kısmen tekrar mevzilerine iade edilebilmiştir. Ordu Karargâhı gece "Sakız" köyünde kurulmuş ve korunması için Birinci Nişancı Alayı'nın iki taburunu yakınında ve bir taburunu da "Umurca"da bulundurmuştur. .

İşte görülüyor ki akşama kadar pek şiddetli olarak yapılan bu savaşta Osmanlı askerleri hemen her yerde mevzilerini muhafaza edebilmişlerdir.

Abdullah Paşa akşam olunca Birinci ve İkinci Kolordu Kumandanları'nı "Sakız" köyüne çağırmıştır. Uşak tümeninin bozguna uğramasından ve teker teker şiddetli düşman atışlarına uğrayıp yerini koruyamadığından, İkinci tümenin de geriye doğru yer değiştirmiş olmasından etkilenen Birinci Kolordu Kumandanı ümidsizliğe düşmüş ve İkinci Kolordu Kumandanı da orada hazır bulunan bir alay kumandanının verdiği bilgiye dayanarak kolordusunun yerini bırakarak geriye çekilmiş olduğunu bildirmesi üzerine o aralık gelmiş olan elli araba topçu cebhanesi kolordulara dağıtılarak ertesi günü savaşa devam olunmak için birliklerin yerlerinde dayanmalarını emreden Ordu Kumandanı da nihâyet orduyu geride toplamak gerektiğini anlayarak "Topçu köyü"- "Tatar-

lı"- "Paşaköy" hattına kadar "Çongre" vadisinin gerisine çekilmeyi emretmiştir. Ve Sakız köyünde kalmayı tehlikeli görerek, gece yarısı "Ahmed Bey"e doğru hareket etmiş ve Ordu Karargâhı ertesi sabah "Çorlu"ya gitmiş ve orada kurulmuştur.

Gerçekten Birinci Kolordu birliklerinden bir haylisi o gece "Ahmed Bey"e kadar kaçıp oradaki köyleri; açlıktan yağma ettikleri görülmüştür. İkinci Kolordu birliklerinden bazısı da 'Çongre"ye kadar dökülmüş imiş. Bu olayın önemli sebeplerinden biri, savaş hattında aç ve susuz kalan askerin yiyecek içecek bulmak için köy araması olduğu şüphesizdir.

Kalan birlikler de emir gereğince 17 ekim Çarşamba sabahı geri çekilmişlerdir. Lüleburgaz'ın karşısında süvari fırkası ile Dördüncü Kolordu artçıları ve Türkbey doğusunda da emir alamamış olan Dördüncü Nizâmiye Alayı öğleye kadar yerlerinde kalarak düşmanla birbirlerine karşı hafif ateş açmışlardır. En sağ kanadda bulunan Üçüncü tümen de savaşarak yavaş yavaş Çongre vâdisine kadar çekilmiş ve ertesi gün aldığı emir üzerine "Topçu" köyünde bulunan Kolordusuna katılmak üzere geri çekilmiştir.

Aşağıda görüleceği veçhile, bu durumlardan habersiz bulunan Üçüncü Kolordu, Onyedinci ve Onsekizinci Kolordular, bazı kısımlarıyla saldırıya devam ederek düşmanın sol kanadı üzerinde ilerlemiştir. O yönü kuvvetlendirmeğe mecbur kalan Bulgarlar, Birinci Doğu ordusu'na karşı hareketlerini ertelemeğe mecbur olmuşlardır.

TARİH: 17 EKİM SENE 328 KARAAĞAÇ DERESİ MUHÂREBESİ

Şafaktan evvel Vize'den hareketle sabahleyin altıbuçuk civarında "Pazarköy" karakoluna vardım. Saat yediden itibâren harekete başlamış olan birliklerimiz düşmanla bütün cebhede savaşa başladılar. Kolordu Karargâhı şosa boyunca hareketle Soğucak derenin doğu sırt-

larına gitti. O esnada Cemal Bey'den aşağıdaki rapor geldi:

"Emrinizi aldım. Daha önce Hasan İzzet Paşa ile yapılan görüşme sonunda Yirmibirinci Alay'dan iki taburu Hasan İzzet Paşa'ya verdim "Çongre" istikâmetinde saldırıyor. Karşımda kuvvetin az olmasından ötürü Cafer Tayyar Bey müfrezesinin Soğucak köyünün kuzeyinden dolaşarak "Poyralı" istikâmetinde saldırıya geçmesi emrini verdim. Gönderilen kuvvet geldiğinde emrinizi yerine getireceğim."

Geceyi karakol yakınında geçirip erkenden tümenine gitmiş olan Hasan İzzet Paşa'dan da şu rapor geldi:

17 ekim sene 328 saat 11.30

Emrime verilmiş olan askerî birliklerden hemen hiç birini "Soğucak" yanında bulamadığımdan "Çongre" taraflarında olduğunu anlayarak Onyedinci Kolordu'ya geldim. Ve şimdi bunların savaşa katılmış olduklarını görüp tabiatıyla burada yanlarında kaldığım arz olunur."

Aynı zamanda Fuad Ziya Bey'den de aşağıdaki rapor alındı:

"Soğucak" deresinin Pınarhisar-Vize şosesinin kestiği noktanın iki kilometre güneyinden;

17 ekim sene 328

"1 — "Dün Hasan İzzet Paşa kumandasında hareket etmiş olan piyade alaylarıyla Ali Bey kumandasındaki alay efradı bu gün düşmanın piyade ve topçu atışlarından çok etkilenmiştir. Bundan dolayı Yirmi, Yirmi iki ve Yirmialtıncı alaylar eratı, zâten sonradan kurulmuş ve az mevcutlu olduklarından dolayı büsbütün dağılmışlar ve rast gelinen erlere Pınarhisar caddesinde bugün umûmî ihtiyatların bulunduğu yere gitmeleri söylenmişti.

2 — Gerek Hasan İzzet Paşa ve gerek Ali Bey birliklerinin bu durumundan dolayı bu gün Pınarhisar caddesinden ilerlemiş olan birlikler ile 17. Kolordu'nun sağ kanadı kıt'asını teşkil eden Onye Taburu arasında oldukça bir

boşluk meydana gelmektedir.

3— Bir sahra bataryası Onyedinci Kolordu tarafına ve "Soğucak" deresinin batısına geçirildi. Kolordu'nun sol kanadındaki diğer bataryalardan hemen hepsinin hiç cephanesi kalmamıştır. Yarın cephane yetiştirilemediği takdirde hiç bir işe yaramaz hâle gelirler.

4— Beş on atımı kalmış olan bir sahra bataryasına Beşikleme ile Soğucak deresi arasında şoseye yakın ve aklı geçen boşluk karşısında bulunması emredildi.

Diğer sol kanad kollarının Kolordu cephesine ilişkin bir durumda bulunduklarının yanılan gözlemeden anlaşılmış olduğu arzolunur."

Öğleye doğru Bağımsız Süvâri Livası şoseyi takip ile Soğucak dereye ulaştı ve sağ kanadı örtme'ye görevlendirildi ve biraz sonra su rapor alındı:

Topçu Koyu'nun sağ kanalından
17 eylül sene 328

"Düşmanın sol kanadında altı toplu bir bataryası ile takribaten Kayalı'da iki bölük kadar piyâdesi vardır. Mevcut bataryalardan bir veya ikisinin merkezde kullanılabileceğini arzederim."

Müstakil Süvâri Livası Kumandanı
albay
İbrahim Halûki

—"Düşmanın sol kanadında, saldırı hareketimize karşı düşman için en sağlam ve hâkim bir yer "Poyralı" deresinin batısındaki ve "Tekke çiftliği"nin kuzey doğusundaki sırtlar ikli. Bundan dolayı sağ kanadımızı güven altına almakla beraber düşmanın sol kanadını çevirmeye memur olan van müfrezemizin, düşman "Poyralı" deresi gerisine çekilinceye, çevirme hareketine devam ile o sırtlara biran evvel elde etmeğe çalışması tabiî olduğundan dört gözle bunu beklemekteyim. Bu sebeple Süvâri Livası Kumandanı Tuğgeneral Beşe aşağıdaki emir verildi:

"Süvâri livası "Soğucak" Koyu'nun güney batısında

"Uzunbeyli" istikâmetinde ve Cafer Tayyar Bey müfrezesinin koruyuculuğu altında ilerleyecek ve düşmanın geri çekilme hattı üzerine düşecektir."

Süvari livası bataryası topçu atışımızı sağ kanada doğru uzatmak üzere şosenin kuzey yönüne ve Soğucak derenin batısındaki sırtlara ta'biye ettirilmişti. Durumu görmek üzere sol kanada doğru gittikten sonra tekrar şoseye Soğucak dere köprüsü yakınına döndüm.

Birgün evvelki savaşta Hristof tümeninin altı batarya ve dört alayı ile harbetmiştik. Bu gün ise tümene bir livâ daha katılarak kuvvetlendirildiği meydanda idi. Öğleye kadar "Poyralı"nın güneyindeki sırtlarda düşmanın beş bataryası vardı öğleden sonra bir batarya ile bir miktar piyade yukarıda beyan olunan Teke Çiftliği'nin kuzey doğusundaki sırtı işgal etti. Topçu ve piyade atışı çok şiddetli idi.

Bu ateşin etkisi altında şose civarındaki piyadelerimiz de, bilhassa redliflerimizde dağılma belirtileri görüldüğünü ve bir kısım askerin kaçmağa başladığını saat 12.30'da yanıma gelen Cafer Tayyar bey söyledi.

Ani durumu gören Cemal Bey'in, Dokuzuncu Alay'ın yedekte bulunan bir bataryası ile diğer iki bataryasını Soğucak Dere'nin batısına sevk ile bir korunma mevzii hazırlanmağa girişildiği dahi anlaşıldı.

Tarafımdan da Süvari Livasına şu emir verildi:

Tarih: 17 ekim sene 328 saat 12,30

Merkezdeki birlikler düşmanın topçu ateşine pek ziyâde mâ'ruz kaldığından, geri çekilme meydana gelirse süvari livası bu geri çekilişi koruyacaktır."

Fakat biraz sonra kaçan askerin tekrar toplanıp ileri sürüldüğü ve geri çekilme korkusu kalmadığı görüldü ise de öğleden sonra saat birde merkezde bulunan Fuad Ziya Bey'e, tümeninden bir alayı sağ kanadda yedek olarak bulundurması ve Cemal Bey'e de düşmandan alınan mevzilerin bu günlük korunması ile yetinilmesi tavsiye olundu.

"Bozgunluğum ne şekilde önü alınabildiği Miralay Kemal Bey'in aşağıda bir kısmı belirtilmiş olan raporundan anlaşılabilir:

Vize-Pınarhisar şosesi üzerinde Pazarköy hizalarından:
19 ekim 328 Cuma saat 11.40

"17 ekim sene 328 Çarşamba: aldığım emriniz üzerine Akseki, Seydişehir Taburlarını Hasan İzzet Paşa'ya ve Alaşehir Taburu'nu da Cafer Tayyar Bey'e (*) göndererek, Haymana, Niğde, Bâlâ, Yabanâbâd, Kângırı Taburları ve "Dört batarya" ile Pınarhisar istikâmetinde hareket ettim. Teke çiftliğinin doğusundaki sırtlar üzerinde Haymana ve Bâlâ taburları ile bir mevzî aldım (yani Cafer Tayyar Bey'in sağ kanadını uzatmış oldum) diğer üç taburumu yedek olarak sırtların gerisinde alıkoydum. Zira henüz sağ yanımızda savaş kızışmamıştı. Sonradan Cafer Bey'e katılacak olan Alaşehir Taburu da işbu yedeklerimin yanına geldi. Bataryalarım piyâdelerin bulunduğu sırtların gerisinde ve büyük şosenin Kuzey ve Güney'inde gayet güzel bir mevzî'de idiler. Bu tarafta pek başarılı savaş yapılıyordu. Derken Cemal Bey tümeninin gerilemekte olduğunu gördüm, hemen yedekten bir tabur piyâdemi bizzat oraya götürüp geri kaçanlarla beraber hepsini ileri sürdüm. Aradan bir saat geçmedi Cemal Bey tümeni bir daha geriledi. Yedekten bir taburu daha alarak tamamen avcı hatlı halinde uzun bir hat teşkil edip geri dönenlerle beraber hepsini ormanın içerisine yâni savaş hattına sevkettim. Artık kendi işimden çok Cemal Bey'in tümeni ile uğraşıyordum. Arası birbuçuk saat daha geçti. Üçüncü defa olarak Cemal Bey tümeni bir daha bozuldu. Aynı biçimde bir tabur yedekle daha kuvvetlendirerek ve vazifesini güçlükle yine hepsini ileri savaş hattına sürdüm. bir saat sonra dördüncü bir bozgunluk üzerine elimdeki son yedek taburumu da ileri sürerek Cemal Bey tümenini âdeta zorla tekrar savaş hattına soktum. Artık bende bir tek yedek asker kalmadığı gibi kendimde de hayvan üzerinde durmaya ta-

Sat kalmamıştı. Bu hâlimle beraber kendi sağ kanadıma koştum oradaki iki taburum güzel savaş yapıyorlardı. Hattâ en sağdaki Bâlâ Taburu epeyce ilerlemişti. Buna Haymana'dan iki bölük daha gönderip düşmanın sol yanını çevirme teşebbüsünde bulunmak üzere ileri hareketini emrettim.

Karanlık bastığından emir yerine getirilemedi. Ben tekrar merkeze bataryalarımın yanına geldim. Zâten elimde iki tabur piyâde ile iki batarya top kalmıştı (zira bataryalardan biri ile ikindi vakti Cemal Bey tümeni tarafına alınmıştı) Cemal Bey tümenine verdiğimiz dört taburu Yatsı'ya yakın bir zamana kadar arayıp bulamadım."

Akşam üzeri Cemal Bey'den aşağıdaki raporu aldım:

"Poyralı'nın Doğu Sırtlarından"

17 ekim sene 328 saat 4

"Cephenin sol kanadı ile merkezinde ateş tamâmiyle kesildi, savaş yerini piyâde mevkilerimiz perâkende bir hâlde almıştır. Sağ kanadı ilerisinde "Poyralı" köyünün bulunduğu yamaçlardaki koruluklar içinde piyâde ateşi ve kanadata da karşılıklı topçu atışı yapılmakta ise de durum düşmanın artık birlikleri ile olduğuna şüphe yoktur. Hâlen ateş etmeyen bataryaları savaş mevzi'ine çıkarıyorum. Geceyi orada geçirecekler. Kurmay Albay Kemal Bey'le görüşerek birlikleri toplamağa çalışacağım. Hafif Süvâri Alayı'ndan "Tozaklı" istikâmetine doğru iki keşif kolu gönderdim. Süvâri alayları, öteye beriye dağılmış olan piyâde erlerini "Soğuca's" deresi içinde toplamakla görevlendirildi. Ben "Poyralı" köyünün doğu sırtlarındayım."

Bu gün bütün sahra topçumuz ateşe girebilmiş ve her tarafta düşmana karşı önemli etkinliklerde bulunmuştu. Bununla ilgili (Endahlı) topçu tabûrunun raporu en geniş bilgiyi içine aldığı için 17 ekim gününe âid olan kısmı aşağıdadır: (Bk.4 No.lu kroki)

"... Taburumuz aynı gün öğleden sonra saat üçe kadar üç bataryası ile ve sonradan 1 numaralı bolak sol ka-

nada alındığından güneş batıncaya kadar iki bataryası ile, aşağıda belirtildiği şekilde düşman birliklerini ateş altına almıştır:

1 – M. harfi ile gösterilen mitralyözü (İki sonradan susturulmuştur.)

2 – A harfi ile gösterilen avcıları (İki avcılar, yerlerini bırakarak çekilmişlerdir.)

3 – Sırttan inmekte olan 6 numaralı piyade yol kolunu (İki piyade dağılarak çekilmiştir.)

4 – Sırttan inmekte olan 7 numaralı bir takım kuvvetinde süvariyi (İki savuşmağa mecbur olmuştur.)

5 – Sırttan meşelikten inmekte olan 5 numara ile gösterilen bataryayı (İki batarya mevzi'ine girememiştir.)

6 – 2 numara ile gösterilen obüs bataryasını (İki ol hu'ça etki yapılarak ateşini hafifletmeğe zorlanmıştır.)

7 – 4 numara ile gösterilen sahra bataryası (İki buna etki yapılamamıştır.)

8 – 8 numara ile gösterilen gerileme hâlindeki yol kolu (önemli kayıp vermesine ve karışıklığına sebebiyet verilmiştir.)

9 – 3 numaralı sahra bataryasını (İki bu batarya yol kolu ile gerilemekte iken aldığı ateşin etkisi ile yolun sağ yanındaki sırtın gerisine çekilmiş ve orada top indirerek ateş açmış ise de çok müddet geçmeden susturulmuştur.)

Bugün tabur yaklaşık olarak 750 şarapnel ve 200 tane endahit etmiştir ve Vize yolundaki ağır cephane kolundan mühimmat tamamlamıştır. 3 numaralı bataryadan bir namlı şişmiş ise de gerek "Çongre" ve "Soğucak" savaşlarında ve gerek Çatalca hattının korunmasındaki "Ayvatlı" savaşlarında bilhassa 5 Kasım 328'de "Dağyenice" yönünde ki ileri tabyanın kurtarılışında yapılan pek çok ve süreli atışlarda hiç bir sakıncası görülmemiştir."

Bugün kumandanlardan Yirmialtıncı Alay Kumandanı Kaymakam Edib Bey yaralanmıştır.

Düşman ve durum hakkında gelen sair raporlara naza-

ran ertesi Perşembe günü aşağıdaki Kolordu emri çıkarıldı:

Tarih: 17 ekim sene 328 Akşam

1 — Düşman Karaağaç deresi gerisine püskürtülmüştür. Karşımızda bulunan düşman birliklerinin Pınarhisar istikâmetinde geriye çekilmekte olduğu anlaşılıyor. "Poyralı"da bir düşman taburu vardır.

2 — Bugün sağ kanadı ile şosenin bir kilometre kuzeyinden başlayarak güneye doğru bir savaş hattı kurmuş olan Kolordu'muz, Karağaç deresi boyunca düşman tarafından işgal edilmiş olan mevzileri zabtetmiştir. Akşam üzeri düşman birlikleri sol yandaki piyadelerimizden beş kilometre kadar uzaklaşmıştır.

3 — 18. Kolordu birliklerinden 8 taburla 3 batarya Kolordu'ya katılmıştır. 17. Kolordu bugün Çongre'den ilerleyerek sol kanadımızla birleşmiştir. Güney yönünden top ve tüfek sesleri işidilmiştir.

4 — Başkumandanlık vekâleti Kolorduyu başarısından dolayı tebrik ve teşekkürlerini beyan ediyor. Yarın için saldırı hârekâtımıza 17. ve 18. kolorduların da bütün güçleri ile katılmaları emrolunduğu ve düşmanın yenilgisinin bozguna çevrilmesi gereği bildiriliyor.

5 — Kolordu, yarın birbirine karışmış olan tümenleri ve birlikleri sabahleyin ayırıp düzenledikten sonra saldırı hareketine devam edecektir. Gece açık ordugâhta geçirilecek cephe ilerisinde kuvvetli ileri karakol tertibatı alınacaktır. Diğer birlikler imkân nisbetinde tabur hâline konarak hâlen işgal etmekte oldukları sırtların gerisinde açık ordugâh kuracaklardır. Sağ kanadda bulunan birliklerin tabur hâline getirilmesi, ordugâhlarının kurulması ve düzenlenmesi Cafer Tayyar Bey'e, merkezdeki birliklerin Yarbay Cemal Bey'e ve sol kanad Fuad Ziya Bey'e âid olacaktır.

6 — Albay Kemal Bey ileri karakol kumandanı tâyin olunmuştur. Taraklı, Ayaş taburları ile Sekizinci Alay'-

dan bir bölük süvâri güvenlik tertibatının alınması için Kemal Bey'in emrine verilmiştir.

7 - Yarın sabahleyin 6'da askerin, bağlı oldukları tümen ve birliklere ayrılmasına başlanacaktır. Saat dokuza kadar birlikler tamamen bölgeler dâhilinde ayrılmış olup, Vize'den hareket esnâsında savaş nizamı gereğince Hasan İzzet, Fuad Ziya ve Cemal Bey tümenleri kurulmuş bulunacaktır.

8 - Süvâri Livası düşmanla teması koruyacak ve "Örenbeyli" üzerinden "Velika", "Sazara" ve Üsküb istikâmetlerine keşif kolları gönderecektir. 17. Kolordu ile temasın her an korunması gerekmektedir.

9 - Yaralılar birlikleri tarafından toplanarak kendi taşıt vasıtaları ile karakola kadar götürülecektir. Oradan itibaren Vize'ye nakli boş ekmek ve cephâne arabaları ile yapılacaktır.

Ben Soğucak deresinin doğusunda şosenin dirsek teşkil ettiği noktada geceyi geçireceğim."

Kolordu'ya bağlı olup da Çorlu'da bulunduğu haber alınan iki obüs bataryasına da süratle noksanlarını tamamlayarak Vize'ye gelmesi emri gönderildi.

Kolordu Karargâhı Pınarhisar şosesi yakınında ve Soğucakdere'nin bir kilometre doğusunda kuruldu. O gün Ferik Hamdi Paşa tarafından aşağıdaki tebliğatı aldım:

"İkinci, Birinci ve Dördüncü Kolordular bugün 15 ekim sene 328 öğleden sonra "Çongre", "Karaağaç", "Türkbey", "Lüleburgaz" umûmî hattında düşman kuvvetleri ile savaşa tutuşmuştur. Yarın en üstün değerdeki şiddet ve metânetleri ile düşmana mukabele edeceklerdir. Üçüncü Kolordu, Vize'den ilerleyerek ordunun sağında savaşa katılma emrini almıştır. Kumandanız altında bulunan 18. Kolordu "Saray"da toplanmış birlikleriyle yarın erken Vize istikâmetinde ilerleyecektir. On tabur piyade ve dört batarya ile "Uzunhacı"da toplanmış olan 17. Kolordu yarın gayet erken (Yuvalı) üzerinden (Azbağ) istikâmetin

de ilerlemek ve sizinle birlikte hareket etmek emrini almıştır. 17. Kolordunun henüz gelmekte olan birlikleri ile en kısa yoldan "Azbağ" ve "Topçuköy" istikâmetlerinde sevk ile toplanacak ve Kolordunuza bağlı olup şimdi Çerkezköy'ünde bulunan dokuz tabur piyâde yarın gayet erken "Saray" istikâmetinde ilerleyecektir. Üçüncü, Birinci Kolordular'ın harekâtı Dördüncü Kolordu Kumandanı Ahmet Abdi Paşa tarafından, Üçüncü, Onsekizinci ve Onyedinci Kolordular'ın harekâtı da tarafımızdan birleştirilerek idâre edilecektir. Başkumandanlık umûmî karargâhı şimdilik Çerkezköy'ünde kalacaktır. Bu savaşta düşmana karşı kesin bir zafer elde edilmesine gayret edilmesi beklenilmektedir.

Not: Bu emrin bir suretini emir subayı ile hemen bu gece-leden "Uzunhacı"da 17. Kolordu Kumandanı Mahmud Paşa'ya ulaştırınız."

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Vize'den 16-17 ekinci sene 328

"Başkumandanlık Vekâleti Yüksek Makamından gelen 15-16 ekinci sene 328 tarihli telgrafnâmenin suret-i aynen yukarıya yazılmıştır. İşbu emre nazaran Üçüncü, Onyedinci, Onsekizinci Kolordular'ın yönetimi sizin yüksek kumandanıza ve emrinize verilmiştir. Bundan sonraki askerî hareket hakkında şimdilik Vize'de bulunan karargâha bilgi verilmesini dilerim."

Ferik

Ahmed Hamdi

Bu tebligatta dikkati çeken bir cihet vardı ki o da Nâzım Paşa'nın emrine nazaran Üçüncü, Onyedinci ve Onsekizinci Kolordular harekâtının birleştirilmesi için Onsekizinci Kolordu Kumandanı'nın me'mur edilmesi ve adı geçen kumandanın da bu emri, mezkûr üç kolordunun kendi kumandası altına konmuş gibi sayması ve düşünmesi idi. Hamdi Paşa'nın şu fikri olağan ise de Başkumandanlık karargâhınca kullanılan söz ve deyimler Nâzım Paşa'ca

ordunun bölüm tarzı, emir ve kumandası hakkında henüz bir fikir ve niyet mevcut olmadığını göstermekte idi. Sonradan haber alındığına göre, Abuk Ahmed Paşa, kurmay heyetiyle ancak bir kolorduyu idare edebilmekte olduğundan daha büyük bir mes'uliyeti kabul edemiyeceğini bildirerek özür dilemiş olduğundan ve o grubun kumandanlığı Abdullah Paşa tarafından yapılmıştır.

Tarih: 17-18 ekim sene 328 gecesi süvari livasından aşağıdaki raporu aldım:

Pazarköy Livâ Karargahından
17-18 ekim sene 328

"1— Düşman birliklerinin Pınarhisar'a doğru geri çekilmekte olduğu ve ağırlığı ise Kırkkilise'ye gönderildiği keşif kollarımdan bildirilmiştir.

17. Kolordu bugün savaş hattına ulaşarak Çongre'nun kuzey sırtlarını işgal ettiği ve Pınarhisar sırtlarına kadar taarruza giriştiği ve düşmandan bir mitralyöz ile bir çok silâhlar ve cephâne alındığı ve bir çok kayıplar verdirdiği ve kayıpların 2, 5 ve 18. piyâde ve 20. topçu alaylarına mensup olduğu ve Kolordu Karargâhının "Çongre'de bulunacağı anlaşılmıştır. Keşif kollarımızdan birinin rapor sûreti eklidir.

2— Livâ Karargâhı Pazarköy'ünde açık ordugâhtadır."

(Ekli rapor sûreti)

17-18 ekim sene 328 öğleden sonra saat 8.35

1 — Düşmanın sağ kanadı kısmen "Poyralı" deresinin batı sırtlarına kadar çekilmiştir. Bu sabah "Teke Çiftliği"ne kadar uzuyor. Adı geçen kanadın büyük kısmı da Pınarhisar istikâmetinde toplanmış olup nereye kadar uzadığı bilinmemektedir.

2 — Bizim sol kanadımız "Poyralı" deresinin doğu sırtlarını elde etmiştir. Bu gece işbu sırtlarda ileri karakol kurmuşlardır. Mezkûr mevki'in civarında düşmanın tahminen 150 kadar ölü bıraktığını gördüm. Uzantısı "Teke Çiftliği" doğusuna kadardır.

3– Sol kanaddaki birliklerimiz üç defa hücûm ederek bu yeri elde etmişler. Yarın için kuvvetleri pekaz olduğundan bu geceden yardımcı kuvvet yetiştirilmesini istirham ediyorlar.

Hafif Süvari Alay 2 Bl.2
Üst teğmen Mehmed Dursun

TARİH: 18 EKİM 328 SENESİ MUHÂREBESİ

17 ekim akşam üzeri Saray-Vize yolu ile gelen kurmay yarbay Râsih Bey'in kumandasında İskilip, Koçhisar, Çorum ve Aksaray Redif taburları ulaşmıştı.

İkinci gün yine mağlûp olmakdan dolayı, düşmanca gece şaşkınlık ve kaçış olacağı düşünülmekte idi. Süvâri Livâsının raporu bu ümidi kuvvetlendiriyordu. Bundan dolayı gerçi ertesi sabah tümenlerin evvelâ toplanması ve düzenli bir hâle girmesi gerekli idi ise de kaabil iken düşmanın yakasını bırakmak ta câiz değildi. Bunun üzerine Râsih bey'in getirdiği yeni kuvvete bir batarya vererek sabahleyin erkenden düşmanı ta'kibe başlamak ve kolordunun Karaağaç deresinden geçişini sağlamak gerekli görülerek Râsih Bey'e icabeden emirler verildi. Hafif süvâri livâsına da aşağıdaki emir verildi:

Soğucak deresinin batı sırtlarındaki Karargâh
18 ekim sene 328 saat 6,30

1 - Üçüncü Kolordu savaşta karışmış olan birliklerini ayırıp düzenledikten sonra bugün öğleden evvel Pınarhisar istikâmetinde saldırı harekâtına devam edecektir.

2– Yusuf Râsih Bey kumandasındaki alay ve bir sahra bataryasından kurulu müfreze sabahleyin saat yedide Pınarhisar istikâmetinde düşmanı ta'kip edecek ve çok sayıda düşmana tesadüf etmezse Teke çiftliği hizasına kadar ilerleyerek kolordunun Karaağaç deresinden geçişini sağlayacaktır. "Poyralı" köyü ile "Örenbeyli" arasındaki batı sırtlarında bulunabilecek düşman kuvvetlerinin kovulması için sağ kanaddan bir yancı çıkaracaktır.

3– Hafif süvâri Livâsı saat 6'da ileri karakol hattında

toplanarak Pınarhisar üzerinden düşmanı ta'kip ve onunla teması sağlayacaktır. Ve Üsküb-Kırkkilise istikâmetinde keşifler yaptıracak ve Tırnavacık'tan gelen yolları da dâima gözetimi altında bulunduracaktır. "Poyralı" ile "Örenbeyli" arasındaki batı sırtlarında görülen düşman piyadesine karşı sevkedilecek olan yan koruma müfrezesinin yaya savaş (cenk) suretiyle işini kolaylaştırmak için düşmanın kâmilen yan ve arkalarını çevirmek üzere bir bölük süvâri sevkedecektir.

4– Kolordu Karargâhı saat onikiye kadar ordugâhta ve daha sonra Pınarhisar caddesi üzerinde bulunacaktır."

Biraz sonra düşmanın geri çekilmeğe devam etmeyip Karaağaç deresinin batısında mevzileşip yerleştiğinin anlaşılması üzerine Râsih Bey'e aşağıdaki emir yazıldı:

18 ekim sene 328 öğleden evvel saat 9,30

"Cebhenizin düşman tarafından kuvvetli olarak sağlamlaştırılmış ve tutulmuş olduğu bildiriliyor. Son emre kadar caddenin güneyine doğru dere boyunca iki kilometrelik bir mesâfe dâhilinde güvenlik tertibâtı alınız ve bir bölükle de yolun kuzey yönünü tutunuz. Süvâri Livâsı ilerleyememiş olduğundan cebhedeki orman kenarlarını yaya atlılarla işgal etmek ve sol kanadımızı örtmek üzere bir bölük göndermek için emir almıştır. Süvâri Livâsı ile harekâtınızı birleştiriniz."

Aynı zamanda sol kanadda bulunan Hasan İzzet Paşa nezdine de bir süvâri bölüğü sevkedildi. Durum hakkında 17. Kolordu Kumandanı'na da aşağıdaki şekilde açıklamada bulunuldu:

Soğucak deresinin doğu sırtlarındaki karargâhtan

18 ekim sene 328 saat 9,55

"Düşman karşımızda ve Karaağaç deresinin batısında "Poyralı", "Tozaklı" köyleri arasında artçı mevzi'i almıştır. Birliklerimizi düzenledikten sonra öğle vakti saldırıya devam edecek olan tümenlerimizi Pınarhisar şosesine yâni kuzeye doğru yaklaştırıyoruz. 17. Kolordu'nun adı geçen

şoseye paralel sûrette batı istikâmetinde ilerlemesi bizim işimizi kolaylaştırmış olur."

Ek: 3. Kolordu, "Örenbeyli" "Hacıfakı" yolayla Üsküb'e bir müfreze gönderecektir. Kolordumuz sağ kanadı ile Pmarhisar şosesini ta'kip edecek ve sol kanadı ile "Yanıklar" hizasında bulunacaktır. 17. Kolordu'nun işbu bölgenin güney yönünden "Yanıklar"- "Kale hattı" üzerinden ilerlemesi rica olunur. 2. Kolordu'ya keyfiyetin böylece bildirilmesini dilerim. "Yanık"lardan sonra 3. Kolorda sol kanad tümeni ile Osmancık-Kırkkilise yolu ile ilerleyecektir.

Birinci Doğu ordusu'nun yenilgisinden habersiz olduğumdan Abdullah Paşa'nın kolordularının hiç olmazsa mevzi'lerini korumakta olduklarını sandığımdan iki gündür elde edilen başarının etkinliklerini büyütmekte ve düşmanı yenilmiş saymakta idim.

Askerin beslenmesi bilhassa dikkatle gözönünde bulundurulacak konulardandı. Erler açlıktan şikâyet etmekte olduğundan bir akşam evvel Pazarköy karakolu civarına gelip sabahleyin yerine ulaşmış olan Denizli tümeni Kumandanı kurmay albay Tevfik Bey'e aşağıdaki emir verildi:

Soğucak deresinin şark sırtlarındaki karargâhtan,
18 ekim sene 328 saat 11.45

1 Askerin yiyeceğini sağlamak için tümeniniz taburlarındaki kazanları toplayarak Soğucak deresinde sağ ve sol kanada yakın olmak üzere iki sahra mutbağı kurulacaktır. Tümenlerinizden hemen bir bölük ayırarak bu işe bağlayınız. Ayıracağınız bu bölüğün kumandanı hemen Kolordu Karargâhı'na gelerek kurmay başkanından emir alsın.

2 Kolordu istihkâm müfrezesi odun kesmek ve mutbak yapmakla görevlidir.

3 Mutbaklara lâzım olan taşıt araçları Denizli tümeni taburlarından verilecektir."

Yine o satte Kolordu Topçu Kumandanı albay Nuri Bey'e aşağıdaki emir verilmiştir:

"Bataryaların büyük kısmını ilerideki (300) rakımlı tepeyi işgal eden düşmana çevirerek sol yanımızdan ilerleyen 17. tümenin saldırısını kolaylaştırınız. Bataryaların bir kısmı şosenin kuzey bölgesinde Karatepeler'de bulunan düşman topçusunun susturulması için sevk olunabilir."

Cebhânenin boş yere harcanmakta ve topçuların tümen kumandanları ile temasta bulunmamakta oldukları son iki günkü muharebede görüldüğünden sabahleyin Nuri Bey'e şu türlü bir emir daha verilmişti:

"Savaşın başlarında topçu cebhâneleri tutumsuzca harcanıyor. Kesin sonuç zamanlarında ekle cebhâne kalmayacağından bu hâl sonra tehlikeli bir sonuca sebep olur. Bunun için cebhâne harcanmasında tutumlu hareket edilmesini ve batarya yerlerinin düşmana belli edilmemesini ve ufak tefek düşman birliklerine ateş açılmamasını ve hedefler hakkında tümen kumandanlarının düşüncelerinin ve emirlerinin alınmasını icabedenlere bildiririz."

Vize'deki 18. Kolordu Kumandanlığı'nda durum hakkında şu yolda bilgi verilmişti:

18 ekim sene 328 saat 12

"1 – Düşmanın "Poyralı" ve "Tozaklı" köyleri arasında artçı mevzi'leri yapmış ve işgal etmiş olduğu anlaşılıyor. Sabahleyin erkenden ileri göndermek istediğimiz hafif süvari Livası ile bir alay piyadesi ve sahra bataryasından kurulu öncü müfrezesi Karaağaç deresini geçemediklerinden mezkûr derenin doğu sırtlarında kalmışlardır. Düşmanla karşılıklı hafif top ve tüfek atışı yapılmaktadır.

2 – Kolordu öğleye kadar birliklerini düzenlemekle meşgûl olacaktır ve sol kanatda bulunan 17. Kolordu'nun kendi hizasına gelmesini bekleyecektir ve mezkûr kolordunun dereyi geçmesini kolaylaştırmak için düşman cebhesini top ateşi ile oyalayacaktır.

3– Düşmanın sol kanadını çevirmek üzere Üsküb istikâmetine bir yan tutma müfrezesi gönderilmek üzeredir. 3. Kolordu, sağ kanadı ile Pınarhisar şosesini ve sol kanadı ile de ona paralel bir çizgide "Yancıklar" (dâhil) istikâmetini takip edeceği 17. Kolordu'ya bildirilmiş olduğu arzolunur."

Bu esnâda gelen bir haber üzerine Süvâri Livâsına derhal aşağıdaki emir yazıldı:

"Dört gün önce "Sergin"e gönderilen Sekizinci Alaydan teğmen Naci Efendi kumandasında sevkedilen bir subay keşif kolu kumandanı bu sabah "Örüncek"den gönderdiği rapora nazaran mezkûr keşif kolunun "Sergin"de eşkiya tarafından sarılmış ve dört erinin yaralanmış olduğu anlaşılmıştır. Keşif kolu kumandanı yaya olarak bu sabah bir kaç askerle birlikte "Örüncek"e kaçmış ve "Sergin"de sekiz askerle onaltı binek beygiri sarılı kalmıştır. Hemen bir bölük göndererek bunları kurtarın ve köylülerin bu işle ilgili olduklarını anlarsanız köyü yakınız. Aynı zamanda Vize'den bir bölük piyâde de hemen hareket ettirilecekse de süvâri bölüğünün mezkûr müfrezeyi beklemesi gerekmez." Durumumuzu, taburların ve alayların ne derece sâhibsiz olduklarını anlatmak için öğleden biraz sonra Cemal Bey'den aldığım şu raporun kaydını uygun gördüm:

Soğucak deresinden

Konya tümeni Kumandanlığına

"Dün akşam savaştan sonra birlikler birbirine karıştığından sol kanad kumandanlığı yetkisiyle elime geçirdiğim birliklerden iki tabur teşkil edildi. Birisinin mevcûdu (270) askerle nizâmiye binbaşılarından Cemal Bey kumandasında diğeri 23. Alaydan Kolağası Ziya Efendi kumandasındadır mevcûdu (208)'dir. Her ikisine de kumandan olarak yarbay Fevzi Bey tâyin edilmiştir. Şimdi bunların gidecekleri yerleri bulmak güçtür. Savaş başlamıştır emriniz gelinceye kadar burada alıkonulmuştur."

21. Alayın Geçici Kumandanı
Yarbay
Mehmed Ali

Bu birlikleri kimin emrine vermek lâzım geleceğinin bildirilmesine emir verilmesi ricası ile Üçüncü Kolordu Kumandanlığına sunulur:

18 ekim sene 328 saat 11.10
Konya Tümeni Kumandanı
Cemal

Bu taburlar sol kanada gönderildi.

Saat bir raddelerinde süvâri livâsından şu rapor geldi:

Soğucak deresinin batısından
18 Ekim sene 328

1– "Ören" harâbesine doğru keşif kolumuz "Örenbeyli"nin batısındaki ormanlıktan şiddetli ateşe uğradı. Keşiflerine devam ile oradaki piyâde ile birlikte ileri hareket etmelerini yazdım.

2– Topçu mevzi'inin batısındaki sırttan ilerleyen piyâde, iki tabur kuvvetindedir "Poyralı"nın sırtına doğru bir tabur piyâde ile bir bataryanın gelmekte olduğu haber verildi.

3– 17. Kolordu "Teke" istikâmetine doğru ilerlemekte olduğu o tarafa gönderilen subay keşif kolundan haber alındı. Mezkûr Kolordu ile o tarafa gönderilen bir bölük aracılığı ile bağlantı kuruldu.

4– Topçu mevzi'indeyim.

Müstakil Süvâri Tugayı Kumandanı
albay
İbrahim Hakkı

Kolordunun Vize'den harekâtı sırasında Cemal Bey tümeninin sağ kanadında 24. Alay ile bir cebel bataryası yancı olarak sevkedilmişti ne o gün ve ne de Cemal Bey'in emrine rağmen ertesi gün bu yancı birlik, düşmanın sol kanadını çevirmek girişiminde bulunmamış ve Cemal Bey fırkasına katılıvermiş idi. Bundan dolayı yeniden bir

(cânibdar) yancı birlik kurularak "Soğucak Dere"— "Örenbeyli" üzerinden sevkedilmek gereği duyulmuş ve sabahleyin erkenden Yusuf Râşih Bey tümeninden bir taburla bir süvari bölüğü o yöne sevkedilmişti. Henüz gelen Denizli tümeni taburlarından acemi erler ayırt edilerek hemen iki taburun daha çabuk yola çıkarılarak bu müfrezenin kuvvetlendirilmesi Tümen Kumandanı Tevfik Bey'e sabah saat onda emredildi. Dördüncü Cebel Tabur'unun Birinci Bataryası da bu müfrezeye bağlandı.

Ve geçen Tevfik Bey öğleden sonra saat ikibuçuğa kadar mezkûr taburları her nasılsa sevkedemediğinden bu hâl görülünce emir tekrarlandı ve müfrezeler nihayet yola çıkabildi.

Vize'de bulunan Hamdi Paşa'dan gelen bir emre göre iki tümen ile sosenin kuzey yönünden hareketle düşmanın sol kanadının çevrilmesi gerekiyor idi ise de dağlık ve çalılık ve yolsuz bir arazide ağır kuvvetlerin hareketi kabil olamayacağı gibi durum, yerleştirme ve sevk (Sevkülceyşiyeye nazaran) etme bakımından daha büyük önemi olan yön sol kanadımızda bulunduğundan ve düşmanın dahi başlıca emeli ordumuzu iki gruba ayırarak bizimkini Istranca dağlarına atmak olması gerekeceğinden bütün bakışım ve dikkatim o yöne çevrilmiş bulunuyordu. Bundan ötürü ağırlık merkezini sol kanadıma nakletmek istediğimden on üç batarya ile Yirminci ve Yirmibirinci Alaylar'ın altı taburu (*) Soğucak dere boyunca ve bir kısmı da sırt üzerinden "Doğanca"ya kadar sevkedilmiş ve mezkûr bataryalardan Mekteb Taburu, topçusu dört bataryadan ibâret olan 17. Kolordu piyâdelerine yardımcı olmak üzere Kolordu Kumandanı Mahmud Paşa nezdine gönderilmişti. Cemal Bey'e de Soğucak yolunun şoseye birleştiği noktanın bir kilometre güneyinde toplu bulunan iki redif taburunu umûmî yedek olarak benim emrime terketmesi ve kendisi de sağ kanadı teşkil eden, geri kalan üniki Redif ve üç Nizâmiye taburu ile savaşa devam et-

mesi bildirilmiş idi. Bu kuvvete Denizli tümeninin beş taburu da dâhil idi. Saldırı hareketine ancak saat iki raddelerinde başlanabildi. O arahk sol kanaddaki süvâri bölüğünden gelen bir raporda, 17. Kolordu ile onun solunda bulunan 2. Kolordu (*) arasında büyük bir boşluk meydana geldiği ve düşmanın araya girmek üzere bulunduğu bildiriliyordu.

Bu tehlikeye karşı gelmek üzere derhal hafif süvari liyasına aşağıdaki emir verildi:

Soğucak Deresinin batı sırtlarından
18 ekim sene 328 öğleden sonra saat 2.20

"1 - Düşman hakkında'i bilgi değişmemiştir.

2 - 17. Kolordu Karaağaç deresini geçerek (300) rakımlı tepeye doğru ilerlemektedir.

3 - 3. Kolordu şimdi Pınarhisar istikâmetinde saldırı harekâtına devam edecektir.

4 - Hafif Süvâri Liyası elde mevcut kuvvetiyle Soğucak deresinin batı sırtlarının doğu eteklerini ta'kiben 17. Kolordu'nun sol kanadına gidecek ve 2. Kolordu ile mezkûr Kolordu arasındaki boşluğu kapatacak ve düşmanın Pınarhisar-Üsküb hattı üzerine keşiflerine devam edecektir.

5 - Ben (400) rakımlı tepe ile Pınarhisar yolu arasındayım."

Yaklaşık olarak bir saat sonra 17. Kolordu Kumandanından aşağıdaki müracaat yanıldı:

Karaağaç deresinin hemen doğusundaki sırtlardan
18 ekim sene 328 öğleden sonra

"Üçüncü tümen Kumandanlığından alınan raporda 2. Kolordu'nun geri çekildiği bildiriliyor. Kolordumuz sabahtanberi savaşa devam etmekte ve birliklerimiz Karaağaç deresinin batı yönünde bulunmakta ise de düşman şiddetle dayanmaktadır. Öğleden sonra saat 1.15'de Karaağaç yönünden de düşman topçusu ateşe başladı ve nisbetsi de başgösterdi. En az iki piyade alayı ve topçu ile süratle yardım ediniz.

Allah'a şükür işin önemi vaktiyle değerlendirilerek yukarıda beyan edildiği gibi gerekli tedbirlerin alınmasına daha önce girişilmişti. Kendim de sol cenaha gittim. Yazık ki 17. Kolordu birlikleri, "Çongre" ile "Doğanca" arasındaki vadiden geri çekilmekte idi. Saat dörde doğru mevzî almış olan on bataryamız düşmanın ta'kibini önlemiş ve piyadelerimizin ilerleyerek düşmanı tam olarak Karaağaç deresine kadar püskürtmesini sağlamıştır.

3. Kolordu'nun ancak öğleden sonra savaşa girebileceği 17. Kolordu Kumandanı Mahmud Paşa'ya bildirilmek üzere bir akşam evvel yazı gönderildi ise de her nasılsa bu yazımızın geç ulaşmasından ötürü birlikte hareket edilememiş ve 17. Kolordu zayıf birlikleri ile tek başına saldırıya geçmişti.

Akşam hava kararmak üzere iken tümen kumandanı Fuad Ziya Bey'e tesadüf ettim ve kendisine gece için ve ertesi sabah için gerekli işler hakkındaki emirlerimi sözlü olarak verdikten sonra karargâha döndüm ve Cemal Bey'e aşağıdaki emri gönderdim:

18 ekim sene 328

"Düşman büyük kısmı ile bugün 2. ve 17. Kolordıların bağlantılarını ayırıp kendilerini geri çekilmeğe zorlamış ise de birliklerimiz tarafından yapılan yardım sayesinde ilerlemeği başaramamıştır. Bütün yedekleri sol kanada sevk ettim.

İhtiyatlarımızın sağ kanadımızı koruyabilecek şekilde yerleştirilmeleri lâzımdır. Düşmanın yarın kesin olarak geri çekilme ihtimâli vardır. Buna göre hazır bulunarak kuvvetinizi toplu bulundurunuz. Yarın sol kanadımızdaki kolordular tarafından savaşa başlanmazdan önce buradan saldırmak niyetinde değilim. Bununla beraber karşımızdaki noktalar düşman tarafından boşaltılmış ise suyu geçip oraları işgal edebilirsiniz –Teke çiftliğine doğru– sağ kanad müfrezelerimizle bağlantı kurunuz. Düşmanın dayanmasına nazaran kolordunun saldırı yönü sol kanaddır."

Bugünkü muharebede akşama doğru düşman "Poyralı" köyünü yakarak geri kaçmış ve merkezdeki birliklerden bazısı Karaağaç deresinin öte yakasına geçmişti. Düşmanın 3. orduya bağlı iki fümen kuvvetinde olması sanılıyordu. Topçusu sekiz veya dokuz batarya kadardı.

Geceler gayet soğuk ve kısmen yağmurlu idi. Askerin beslenmesi için Vize'den ekmek gönderilmekte idi ise de pek geç vakit gelen bu ekmeklerin ileri hatlara kadar gönderilmesi ve askere dağıtılması çok zordu. Ekseriya istenilen yere varmazdan evvel yolda yağma edildiği de oluyordu. Bu yüzden avcı hatlarındaki askerin bir kısmı aç ve susuz kalıyordu. Taburların birbirine karışık ve subay nezâretinden mahrum olmasından dolayı akşam olunca askerlerin kendi başının çaresine bakmak üzeri mevzi'lerini terk etmelerinin önü alınamıyordu. Bu hal ile beraber askerin üç gündür çamurlu tarlalarda, yağış altında ve soğukta geçmekte olan yaşayışı iyice düşünülürse zâten disiplinden ve bağlantıdan uzak olan birliklerin durumu tasavvur edilebilir. İşte bu gibi etkenlerin tesiri altında olarak bu gece erlerin küme küme savaş sahasını bırakarak Vize şosesi boyunca kaçmakta oldukları haber verildi. Gece yarısına doğru idi ki bizzat çadırdan çıkarak karargâh kolundan bir mikdar asker alıp kaçanlardan da on beş kadar eri tuttum.

Fakat gece vakti hepsini yakalattırmak kaabil mi idi? Şu hal düşmana karşı sonucun biran evvel elde edilmesinin çok lüzûmlu olduğunu gösteriyordu. Ne çare ki ertesi gün sabahleyin erkenden devam etmek istediğim saldırıya yine imkân yoktu. Zira bir taraftan harcanmış olan cebhânenin tamamlanması için öğle vaktine kadar beklemek lâzımdı. 17. Kolordu ise o gün hayli zedelenmiş olduğumdan ertesi gün için kendisinden yardım beklenemiyeceğini bildiriyordu.

19 EKİM SENE 328 MUHÂREBESİ

Bundan dolayı 19 ekim gecesi akşamdan aşağıdaki Ko-

lordu emri yazıldı.

1 – Allah'a şükürler olsun düşman her taraftan püskürtülmüş ve "Poyralı" köyü birliklerimiz tarafından işgal edilmiştir. Sol kanadımızda bulunan 17. Kolordu düşmanın topçu ateşine karşı saldırıya devam edemediklerinden elde ettiği başarıyı akşama doğru muhafaza edemiyerek bir miktarı geri çekilmiştir ve bugün birliklerini düzenleme ile meşgûl olacaktır.

2 – Düşman kendiliğinden geri çekilmediği halde kolordumuz bulunduğu noktaları muhafaza etmek üzere tahkimatta bulunacaktır. Karaağaç deresi batısından düşman geri çekilirse düşman mevzilerini hemen işgal edecektir.

3 – Sekizinci süvâri alayı cepheden ve sağ kanadımızdan sevkedeceği keşif kolları ile, düşmanla teması koruyacaktır. "Sergin" ve "İnceköy" istikâmetine keşif kolları göndereceklerdir. (Sergin'e dün hafif süvari livasına bağlı bir bölük süvâri ve Vize'den de iki bölük piyade gönderilmiştir.) İşbu birliklerin vazifesi orada köylüler tarafından handa abluka edilmiş olan sekiz süvâriyi ve onyedi hayvanı kurtarmaktan ibârettir. Kuzey doğu yönünden "Sergin"e doğru dün gece projektör ile donatılmış bir yol kolunun Midye istikâmetinden gelen Osmanlı askeri olmak ihtimâli de vardır. Durum hakkında çok çabuk bilgi isterim.

4 – Bütün birliklerin kumandanları bugün öğleye kadar askeri toplamak, birlikleri ayırmak ve düzenlemekle meşgûl olacaklardır. Bu esnada her birlik kendi ilerisindeki bölgeyi göz altında bulunduracak ve uygun miktarda askerle koruyacaktır..

5 – Soğucak deresi ilerisindeki orman ve derelerde halâ terkedilmiş yaralılara rastlanmaktadır. Her tabur kendi etraf ve civarında bulunan aráziyi gerektiği şekilde araştırmak üzere bir çok postalar çıkaracaktır. Şehidlerin gömülmesine başlanacaktır. Ayni zamanda düşman tarafın-

dan bırakılan bütün silâhlar ve eşya toplattırılarak uygun yerlerde ve yol kenarlarında biriktirilecektir.

6 - Piyade ve topçu cephânesinin tamamlanması için birlikler, nakil araçlarını Kolordu Karargâhına göndereceklerdir. Bulunan yaralılar birliklerce kendi nakil araçları ile hemen Kolordu Karargâhı'nın bulunduğu yere gönderilecektir.

7– Bu ve yukarıdaki tertibat öğleye kadar tamamlanarak, öğleden sonra Kolordu saldırı harekâtına hazır hâle getirilmiş olacaktır.

8 – Son günlerde ekmek alamayan birliklere ateşte kızartılmak üzere koyun verilmesi gerektiğinden "Poyralı" köy istikâmetinde ve diğeri sol kanadda bulunan birliklere mahsus olmak üzere her iki istikâmette yüzer koyunluk birer sürü gönderilecektir. Sağ yana (3 tabur ve 1 bataryadan ibâret) peksimet ve koyun gönderilecektir.

9– Telefon şose boyunca ilerletilerek "Poyralı"nın doğusundaki sırta kadar uzatılacak ve orada bir istasyon kurulacak ve güneye doğru da Karaağaç deresinin doğu sırtları boyunca sol kanadımıza kadar başka bir hat yapılacaktır.

10– Büyük ağırlıklar bu gün son kısmı, jandarma karakolunu geçmiş olduğu halde şosenin yanında ve yol kolunda son emri bekleyeceklerdir.

11–«Ben öğleden önce saat 9'dan itibâren evvelâ sağ kanadda sonra sol kanadda bulunacağım."

Durum hakkındaki fikir ve görüşü tutmak üzere sabahleyin yazdırdığım aşağıdaki satırlar okuyucuya olayları aydınlatacağından buraya koymayı uygun gördüm şöyle ki:

"Dün sol kanadımızdaki 17. ve 2. Kolorduların (*) öğleye kadar kazandıkları başarıyı ne yazık ki koruyamayarak geri çekildikleri görüldü.

3. Kolordu'nun bütün yedek topçularını sol kanada sevketmesi, Allah korusun bir felâketin önünü almıştır

İşbu gerilemeye sebep olarak gösterilen madde, Üçüncü fırkanın gerileme emri alarak çekilmiş olmasıdır.

3. Kolordu'nun kâfi mikdarda topçusu bulunmadığından saldırının top ateşiyle gerektiği şekilde korunamamış olmasının da bu geri çekilmeğe husûsî etkisi bulunduğu tabiîdir. (*)

Gerçi saat onbir buçukta 17. Kolordu'nun hızla ilerleyerek düşmanla çarpıştığından haberdar olunca, 3. Kolordu topçusunun büyük kısmının o yöne gönderilmesine emir verdimse de bu Kolorduyu tekrar ilerletmek kabil olamamıştır.

Dün gece düşmanın, sağ yan cephemizdeki "Poyralı" köyünü terkederek yaktığı gözönüne alınacak olursa sol yan kolordumuzun ilerlemek kabiliyeti olsa bugün geri çekilişin devam edeceğine karar vermek lâzım gelmez.

Artık Doğu ve Batı grubu diye ordunun ikiye bölünmesi zamanı geçmiştir. Bütün ordunun gayreti doğudaki kolorduları batıya doğru ilerleterek diğer kolorduları yaklaştırmağa ve Kırkkilise ilerisinde bulunan düşmanı güneyden kuzeye doğru püskürtmeğe yöneltilmiş olmalıdır. Şimdiki durumumuza göre ise düşman durmadan olağan gerileme hattı üzerinden hareket etmekte ve bize karşı olan tedbiri de orduyu ikiye bölerek her birini teker teker yenecek şekildedir.

Bizim için çok zararlı olan bu durumu ortadan kaldırmak için, 3. Kolordu tarafından şose üzerinde obüs bataryalarının da katılması ile bir tümen bırakılarak geri kalan kısmının güney batı yönünde hareket etmesi ve diğer bütün kolorduların da onun sol kanadı boyunca şoseye paralel bir hat ile ilerlemeleri sebeplerinin sağlanması ve elde edilmesi gerekir.

Sezişime göre düşmanın bugün gerilemeğe devam edeceği kesin sayılamaz. Saat sekizdenberi sağ kanadımız üzerinde karşılıklı topçu atışı yapılmakta ve ileri birliklerimizin tüfek atışları işidilmektedir.

17. Kolordu'dan aldığım bu sabahki bilgiye göre, bu kolordu bugün belki de yarın ileri harekâta başlayamayacaktır. Bundan dolayı düşman başka bir yönden sıkıştırılmazsa yerini koruyup kuvvetlendirmekle kendine çeki düzen verebilir.

Birliklerimiz hep birbirine karışmış, emir ve kumanda tamâmen bozulmuş, askerlerin mühim bir kısmı perâkende olarak şuraya buraya dağılmış ve savaş hatları boşalmış bir hâlde olduğu gibi beslenme işi de her nedense istenilen şekilde yürütülemediğinden şimdi aldığım bazı raporlara göre ilk hatlarda üç gündenberi erzakı verilemiyerek aç bırakılmış asker varmış. Taburların hattâ tümenlerin birbirine karışmış bulunması, beslenme işinin düzgün yürütüldüğü yerlerde dahi bu hâli meydana getirebilir.

Bundan dolayı bu cihetler hep gözönünde tutulması gereken mes'elelerden olduğundan gelişi güzel saldırıya devam hususundaki emirlerin, bütün orduca yerine getirilmesinin pek de mümkün olmaması lâzım gelir.

Gerçi Tanrı'nın inâyetiyle üç gündenberi yapılmakta olan şiddetli savaşlarda 3. Kolordu birlikleri başarılar kazanabildi ise de bu hususta gerek tümen kumandanlarının ve gerekse Kolordu Karargâhının avcı hatlarında, topçu mevzi'lerinde ve en tehlikeli noktalarda dâima dolaşarak askerleri bozgunluktan koruma hususunda yapmış oldukları çalışmalar fevkalâdedir. Fakat bunlar tabiî haller değildir. Durmadan kılıç ve tabanca ile korkutarak ve yâhud Kolordu Kumandanlarına kadar büyük âmirlerin ilk hatlarda bulunarak askeri savaşa teşvik etmek ve istekli bir duruma getirerek ileri sevketmeleri normal bir durum olamaz.

Bu havâlide askerî harekât her şeyden önce havanın durumuna bağlıdır. Yolsuzluk yüzünden ıslak tarlalar içinde topları ileri veya geri sevketmek imkânsızdır. Bundan dolayı havanın dündenberi bozulmakta olmasına ve

bu güne kadar kesin bir sonuç elde edilemediğine ve fena havalar yüzünden harekâtın da kesintiye uğrayacağına göre savaşın bir hayli zaman durdurulması lâzım gelir. Bu esnada, elde edebildiğimiz yerlerin korunması ancak askeri çadırlar içinde barındırmakla mümkün olabilir. Büyük ağırlıkları geri çekilme esnasında yollarda saplanıp kalmış ve bir kısım erler de portatif çadırlarını ve yağmurluklarını atarak kaçmış bulunduklarından bu noksanlar hemen şu günlerle tamamlanamazsa zâten bir taraftan hastalanmakta olan erlerin ve subayların savaş bölgesinde oturmaları kaabil olamayacağından bu sebeple gerideki köylere kadar çekilmek bir zârûret hâlini alır."

Sabah saat sekizde Cemal Bey'den aşağıdaki rapor alındı:

18-19 eylûl sene 328

Tümen Kumandanı Cemal Bey'e

Tümenlerinizin sağ kanadından düşmana saldırmak için iki tabur redif ve bir dağ bataryası Yüzbaşı Ziya Efendi'nin yanına katılarak düşmanın sağ cenah noktasına gitmek üzere alınan tertibatı ile hareket etmekte iken, "Poyralı" namındaki boğazdan geçerek "Poyralı" köyünün önünde bulunan düz bir yere ulaşıldığı sırada Bulgarlar tarafından pusuya uğranılarak üzerinize yapılan şiddetli ateşte Redif askerleri kâmilen ürkerek geriye kaçmışlar ve dağılmışlardır. Her ne kadar boğaz içinde toplanmaları teşebbüsünde bulunulmuş ise de akşam geçen mahâl düşmanın, her iki taraftan da üzerlerine saldırması mümkün bulunan bir yer bulunduğu ve askerler de birbirinin üzerinde ve sıkışık bir durumda olduklarından bir karışıklık vukûunda birbirlerini vurabilecekleri cihetle mecbûren bir kanalı yere çekilerek geceyi geçirmiş ve sabahleyin erkenden yoklama yapıldığı sırada her iki taburun dört taburdan ayrılması ile iki tabur yanıldığı cihetle birbirlerini tanımayıp her biri kendi başlarına savaşmışlardır. Şimdiki halde yanımda yalnız Isparta taburundan

dörtyüz kişi vardır.

"Eğridir" Taburu ağırlığı ile perakendeleri ve bir bölük yüzbaşısı mevcut ise de binbaşı ve diğer bölüklerin bizi ta'kip etmeleri için özel süvari ve taburundan teğmen Kâmil Efendi vasıtası ile haber gönderilmiş ise de gece olması dolayısı ile nerede gecelediği bilinememe'ktedir. Çekilmiş olduğum kanalı yerden nereye hareket edeceğim hakkındaki emirlerinizi bekleme'kteyim. Eğridir Taburu'ndan pusuya uğrayan uçtan sekiz yaralı ve iki şehid olduğu arzolunur. Yanımdaki asker ise dünkü gün Vize'den aç olarak ve kumanyasız hare'et etmiştir. Bugün de açtır. İdarelerinin ne suretle sağlanması lâzım gelecekse emir verilmesi arzolunur.

İsparta Alayı Kumandanı
yarbay
Ragıb

Sağ Kanad Yancısı Ragıb Bey'e

Askerin pusuya düşürülmesi yürüyüşlerde gerekli güvenlik tedbirlerinin seferi yönetmeliğe göre tam olarak alınmamasından başka bir şeye delâlet edemez. Bundan dolayı bu durum kumandanlar için şiddetli bir sorumluluk sebebidir. Bulunduğunuz yerde mutlaka kalarak hâkim noktaları tutunuz."

19 ekim sene 328
Cemal

Müfreze nezdinde bulunan cebel (dağ) bataryası subaylarından teğmen Mehmed Ziya Efendi'den aldığım rapor, bu üzücü olayın nasıl meydana geldiğini çok iyi açıkladığından aşağıya koymayı uygun gördüm:

19 ekim sene 328

"18 ekimde alınan emir üzerine tertip edilen iki tabur Redif piyade askeri ile birlikte "Poyralı" boğazından geçerek düşmanın sağ kanadına saldırmak maksadı ile ileri hareket edilmiştir. Yürüyüş başlangıcında alınan emir gereğince öncü taburunun gerisinde hareketle yolların bir

çok noktalarında yürüyüş kolu kendisini düşmana göstermiş ve sol kanadımızdan düşman piyâdesi tarafından uzak mesafelerden ateşe tutulmuştur. Bu zamanda öndeki tabur kâmilen geriye kaçmakta ve kumanda dinlememekte idiler.

Batarya kumandanlığının emri üzerine topçu bölüğümüz geriye alınmış ve bu esnâda düşman tarafından atılan iki mermi ile kendini gösteren piyâdeden iki er yaralanmıştır. Müfreze kumandanlığının geriye istenilmesi üzerine kolbaşı durdurulup müfrezenin hareketi ertelenmiştir. Müfreze yarım saat durduktan sonra tekrar hareketle gece saat birde "Poyralı" boğazına girerken keşif kollarının olmamasından kol başının sol kanadından on dakika kadar devam eden sıkı bir piyâde ateşinden piyâde kâmilen geriye çekilerek askerin bir kısmı tepeye bir kısmı da sağ kanadımızdaki ormana kaçarak cebhe boş bırakılmış ve bundan dolayı piyâde askerinin bataryaya karışması ile batarya toplanamayacak bir hâle gelmiştir. Olayın meydana gelişinden hemen müfreze kumandanına müracaat edilerek ateş istikâmetine doğru güvenlik tedbirlerinin alınması hatırlatıldı ise de herhangi bir tertibat alınıp alınmadığı hakkında topçu tarafından bir bilgi alınamamıştır. Umûmun kararı ile ve bir çok müracaât ile askerin vâdi içinde dağılacağı yok olacağı ve hattâ askerimizin birbirini yoketmesi mümkün olduğundan birliğin kendisini savunabilecek hâkim noktalara çekilmesi uygun görülerek bir topçu subayının emrinde kırk askerden kurulu bir öncü tertibatıyla yol keşfedilerek umûmî karargâhın güney sırtlarına çekilinmiştir.

Gece topçunun korunması için müfreze kumandanına müracaât edilmiş ise de, piyâde erlerinin uyumuş bulunmasından güvenlik tedbirleri alınamamış ve tehlike içerisinde vakit geçirilmiş olduğunu bildirir rapordur."

Tabur 2 Cebel Bl. 2
asteğmen
Mehmed Ziya

Yine bu sabah erkenden Hamdi Paşa'dan aşağıdaki telgraf geldi.

Birinci Doğu ordusu'nun sol kanadına kuvvetli düşman süvârisi tarafından baskı yapılmakta olduğundan hafif süvâri Livâsı'nın gereği kadar bir kuvvet bırakarak kalan kuvvetiyle hemen "Muradlı" ve "Karışdıran" civarlarında olduğu sanılan Müstakil Süvâri Fırkası'na katılması Yüksek Başkumandanlık Vekâleti'nden emrolunmakta olduğundan Mezkûr Livâ'nın bir alayının burada bırakılarak diğer alayının hemen emrolunan istikâmette, süvâri tümenine katılmak üzere yola çıkarılması için Livâ Kumandanı'na, mümkün olan vâsıta ile ve süratle emrin tebliği temenni olunur. 19 ekim sene 328."

Süvâri Livâsı'nın mevcûdu zaten beşyüz atlıdan ibaret olduğuna göre şu suretle bölmektense bütün livâyı göndermeyi daha uygun görerek topçusu ile birlikte emir gereğince hareket ettirdim.

Yine sabahleyin idi ki Cemal Bey'den süreti aşağıda yazılı raporu aldım:

Soğucak deresinin batısındaki topçu mevzi'inden
Konya tümeni Kumandanlığına

"Alay 24 TB.3 ile birlikte buradayız tümeninize katılmakhğımız gerekiyorsa emir buyrulması arzolunur."

Tb.8 Nişancı Binbaşı
Ali Sâib

İşler ne kadar karışık olduğuna en büyük delillerden olan bu müracaatı yüksek bilgilerinize arzediyorum. Bu taburlar dün gece avcı hattında iken kendilerine emir veren birini bulamadıkları için bu sabah sağ kanad gerisine çekilmiştir. Hemen birer bölükleri ile avcı hattına kadar sokulmalarını ve diğer bölükleriyle düzenli bir destek teşkil etmelerini ve tümenin sağ kanad kolunu meydana getiren Yusuf Râsih Bey'in kumandasına tâbi olmaları emrini verdim Yusuf Râsih Bey'e de yazdım. Şu hâle göre emir ve kumandam altında bulundurmağa çalıştığım ta-

burların mikdarı —ben de doğru olarak bilemiyorum— her halde onüç, ondört tabura varıyor altı taburluk umûmî ihtiyatı da hesaba katarsam yirmi taburu bulur gereği yüksek görüşünüze bağlılar. Üçüncü Kolordu Kumandanlığına takdim."

19 ekim sene 328
Konya tümeni Kumandanı
Cemal

Saat 11 sıralarında da şu rapor geldi:

19 ekim sene 328 sabah saat 10

"Düşmanın sol kanad gerilerine saldırmak üzere "Örenheyli" istikâmetinde gönderilen yancı müfrezesi nezdine haber subayı olarak ayırdığım Yedinci Tümene bağlı Yüzbaşı Ziya Bey şimdi gelerek sağ kanadımız bitimi karşısındaki taşlıklı siyah tepelerde yerleşmiş olan düşman piyâde birlikleri tarafından ateşe tutulmaları üzerine askerin malûm olan bilgisizliği ve sıkı bir bağlılığı olmaması yüzünden sağ kanadımızdaki bağlığa kadar çekildiklerini bildirmiş ve müfreze kumandanı olan yarbay Ragıb Bey'in de adı geçen sırtlarda bulunduğu anlaşılmış olmakla mesâfenin uzaklığı yüzünden mezkûr müfrezeye emirlerimin ulaştırılamaması yüzünden kumanda etmekliğimin mümkün olamayacağını arzederim."

Konya tümeni Kumandanı
Cemal

İşin öneminden dolayı mezkûr müfrezeye kumanda etmek üzere becerilikliğini ve yiğitliğini denemiş olduğum kurmay hey'etimden Yarbay Nihad Bey'i kendisine gerekli ta'limatı vererek yanımdan ayırıp göndermeğe mecbûr oldum.

Ne yazık ki bu zat ertesi günü meydana gelen gerileme esnasında iki yerinden yaralanarak olduğu yerde bırakılmış ve müfrezesi kaçtığından kendisi de esir düşmüştür.

Bir gün önceki savaş akşama doğru pek şiddetli olmuş ve çeşitli yönlerden gelen haberler düşmanın çok kayıp

verdiğini ve bâzı yönlerde bir çok savaş aracı bırakarak çekildiğini belirtmekte idi. Düşmanın bir çok avcı siperlerinde bol mikdarda tüfek ve cebhâne bırakarak kaçmış olduğunu kendim de görmüştüm.

Bundan dolayı saat onbirde Başkumandanlık Vekâleti'ne aşağıdaki telgraf çekildi.

Soğucak deresinin doğu sırtlarındaki karargâhtan
19 ekim sene 328 öğleden önce saat 11

"Alınan bilgiye göre dünkü savaşta düşman büyük kayıplara uğramış ve bir hayli top cebhânesi, piyâde silâhı, techîzat ve sâire ele geçirilmiştir.

"Bugün sol kanadımızdaki kolordularım taarruza imkân görmedikleri anlaşılıyor ise de bugün yarın yağmurlara duçar olacağımızdan ve topların tarlalarda saplanıp kalacağına göre bugün mutlaka kesin bir hareket lüzûmu kendilerine bildirildi. Öğleye doğru saldırı hareketine başlamak niyetindeyim. Fakat yağmurlar başlayıp askerî harekât durunca zâten geceleri bölük bölük kaçmakta olan askeri durdurmak kaabil olamayacaktır, olsa bile asker hastalıktan serilecektir. Ne malzûtf ne de portatif çadırlarımız vardır. Askeri barındıracak kadar köy de yoktur. Bu durum karşısında tarafımızca alınması düşünülen tedbirlerin acele beklenmekte olduğu arzolunur."

Öğleden biraz önce (400) rakımlı tepenin doğu yönünde bulunmakta iken albay Ziya Fuad Bey'den aşağıdaki rapor geldi:

Doğanca köyü batısında Kolordu Bölgesi'nin sol kanadından
19 ekim sene 328 öğleden önce saat 10

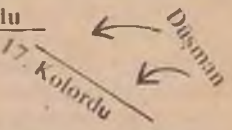
"1 – Yirmiiki ve Yirmiüçüncü Alaylar "her ikisi hemen iki tabur kadar bir kuvvet teşkil eder" sol kanaddaki uç sahra bataryası ilerisinde mevzi almışlardır. Oldukları yerlerde hafif siperler yaptılar. Yirmiüçüncü alayın sol kanadında Seydişehir Redif Taburu bulunmaktadır. Orada kalması için kendisine emir verildi.

"Doğanca" köyü güneyindeki sırtlarda bir çok birlik görülmektedir. 3. Kolorduya bağlı Yirmi ve Yirmibirinci alaylar sol kanad gerisinde Soğucak deresinde bulunuyor ve düşman ara sıra sol kanadda mevzi'deki bataryaya ateş etmektedir. Piyade atışı olmuyor. "Doğanca" köyünün önünde Yirmiikinci Alay gerisinde bulunuyorum."

Bir müddet sonra da şu raporu aldım:

19 ekim sene 328 saat 12 öğle

"Soğucak deresinde ihtiyat dört taburdan başka piyâde kalmamıştır. Diğerleri emirlerinizle sağ kanada gitmiştir. Düşman şekilde görüldüğü gibi şiddetle taaruz etmektedir. Ok ile gösterilen istikâmetlerde muhtelif düşman kuvvetleri gayet uzaktan görünüyor."

Öğleden sonra Cemal Bey'den aşağıdaki raporun gelmesi üzerine sol kanaddaki yedeklerden bir alay merkeze doğru gönderilerek boşluğun doldurulması emrolunmuştu. Fuat Ziya Bey'in "diğerleri sağ kanada gitmiştir" demesindeki maksat bu idi.

Cemal Bey'den gelmiş olan mezkûr raporu sureti:

19 ekim sene 328

Kalecik Taburu Kumandanlığına

"Poyralı köyü sırtlarındayım. Nizamiye Alay 20 TB. 2'den ancak bir bölük kuvvetle kangırı taburundan yüz kadar asker ve binbaşı vardır. Cebhedeki düşman kuvveti çok üstündür, yedek kuvvetimiz yoktur. Civar kuvvetlerden de bilgimiz yoktur. Sür'atle tedbir alınması arzolunur."

Bl. 4 Yüzbaşı

Kalecik

"İşbu rapor Kolordunun sol kanad cebhesindeki birliklerin Yüzbaşı'larından birinden geliyor. Düşmanın Poyralı-Tozaklı köyleri gerisinde muntazam yerler elde

etmiş olduğunu belirtiyor. 3. Kolordu Kumandanlığına takdim."

Konya tümeni Kumandanı
Cemal

Şu durum ilk hatlarımızda birliklerin bağlantısız ve kumandadan mahrum bulunduğunu ve ara yerlerde büyük boşluklar mevcut olduğunu gösteriyordu.

Saat ikiye doğru sol kanada gitmek üzere iken 2. Kolordu Kumandanı'ndan sureti aşağıda yazılı rapor geldi:

Topçu köyü ile Çongre arasından
19 ekim sene 328 saat 10

"Dün yazılan raporunuz şimdi alındı. Dün akşam saat sekizde "Topçu Köyü"ne 17. Kolordu'nun askerleri geldi. Bunlar toplattırıldı ileriye gönderiliyor. Nizamiye Üçüncü Fırka "Topçu Köyü"nden 18-19 gece saat birde ve Topçuköy-Çongre-400 rakımlı tepe istikâmetinde hareket ettirildi.

Hafif Süvari Livası şimdi "Çongre" istikâmetine gitti. Bizim iki bölükten ibaret olan Onuncu Süvari Alayı "Çongre"nin güneyinde ve Hafif Liva'nın solu ilersindedir (2500)'er ve üç batarya kuvvetinde bulunan Beşinci Tümen Topçu köyünün batı sırtlarını sağlamlaştırmak üzere şimdi Topçu köyünden hareket ettirildi. Bin er kuvvetinde kalan Kastamoni Tümeni, Topçu köyündedir. Yozgat Tümenine bağlı bir redif taburu Vize'den "Çongre"ye gidiyor. Bu tabur şimdi Topçu köyü ile Çongre arasındadır.

1. Kolordu'nun Uşak Fırkası Tatarlı'dadır.

2. Kolordu Kumandanı
Şevket Turgut

Artık saldırıya hız verebilmek için bugün 17. Kolordu'nun da savaşa katılışını sağlamak üzere Mahmud Paşa'nın yanına gitmeğe karar verdim. Adı geçeni Çongre'nin üç kilometre kadar kuzeyindeki sırtlarda buldum. Evvelâ Şevket Turgut Paşa'ya aşağıdaki tezkere yazıla-

rak gönderildi:

Çongre'de 17. Kolordu Karargâhından
19 ekim sene 328 akşam saat 3

Mürettep 3. Kolordu ile 17. Kolordu beraberce, bugün son bir taarruza karar verdiklerini ve şâyet bugün kesin bir sonuç elde edilemezse konutsuz, çadırsız ve teçhizatsız olarak bugün yarın şiddetle inceği görülen yağmurlardan evvel hemen kesin bir zafer elde edilemezse sonrasının perişanlık olacağının belli bulunması dolayısıyla sizlerin de son bir darbeye katılmak üzere, elinizde mevcut ne kadar birliğiniz varsa sür'at ve şiddetle ileri sürmenizi her iki Mahmud'da istirham ederiz.

Mürettep 3. Kolordu Kumandanı
Mahmud Muhtar

17. Kolordu'nun Samsun tümeninden altı tabur yakında bekleme durumunda yatmakta idi. Tümen Kumandanı Mirlivâ (tuğbay) çağrılarak sağ kanadı "Doğanca" köyünün güney batısına tesâdüf eden ormanlığın güney yakasına dayanmak üzere "Çongre" deresinin batı sırtlarına giderek 3. Kolordu'nun sol kanadını uzatarak saldırıya katılması tavsiye edildi.

Mahmud Paşa bu emri vermek üzere iken derenin batı sırtlarında ve Karaağaç-Çongre yolu üzerinde yük taşıyan hayvanlardan kurulu bir kol göründü. Dürbün ile gözleyen bir kurmay subayı bu kolun düşman cebel topçusu olması ihtimâli olduğunu beyan etti. Halbuki bir gece önce 17. Kolordu'nun o sırt üzerinde bir tabur ileri karakolu bulunmuş olduğundan bu hayvanları o taburun yük hayvanları olduğunu sananlar da oldu. Fakat çok geçmeden hayvanlar kayboldu. Ve saat üçbuçukta bulunduğumuz sırttan aşağı toplu bir düzenle dereye doğru inmekte olan Samsun Taburları üzerine o yönden top ateşi başladı. Yakına düşen mermilerin korkusu ile taburlar karma karışık bir halde kuzey istikâmetinde kaçmağa başladılar.

İki sene önce Edirne manevralarında en seçkin subayla-

rımızdan Tuğgeneral Avni Paşa kumandasında bir Samsun Livâsı görmüştüm. Bu Livâ Arnavutluk ayaklanmasını gûya bastırdıktan sonra manevraya çağrılmıştı. Manevralardan sonra yapılan geçit resminde o kolorduları bilhassa bu Livâyı gören Bulgar Ateşemiliteri'nin şaşkınlık ve endişe içinde kaldığını diğerlerinden işitmiştim.

Çok yazık o asker nerede? Bu Samsun Taburları o gördüğüm arslan gibi askerin gölgesi bile olamazdı. Bunlar bir sürü yamru yumru, ihtiyar ve başıbozuk nev'inden heriflerdi. Bunları kaçırtmak için mermiye dahi ihtiyaç yoktu.

Evet o asker Meşrutiyet'in ilk senesinde vücûde getirilen 1. ve 2. Ordu askerleri idi. İlk Meşrutiyet senesinde meydana getirilen tertip, düzen ve tâyin olunan kumandan ve subaylar daha büsbütün altüst olmamıştı: yeni teşkilât gelip son hançeri vurmamıştı, hele Yemen, ikinci Arnavutluk ayaklanması ve Trablusgarb olayı sebebiyle İstanbul'da ve Trakya'daki en seçkin birlikler ve en yetenekli kumandan ve subaylar dörtbir yöne dağıtılmamıştı. Askerlik dâirelerimizde de yazık ki her zaman mevcut olan karışıklıklar, daha o dereceyi bulmamıştı.

Derhal hayvanlara atlayıp bu kaçan askerin içine koştuk ve kılıç çekerek çevirmeğe çalıştık.

Mekteb Taburu'nun üç bataryası biraz daha kuzeyde ve hizamızda mevzi'de bulunuyordu. Ateş eden düşman bataryasına üç batarya ile beş kilometreden ateş açıldı ve o sâyede Samsun Taburları toplattırılıp ileri sevk edilebildi. Yanlışlıkla oraya gelmiş olan Üçüncü Alay'ın Yedinci Batarya'sı Doğanca'nın batısında bulunan taburuna katılmak üzere sol kanadımıza sevk edildi. Kendim de aynı istikâmete gittim.

Saat dörtbuçuk sularında Samsun Taburları savaş hattını uzatmış ve bataryalarımızın etkili ateşi sonucu, yukarıda zikredilen düşman cebel bataryası yerini bırakarak geri çekilmişti. Artık hücûm ile kesin bir sonuç alınması gereği meydanda olduğundan bizzat piyadelerin önüne

yaya olarak geçip şiddetli bir şarapnel ateşi altında sol kanad avcı hatlarımızı ileri sürdüm sol kanadımız gerisinde bulunan iki bataryaya da piyâde hücûmunu yakın mesafelere kadar desteklemesini emrettim. Akşam yaklaştığından yedekte bulunan Yirmibirinci Alay Kumandanı Mehmet Ali Bey'e de hücûma katılması emrolunarak ileri sevk edildi.

Askerimiz tesadüf ettikleri az mikdardaki düşman piyâdesini püskürterek Karaağaç deresine kadar ilerledi. Derenin batı yönünde düşman mevzi ve istihkâmları vardı. Hücûm edilemeden karanlık basması üzerine ateş kesildi ve birlikler oldukları yerlerde kaldılar.

Akşam üzeri Nâzım Paşa'dan aşağıdaki emir geldi:

Çerkesköy Telgraf
19 ekim sene 328

Vize yolu ile Soğucak'ta 2. Doğu ordusu
Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa Hazretlerine

"Başarımızı tebrik ederim. Sizin İkinci Doğu Ordusu Kumandanlığına tâ'yin edildiğiniz şimdi Ferik Hamdi Paşa Hazretlerine bildirildi. Bugün öğleye doğru başlamak niyetinde olduğumuzu bildirdiğiniz saldırı harekâtınızda da başarılı olmanızı Allah'ın lûtfundan niyâz ederim. 1. Doğu Ordusu'na gecikmeden ileriye doğru hareket etmesi, düşman kuvvetlerini kendi üzerine çekip tutması için şiddetle muhârebeye girişmesi ve şimdiden 2. Doğu Ordusu ile harekâtını birleştirmiş olan Üçüncü tümenden başka 2. Kolordu ve mümkün ise daha solundaki askeri birlikler ile de top sesine doğru yürüyerek 2. Doğu Ordusu'nun savaşına şiddetle ve büyük bir azm ile katılması emrolunmuştur. Yeni sevinçli haberlerinizi beklemekteyim."

Başkumandan Vekili Birinci Ferik
Nâzım

Sol kanaddan topçu dürbünü ile baktığımda Pınarhisar-Kırkkilise istikâmetinde sırtlar üzerinde uzunca bir ka-

filenin geri gitmekte olduğu görülmüştü. Bununla beraber cephede askerimizin dayanması ve ilerlemesi düşmanın sarsılmış olduğuna işaret ediyordu. Bu îtibarla Nâzım Paşa'ya cevap olarak aşağıdaki telgraf çekildi:

Doğanca'nın Kuzey sırtlarından
19 ekim sene 328 öğleden sonra saat 5.30

"İkinci Doğu Ordusu Kumandanlığı'na tâ'yinim hakkındaki emirlerinizi aldım ve kabul ettim. Bu suretle hakkımda gösterilmiş olan tevecc0h ve bütün arkadaşlarımın olağanüstü bir gayretle devam eden çalışmaları sonucu elde edebildikleri başarıdan dolayı vukubulan tebrikleriniz bizleri şükran borçlu bırakmıştır. Bugün yine Allah'ın yardımı ve lûtfu neticesi olarak 3. Kolordu'nun sol kanadı ile öğleden îtibâren devam ettiği saldırı hareketi, düşmanın kuzey batı istikâmetinde çekilmesi sonucunu doğurmuştur. Pınarhisar sırtlarından batı istikâmetine çekilen bâzı yol kolları da görülmüştür. Bugün 17. Kolordu Karargâhına gidilerek Mahmud Paşa kuvvetleri de birlikte harekete davet edilmiş ve adı geçen kolordu kısmen 3. Kolordu topçusu ile kuvvetlendirilerek öğleden sonra saat dörde doğru ilerleyebilmiştir. Yazık ki Samsun Redifleri'nin ma'nevî güçlerini çok bozuk buldum. Bir iki düşman mermisi ile bu tümenin darmadağın olduğunu gördüm. Çarpışma hâlâ şiddetle devam etmektedir. Cebhânemiz olsaydı yarın erkenden savaşa devam ederdim. Fakat yine noksanların tamamlanması için öğleye kadar vakit geçirmek ve yarı günde cebhânenin bitmemesi için öğleden sonra savaşa başlama'. mecbûriyetinde olduğumuz arzolunur."

2. Doğu Ordusu Kumandanı
Mahmud Muhtar

17. Kolordu Kumandanlığı'ndan gönderilip akşama doğru elime geçen bir keşif kolu raporu, Mahmud Paşa Karargâhı'nda iken uzaktan yük hayvanı sanılan düşman cebel bataryası meselesini çözdü şöyle ki:

Çongra'nın doğu sırtlarından
19 Ekim sene 328 öğleden önce saat 9.40

17.Kolordu Kumandanlığına

"1–Düşmanın bir tümen kadar tahmin olunan kuvveti, Çongra'nın beş altı kilometre güney batısından kuzeye doğru ilerlediği görülmüştür.

2–Bir tabur kuvvetinde bir düşman müfrezesi Çongra'nın batısında Çongra'ya doğru ilerlemekte olduğu ve ona karşı perâkende bir taburun yer aldığı görülmüştür.

"NOT": Kolordudan çıkarılan bir süvâri keşif kolu, düşmanın bir alay piyâde kuvvetinde sanılan bir kolunun "Karaağaç"a saat 10.10'da girmekte olduğu haber alınmıştır bir taburu yaklaşmıştır."

Süvâri Onuncu Alay Kumandan Vekili
Binbaşı
Ahmed Nazmi

Sağ kanadımızdaki durum hakkında tümen Kumandanı Cemal Bey'den aşağıdaki rapor alındı:

Soğucak deresinin batı sırtlarından
19 Ekim sene 328 saat 3.40

"Bizzat sağ kanad ve cebhemdeki mevzi'lere, avcı hatlarına giderek düşman mevzilerini keşfettim. Sonuç aşağıdadır:

Karaağaç deresinin batı sırtları ve "Teke" boğazı (sağ kanadımızın sonuna karşı yâni "Örenbeyli" istikâmetine doğru) olan sırtlar düşman tarafından kademeli bir surette avcı siperleri ile tahkîm edilmiştir. Sağ kanad kuvvetimize karşı savunmaya geçen düşman kuvveti bir alay kadar tahmin edilmiştir.

"Teke" boğazının güneyinde (300) rakımlı tepeler düşman topçu mevzi'leridir. Açıkta üç bataryası görüldü. İkisi seri biri mantelli sanılmaktadır. Sahra obüsü de arkada olmalıdır. Bu düşman topçu taburunun cebhesi sağ kanad

cebhemize karşıdır. Bataryaların bulunduğu Karaağaç deresine ve köyüne doğru uzanan 300 rakımlı Karaağaç deresi yamaçlarında yer yer siperler görülmektedir. (Kolordunun sol kanad taarruz kollarına karşı).

Düşman bataryalarını cebheden görerek ateş altına almak için henüz ateş altına girmemiş olan cebel (dağ) bataryasını, mevcut koruluklardan faydalanarak görünmeyecek bir yerde mevzi almakla görevlendirdim. Batarya şimdi hareket etti. Avcılarımız düşman mevzi'lerine karşı savunma siperlerini hazırlamışlar sükûnetle bekliyorlar.

Sabahleyin arzettiğim gibi tümen cebhesinin gayet geniş olması ve tabur adetlerinin çokluğu dolayısıyla cebhe bölgesini iki gruba ayırmıştım. Sağ kanad grubu Yusuf Rasih Bey sol kanad grubu da kurmay yarbay Musa Kâzım Bey kumandasındadır. Yusuf Rasih Bey'e âit taburlar soldan îtibâren İskilip, Koçhisar, Çorum, Haymana, Bâlâ ve Aksaray taburlarıdır. Musa Bey'e âit olan taburlar da sağdan îtibâren Sekizinci Nişancı, Yirmidördüncü Alay'ın ikinci taburu, Kângırı, Kalecik taburları ve Ayaş taburunun bir bölüğüdür. Çerkeş Taburu'nun geri kalan bölükleri, tümenin sol kanadı gerisinde hususî ihtiyatı ve Niğde Yabanâbâd taburları da umûmî ihtiyatı teşkil ediyor.

Sağ kanad açığında düşmanın "Örenbeyli" istikâmetinde yapması muhtemel bir çevirme hareketine karşı tedbirler almakla görevlendirilen kurmay yarbay Nihad Bey, isimlerini öğrenemediğim üç redif taburu ile hareket etmiş, tümenin sağ kanadında bence lüzûmsuz olan Haymana ve Bâlâ taburları da adı geçen üç tabura ilâve edilerek buralarda görevsiz dolaştığını gördüğüm Ankara tümeninin Kumandanı'nın emri altına verilerek pek muktedir ve fedâkâr olduğu haber verilen kurmay başkanı Naci Bey ile beraber iki bataryası ile donatılarak Örenbeyli—Ören-Üsküb istikâmetine sevkedilecek olursa çok fayda sağlanacağı düşüncesindeyim.

Ben sağ kanad topçu mevzi'inin güneyindeki tepede-

yim."

Biraz evvel de şu iki rapor geldi:

Vize-Pınarhisar şesesi üzerinde
Pazarköy hizalarından
19 Ekim sene 328 sabah saat 11,30

"Dün gece projektör ışığı yardımı ile bir düşman kolunun, sağ kanad ve gerinizi almak üzere "Sergin" den aşağı sarkmakta olduğu bu sabaha karşı "Vize"de Hamdi Paşa'ya haber verilmesi üzerine hemen "Örüncek" istikâmetinde birkaç tabur piyade yola çıkarıldı ise de sonradan sizinle yapılan telefon görüşmesi üzerine bunun doğru olmadığına karar verilerek bu hareketten vazgeçilmekle beraber ilerisini düşünerek yalnız (Sungurlu) Taburu'nun yürüyüşe devam ederek "Örüncek" üzerinden "Sergin"e gitmesi emrolundu. Aynı zamanda ben de sekiz atlı ile beraber Sungurlu Taburu ile yola çıktım. Aldığım emir, "Örüncek" "Sergin" havalisinde düşmanla ilgili ne gibi bilgi olup olmadığını anlamak ve gerçekten öyle bir düşman kuvvetinin dün gece aşağıya doğru sarkıp sarkmadığını veya oralarda gözüküp gözükmediğini araştırmaktır, sonucu arzederim."

Kurmay Albay
Ali Kemâl

Şosenin iki kilometre kuzeyinden
19 Ekim sene 328 gündüz saat 2,40

"Cemal Bey fırkasından toplu birlik veremeyeceğini söyledi. Yusuf Râsih bey'in Cemal Bey'e "Poyralı" köyünden saat 12'de yazıp gönderdiği raporu okudum. Adı geçen "Poyralı" köyünü işgal ettiğini ve eli altında, taburlarından dört bölüğün bulunduğunu yazıyordu. Birliklerin mevcûdu hakkında tabur kumandanlarından alacağı mâlûmatı bildireceğini ifâde ediyordu. Şu halde ondan da toplu birlik bulmak mümkün olamayacak.

Sağ yan taraftakilerin "Isparta Redif Birlikleri" Soğucak Dere'nin batı sırtlarında ve haritada "Poyralıdere"si yazısının doğusundaki tepe eteklerini işgal ettiği anlaşıldı.

Yalnız Alay 24 Tb. 2 "30 er" ve Tb.3'teri "250 er" ve bir de Kalecik taburundan "150 er" mevcutlu bir Redif bölüğünü şosenin kuzeyinde ve şose ile "Soğucak" köyü arasında toplu buldum. Onlarla şimdi Soğucak köyünün ikibuçuk kilometre kuzey batısındaki tepeye doğru hareket ediyorum.

"Örenbeyli" doğusundaki "550" rakımlı tepede ve tepenin zirvesinde 30-40 kadar ve yüzleri güney batıya dönük ve giyimlerinden eşkiyâ olduğu anlaşılan kimseler görülüyor. "Poyralıdere"sinin batı sırtlarının "taşlık sırtlar" yukarı hattında ve "Teke Çiftliğinden" yaklaşık 5 kilometre kuzeyinde bir tabur kadar sandığım bir piyâde kuvveti şimdi Örenbeyli'ye doğru ilerliyor. Bu taşlık sırtların yamaçlarında yer yer siyah elbiseli ve tüfeklerinin dumanından eşkiyâ olduğu anlaşılan kimseler vardır ve oralarını bizim birliklerimize karşı işgal etmişlerdir. Yukarı hatta ilerleyen kolun yanını koruyorlar.

Kurmay Yarbay
Nihad

Sağ kanad müfrezemiz ve düşmanın sol kanadı hakkında aşağıdaki süvâri raporu da aşağı yukarı aynı zamanda alındı:

19 ekim sene 328 saat 3,25

"Poyralı köyünün kuzeyindeki sırtta bulunan ve üç gündenberi yerini muhafaza eden düşman kuvveti yine aynı geniş cebhe ile yerinde bulunmakta ve bizim kuşatma kolumuz onun doğusundaki Aktepe'de ve düşmandan iki kilometreden fazla bir uzaklıkta vakit geçirdiği ve cebel bataryasının da kuşatma müfrezesinin yanında bulunmadığı sağ kanadımızda ve o yönde bulunan subay keşif kolundan alınan raporda bildirilmiştir."

Alay 8 Süvâri Binbaşı
Es'ad

Düşmanın sol kanad mevzii son derece sağlam olup 17 ekim sene 328 Çarşamba günü öğleden îtibâren bir batarya ve ertesi Perşembe gününden îtibâren de biri obüs olmak üzere üç batarya ile tutulmuştu. Bu bataryaların yerleri çok yüksek ve kapalı olduğundan bir türlü susturulamadığından "Doğanca" köyüne kadar Soğucak dere ile Karaağaç deresi arasındaki yaylaya benzer olan düzlüğü tamâmen ve çok etkili bir top ateşi altında bulunduruyorlardı. Son üç gün zarfında ekseriya bu sırtlar üzerinde bulunmağa mecbûr olan karargâhım bu top ateşinden pek az korunabilmiştir. Çünkü düşman her hareketimi gözleyebiliyordu. Çok defalar ancak düşman şerapnellerinin gayet yüksek patlaması veya mermilerin sapması sayesinde kurtulabildik.

18 ekim şosenin kuzeyinde mevzi'de bulunan Dokuzuncu Topçu Alayı'nın İkinci Tabur Kumandanı ve bu konuda yazdığı raporunda diyor ki: "Perşembe günü bir kurmay Yüzbaşısı gelerek gece iki tabur piyade ve bir cebel bataryasının sağ kanaddan çevirme hareketi yapmak üzere geceden gönderildiğini söyledi. Gerçekten karşıdaki sırtlarda bir müfrezenin sola doğru indiği görülmüş ve bu müfreze bizim sanılarak ateş edilmemiş ve ikinci gün akşama yakın adı geçen kurmay Yüzbaşısı müfrezemizin gidemediğini belirterek karşıdaki hedeflere ateş edilmesini söylemiş ise de mezkûr müfreze düşman birlikleriyle beraber aşağı doğru yayılmış ve akşam karanlığı da basarak ateş kesilmişti." Önemi meydanda olan bu yeri ilkten elde etmeğe ve düşmanın sol kanadını çevirmeğe çalışmak sağ kanad birliklerimiz için en önemli bir vazife iken ilk saldırı günü ayrılan yancı müfreze, Soğucak dereyi geçerek şoseye doğru gelip Cemal Bey tümeninin sağ kanadına katılmakla yetinmişti. Ertesi gün Cemal Bey'in bu hususta verdiğini beyan ettiği emir her ne-

dense yine yerine getirilmemişti. Sonradan tertip edilen bir müfreze de faydalı bir iş göremediği gibi pusuya düşecek kadar beceriksizce yönetilmişti. Bu haller, ordumuzda kendi başına ve geniş bir görüşe sâhib olarak hareket edebilecek, emirlere bağlı kumandanların ne kadar az bulunduğunu bir kere daha doğrulamakta idi.

Ordu Karargâhını "Doğanca"da kurdum ve 3. Kolordu'ya aşağıdaki emri verdim:

Doğanca'nın kuzey sırtlarından
19 ekim sene 328 öğleden sonra saat 5,15

"1— 3. Kolordumuz sol kanadıyla taarruz hareketine devam ile Allah'ın inâyetiyle düşmanı bugün de geri çekilmeğe mecbûr etmiştir.

2— Birlikler geceyi oldukları yerde geçireceklerdir ve kendi cebheleri ilerisinde düşmanla temâs edinceye kadar savaş usûlüne uygun ileri karakol hatlarını sürecek ve avcı hatlarında az mikdarda asker bıraktıktan sonra istinadlar hizasında silâh çatarak geceyi geçireceklerdir. Bataryaların bulunduğu mevzilere en yakın birliklerden birer takım piyâde verilecektir.

3— Cebhe aşağıda belirtildiği gibi kumandanlar arasında bölünmüştür.

Sağ kanad: Cemal Bey
Merkez : Fuad Ziya Bey
Sol kanad: Hasan İzzet Paşa

Sağ kanad birlikleri:

İskilip, Koçhisar, Çorum, Haymana, Bâlâ, Akseki, Sekizinci Nişancı, Yirmidördüncü Alay'ın iki taburu, Kângırı, Kalecik taburları ile Ayaş ve Çerkeş taburlarından birer bölük.

Sağ kanad umûmî yedekleri: Niğde, Yabanâbâd taburları.

Sol kanad birlikleri:

Yirminci ve Yirmibirinci Alaylar, Denizli tümeninden iki tabur, Üçüncü Nişancı Alayı, Yirmibeşinci Alay, Yir-

müyedinci Alay, Yirmialtıncı Alay.

Merkez Birlikleri

Geri kalan taburlar.

4 – Yarın sabah erkenden askerin erzakı ve cebhânesi tamamlanacak ve yaralılar taşınacaktır.

5 – Cebhânemizin azlığından dolayı saldırı harekâtımızı yine öğleden sonraya ertelemek zorundayız.

6 – Süvâri Sekizinci Alay birlikleri Pınarhisar kuzey bölgesini, eskiden olduğu gibi uzak mesafelere kadar gözetlemeğe devam edecektir.

7 – Ben 2. Doğu ordusu Kumandanlığı'na tâyin olundum. Karargâh 19-20 ekim gecesini "Doğanca" köyünce geçirecektir.

8 – Emir almak üzere tümenler yarın sabah saat yedide karargâha emir subaylarını göndereceklerdir.

Ek:

Yandaş müfrezesi Cemal Bey'in kumandası altındadır.

Şose yakınındaki dünkü karargâh noktası sahrâ tevzi yeridir.

Bu geceli, İstihkâm bölüğü kumandanı adı geçen yere kumandan tâyin olunmuştur.

Yarından itibâren Cemal Bey'in en yakın birliklerinden bir bölük, sahrâ tevzi yerinin korunmasına tâyin olunacaktır."

Vize'de albay Şükrü Bey'e de aşağıdaki emir gönderildi:

Doğanca'nın kuzey sırtlarından
19 ekim sene 328

1 – Bugüne kadar Vize'ye gelen taburları 150'şer fişekle donatılmış oldukları halde yarın sabah erkenden Pınarhisar istikâmetinde yola çıkarınız.

2 – Elde yeter mikdarda cebhâne kalmadığından acele olarak sahrâ ve cebel (dağ) topçu cebhânesi ile piyade cebhânesi gönderiniz.

3 – Sahrâ dağıtım yeri Pınarhisar şosesi üzerinde Soğu-

cak deresinin doğu sırtlarında ve şoseye yakın bir yerde kurulduğundan bol erzak, ekmek ve peksimeti bir me'mur nezâretinde gönderiniz ve erzakın korunması için birkaç çadır da yollayınız.

4- Bundan sonra canlı koyun göndermeyip Vize'de sağlayacağımız kazanlarla orada kavurma yaptırarak teneke lerle birliklere yollayınız."

Çorlu'da bulunduğunu sandığım ve daha önce 3. Kolordunun konak işlerini yapmakla görevlendirdiğim tuğgeneral Kadri Paşa'ya da aşağıdaki telgraf çekildi:

Doğanca'dan
19 ekim sene 328

1- 2. Doğu ordusu Kumandanlığı bana verilmiş olduğundan adı geçen ordunun konak müfettişliği görevini yapacaksınız.

2- Sahra ve çebel topçu cebhânesi ile piyâde cebhânesine şiddetle ihtiyaç olduğundan acele gönderiniz.

3- Levâzım ve iâşe işlerinin düzenli olarak devamı ettirilmesi ve askerler için Çerkesköy'üne kadar geldiği, Sadâretten bildirilen tütünlerin acele buraya gönderilmesi."

Sonradan haber aldığıma göre, benim bilgim olmaksızın bu zâtın me'muriyeti kaldırılmış ve bu bakımdan kurduğum usûl ve almış olduğum tedbirler verimsiz bırakılmış; Kadri Paşa da Çatalca'ya döndüğünden bu emir kendisine ulaşmamıştır.

Saat altı raddelerinde Nâzım Paşa'dan aşağıdaki telgraf emri alındı:

Vize'de 2. Doğu Ordusu Kumandanlığına

1- Düşmanın bugün "Satıköy" "Ahmedbey" yoluyla üç kol ile ilerlediği "Tatarlı" ile "Sinanlı" arasındaki 1. Kolordu tarafından görüldüğü ve adı geçen Kolordu'nun savaş yapmadan "Sinanlı"ya doğru çekildiği bildirilmiştir.

2- 1. Kolordu'nun bu gece "Sinanlı"da bütün kuvvet-

lerini toplayarak karşısında ilerleyen bu düşmana şiddetle dayanması ve "Topçu" köyü civarındaki 2. Kolordu ile "Akçe" köyü havalisindeki 4. Kolordu'nun işbu düşmanın sağ ve sol yanlarına şiddetle saldırmaları lüzûmu şimdi 1. Doğu ordusu Kumandanlığına emrolundu.

3— 2. Doğu ordusu, 2. Kolordu'nun yapacağı bu saldırıya etkili bir surette yardım edecektir.

4— Bu emrin bir sureti tarafımızdan 2. Kolordu'ya çabuk elden tebliğ edilecektir.

Gerekli kararlar zâten alınmış olduğundan bu telgraf üzerine yapılacak bir şey kalmamıştı. Bu kadar ki havada yağmur işaretleri göründüğünden ertesi sabah erkenden avcı hatlarına kadar giderek uzaktan görülüp layıkıyla anlaşılması, arazinin engel olmasından dolayı kaabil olmayan düşman mevzi'lerini ve bizim durumumuzu iyice gördükten sonra mümkünse son bir darbe vurmak üzere gerekli teşebbüslerde bulunmağa karar verdim. Ve gece yarısından sonra saat üçbuçukta hayvanların hazır olmasını emrederek yattım.

Bu son iki gün zarfında sol kanadımızda bulunan bataryalarda, hayli düşman mermisine hedef oldular Sahra Dokuzuncu Alayın Dördüncü Bölük Yüzbaşısı Ali Osman Efendi raporunda yazıyor ki:

"Mevzi'lerimizin mesafesini düşman gayet iyi bulmuş olduğundan sahrâ ve obüs bataryaları ile her gün, her an şiddetli ateş yağdırıyor ve gözetleme için bataryalarımıza pek az zaman bırakıyordu. Pek çok obüs mermileri toplarımızın ve arabalarımızın bir kaç adım yanına veya ilerisine düşüyordu. Hele bataryaların arka tarafları düşman mermileri ile yıkanıyor ve bu bakımdan toparlaklardan cebhâne almak çok zorlaşıyordu.

Bataryanın içine düşen bir obüs mermisi iki topumuzu birden tahrip etmişti. Bununla beraber bütün bu savaşlarda topçunun insan kaybı nisbeten az olmuştur.

20 EKİM SENE 328 GERİ ÇEKİLME MUHÂREBESİ

Sabahleyin saat üçte uyandığımda biraz evvel genel karargâhtan tuğgeneral Pertev Paşa'nın geldiği bildirildi. Kendisi ile görüştüğümüzde Nâzım Paşa'dan selâm getirdiğini, ordunun ümîdi 2. Doğu ordusunun harekâtına bağlı bulunduğunu söyledi. İşi biran önce sonuçlandırmak üzere durumu uygun görürsem maksadım o gün kesin ve son bir darbe indirmekten ibâret olduğunu beyân ettim. Saat dörtte atlara binmek üzere iken hafif fakat sürekli olacağı anlaşılan bir yağmur yağmağa başladı. Bu yağmur taarruz imkânını ortadan kaldırdıktan başka olduğumuz yerlerde barınmak dahi kabil olmadığından hemen geri çekilmeğe başlamamızı gerektiriyordu. Ayni zamanda Cemal Bey tarafından gece yarısına doğru gönderilmiş olan aşağıdaki raporu buldum:

19 ekim sene 328 Akşam

"Yarın uzun uzadıya arzedileceği gibi bugün saat beşte başlayan Kolordu'nun sol kanadının kesin saldırısına sağ kanadda şiddetli ateşlerle katılmış ve saat yediye kadar bütün ateş hattı üzerinde bizim tarafın başarısı devam etmekte iken saat yedide bütün sağ kanad cebhesinde acı acı ALLAH ALLAH sadâları peydâ olmuş ve aradan bir çeyrek geçmeden taburlardan bir çok askerin perakende bir surette geri çekilmekte oldukları görülmüştür. Anlattıklarına göre, durum kesin olarak inanılacak gibi değildir. Ekserisi, bağlı bulundukları taburların düşmana teslim olduklarından bahsediyorlardı. O sırada sol kanadın sonunda umûmî yedek olarak yanımda kalmış olan tek bir üsteğmen kumandasındaki Niğde Taburu'nu tümen kurmayı Hüsrev Bey'e vererek Kolordu Karargâhı'nın önündeki sırtlara yerleştirmesini emrettim. Kendim de topçu mevzi'ine gittim. Gecenin yoğun karanlığı askerin kaçışına karşı bir şey yapabilme imkânını bırakmıyordu. Sabaha kadar karargâh civârında asker toplamakla uğraşmayı uygun buldum. Ve birinci hatta asker kalıp

kalmadığını bilmediğim için ilerisini düşünerek sağ kanaddaki iki bataryayı eski kolordu karargâhına gönderdim. Ondan sonra tekrar sol kanada doğru gittim. Bütün gerilemekte olan askerler ısrarla taburların tutsak edildiklerinden bahsediyorlardı. Durumu daha iyi anlamak için Yusuf Râsih ve Kâzım Bey'lerden malûmat bekliyordum. Kendilerine rastgelirim ümîdi ile karargâha gittim o sırada bir piyâde taburunun Soğucak deresi köprüsünde beklemekte olduğunu anladım. hemen geriye dönerek sağ kanad topçu mevzi'inin ilersinde güvenlik tedbirleri almasını emrettim Ve top bataryalarına da tekrar mevzilerine girmeleri emrini verdim. Çünkü düşmanın, iddiâ olunan başarıyı elde ettiğine hiç inanamıyordum. Kurmay Yüzbaşı Basri Bey'in ve bir süvâri subayının gördükleri de benim kanaatımı kuvvetlendirecek surettedir. Bundan dolayı şimdi topçu bataryaları mevzilerindedir. Tümen karargâhı da topçu mevzi'inde bulunmaktadır. Bâlâ taburu topçunun güvenliğini sağlıyor. Niğde Taburu Soğucak deresinin gerisinde açık ordugâhta. 23. alaydan bâzı taburların alay kumandanı ile beraber yine derenin gerisinde açık ordugâhta olduğunu kurmay Yüzbaşı Basri Bey görmüştür. Yusuf Râsih Bey de "Poyralı"ya 2-3 yüzmetre uzaklıkta bulunan köprüdedir. Yanında bâzı perâkende redif taburların askeri ile bir süvâri subayı görülmüştür. Sağ kanaddaki birlikler hakkında, bu saatte arzettiğimden fazla bilgi sâhibi değilim. Şafakla beraber dere ve ormanlar içinden asker toplayarak birlik düzenlemekle uğraşacağımı arzederim. Topçu bataryalarda ancak kırk atım kalmış ve Kolordu Karargâhı'nda cebhâne bulunamamış olduğundan yarın erkenden yetiştirilmesi lüzûmunun gerekenlere emir buyrulması istirhâm olunur.

Bu rapora göre büyük kısmı redif birliklerinden kurulu olan sağ kanadımızın artık güvenlik altında olmadığı anlaşılıyordu. Gece Şevket Turgut Paşa'dan gelmiş olan

aşağıdaki cevap düşmanın sol kanadımızı çevirmek üzere bulunduğunu gösteriyordu.

Topçu köyünden
19-20 ekim sene 328 saat 9.10

1– Girişilecek olan saldırıya 2. Kolordu'nun da katılması gerek, sizlerin ve gerekse 17. Kolordu Kumandanı tarafından istenmiş ve emir buyrulmuş ve bu maksadla Üçüncü Tümen 17. Kolordu'yu uzatmaya me'mur edilmiş ve iki bin mevcudu kalan Beşinci Fırka da Üçüncünün gerisine yanaştırılmıştı.

2– Öğleden sonra saat bire doğru 1. Kolordu'dan ve süvârilerden ve bir haber subayından alınan bilgiye göre düşmanın büyük bir kuvvetinin "Tatarlı"ya geldiği (*) ve 1. Kolordunun "Sinanlı"ya çekilmeğe başladığı anlaşılmış ve bu sebeble umûmî taarruzun yanımı ve bütün Kolordular'ın yan ve gerilerini mümkün olduğu kadar korumak için Beşinci Tümen bulunduğu yerden "Tatarlı"ya yerleştirilmiş ve bin kadar mevcûdu kalmış olan Kastamoni tümeni de "Topçu" köyü ve kolordunun ağırlıklarını örtmek için yine Tatarlı'ya karşı yerleştirilmiştir.

3– Karanlık bastığından "Tatarlı" yönünden haber verilen düşmanın kuvveti ve ulaştığı yer hakkında daha fazla bilgi alınamamış olduğundan Kolordular'ın durumu oldukça tehlikelidir."

Artık 2. Doğu ordusu'nun da geriye alınması lüzûmu âşikâr idi, bundan ötürü Hasan İzzet Paşa'ya ve Fuad Ziya Bey'e tarafımdan aşağıdaki emir gönderildi:

Doğanca'dan
20 ekim sene 328 sabah saat 7.30

1– Yağış devam etmesi sebebiyle topçularımızın güvenlik altına alınması çok önemli görüldüğünden hemen yeter sayıda piyâde ayrılarak bunların beraberinde bataryaların şoseye kadar gönderilmesi gereklidir.

2– Düşman dün akşam Cemal Bey tümeni cebhesine ve merkez üzerine şiddetlice saldırarak Kolordu'yu ikiye

ayırmak istediği anlaşıldığından buna karşı dâimâ sağ kanadlarınızı beslemek ve şose istikâmetini korumak suretiyle birliklerinizi yerleştiriniz.

Maksadım piyâdeyi çekmekte acele etmemek idi. Merkezin ve sol kanadın geri çekilişini sağlamak için Cemal Bey tümeninin yerini koruması lüzûmu da kendisine bildirildi. İki gün evvel ileri sevki emrolunan obüs bataryalarının durdurulması için de Çorlu'da olduğu sanılan konak Müfettişi Kadri Paşa'ya telgraf çekildi. Kolordu ve Ordu Kumandanlığı'nın bir elde birleşmesinin uygun olmamasından ötürü bir gün önce yanıma gelmiş olan lâğvedilen 16. Kolordu Kumandanı Hakkı Paşa'ya 3. Kolordu Kumandan Vekilliği verilerek durum Başkumandanlık Vekâletine bildirildi. Hakkı Paşa'ya Soğucak deresinin doğu sırtlarını tahkim ile 3. Kolordu'yu adı geçen hattın gerisine alması tavsiye olundu. 17. Kolordu ve Fırka Süvâri Livâsı kumandanlarına vaziyet bildirilerek Çongre deresinin gerisine kadar çekilmeleri bildirildi. Kendim de hem bu Kolordu'yu yakından görmek ve hem de en sol kanadda bulunan Üçüncü tümene kadar giderek oradaki durumu anlamak üzere saat dokuzda "Doğanca"dan ayrıldım.

Hareketin anında 3. Kolordu sol kanadının geri çekilmekte ve düşmanın da hafif top ateşi ile onu takip etmekte olduğu görülüyordu. Henüz Soğucak derenin batısındaki sırtlarda bulunan bu piyâdeyi, "Doğanca"nın kuzey doğusundaki endaht taburuna bağlı bir bataryanın, Bulgar askeri sanarak (3200) metreden şarapnel ateşi altına aldığını gönüllü asker olarak yanımda bulunan, eski Sadrıazam Ferid Paşa'nın oğlu Nureddin Bey görerek beni uyarması üzerine hemen adı geçen aracılığı ile ateş kes emri ulaştırıldı ve bu yan ateşi altında etkilenen piyâdemiz, yalnız yirmi kadar şarapnelin harcanması ile kurtarılabildi.

Topçularımızın piyâde ile hareket birliği yapmaları,

şöyle dursun, çok zaman temasta dahi bulunamadıklarından ne yazık ki bu gibi olayların meydana geldiği görülüyordu. Bunun başlıca sebeplerinden biri bataryalarda kendilerine binek hayvanı verilmiş subay ve assubay bulunmaması idi.

Yeni kurduğum Ordu Karargâhı hey'eti, bir gün evvel gelmiş olan kurmay albay Ali Kemal Bey (Başkan) ile yarbay Abdürrauf Bey'den ve bahriye birinci sınıf Yüzbaşısı Hüsnü Efendi ve süvari teğmen Nâzım Bey'den ibaretti. Sonradan Çerkes köyünde kurmay Binbaşısı Selâhaddin ve Kolağası Kâzım ve Süvari Binbaşısı Van Hohvehter beyler de katıldı.

"Doğanca" köyünün bir kilometre güneyinden itibaren 17. Kolordu piyâdelerinin bir kısmı avcı hendeklerinde idi. Kolordu Kumandanı'nın bulunduğu yer hakkında avcılardan bir bilgi alınamayınca yanımda bulunan Abdürrauf Bey dedi ki: "Diğer Kolordu Kumandanlarını avcı hatlarının gerisinde bulmak daha muhtemel olacağından arkaya doğru gitsek fena olmaz." Gerçekten çok ilerde bulunduğumuzu görerek avcı hattından uzaklaştık ise de Çürüksulu Mahmud Paşa, Rauf Bey'in tahmininin tersine olarak şiddetli piyâde savaşı yapılan Çongre köyünün yakınında bulunduğundan o gün adı geçenle buluşamadım. Bununla beraber 17. Kolordu'nun tam bir düzenle ve metânetle hareket ettiğini görerek rahatlık içinde sol kanada doğru harekete devam ettim.

Üçüncü tümene "Çongre"nin dört kilometre kadar güney doğusunda tesâdüf olundu. Bu tümenin cephesi doğudan batıya doğru idi ve "Çövenli" istikâmetinde ilerleyen bir makinalı tüfek bölüğü ile bir alay kadar düşman piyâdesi bu tümenin sol kanadını çevirmeğe çalışmakta ve tümen de gerilemekte idi. Tümen Kumandanı Osman Paşa'ya Topçuköy istikâmetinde geri çekilmesi ve 17. Kolordu ile 2. Kolordu arasındaki bağlantıyı ko-

ruması tavsiye olundu. Düşmanın bütün hat üzerinde ilerlemekte olduğu görüldüğünden artık 17. Kolordu'nun "Çongre" hattında duramayacağı da anlaşıldığından kendisinin de Topçuköy istikâmetinde çekilmesi için Mahmud Paşa'ya emir gönderildi. Ben de Topçuköy üzerinden Vize'ye doğru gittim. O gün hava gayet rüzgârlı, soğuk ve yağmurlu idi.

Yolda 17. Kolordu'ya mensub bir hayli perâkende ve kaçak askere tesadüf ettim, bunları ne toplamak ve ne de durdurmak kaabildi. Vize'ye akşam saat beşbuçuk raddesinde ulaştım. Ve şehrin bir sürü başı boş asker tarafından yağma edilmekte olduğunu gördüm. Doğruca yüksek bir noktada bulunan hükûmet konağına gittim, kâmilen terkedilmiş buldum. Ben 3. Kolordu'dan ayrıldıktan sonra orada kaçış şeklinde bir geri çekilme meydana geldiği ve hepsinin acele olarak Saray'a gittiği anlaşıldı. Herşey olduğu gibi terkedilmiş ve ne eşya kaldırmağa ve ne de çadırları yıkmağa veya yoketmeğe vakit bulunabilmişti. Büyük bir üzüntü ve acı ile bu hâli seyretmekte iken küçük bir süvâri müfrezesinin Pınarhisar yönünden geldiğini gördüm. Müfreze kumandanı celbedilmekte İkinci Süvâri Alayı Binbaşısı Halil Efendi olduğu anlaşıldı. Adı geçen yeni Kolordu Kumandanından aldığı emir gereğince, piyâde tamamen çekilinceye kadar artçı süvâri olarak Soğucak dere yakınında kaldığını ve şimdi de kendisi Saray'a gitmek üzere bulunduğunu söyledi. Düşman ve civar birlikler hakkında bir bilgisi yoktu: geri çekilmenin sebepleri de öğrenilemedi.

Gerçi devamlı olarak yenilgiye uğrayan Bulgar sol kanadının bu gün bizi takibe kalkışabilmesi ve gece gelip Vize'yi işgal etmesi düşünülemezse de çete hâline girmiş bozgun bir asker içinde orada kalmak da uygun görülemediğinden saat altıda Saray'a doğru hareket olundu. Yağmur ve rüzgâr şiddetini arttırmış, dereler taşmış ve Saray'a kadar olan yirmi kilometrelik ova kâmilen batak

hâlini almış olduğundan şose mevcûd olmayan bu arâzide ilerlemek ve özellikle gece vakti yolu şaşırmamak pek zordu. Bundan dolayı bir çok tehlikeler geçirdikten sonra ancak gece yarısı "Saray"a ulaşabildik.

Yollarda asker karma karışık surette geri kaçmakta idi. Piyâdeler çoğunlukla açlıktan ve yorgunluktan bitkin bir hâlde ve bir daha kalkmamak üzere çamurlara yıkılmakta idiler. Her tarafta batakların içinde boğulmakta olan bu çaresiz kalmış insanların bağrışları yardım istekleri kulaklarımızı ve kalbimizi parçalamakta idi. Bir çok toplar, cebhâne arabaları ve yüklü arabalar çamurlara saplanıp kalmışlardı veya dar köprülerden geçerken derelere devrilmiş ve hayvanları boğulmuştu. Yol üzerindeki köyler askerle dobdolu: öyle bir görünüş ki birkaç gündür üstün başarı ile savaş yapmış olan bir askerin o anda böyle bir hâle düşmesine kimse ihtimâl veremezdi. Kırkkilise'de olduğu gibi arkaya bakmadan devam eden bir geri kaçış içinde bulunuyorduk. Fakat niçin? Bunu belirlemek çok zordu.

Saray'da 3. Kolordu Kumandanı'nı ve erkânını gördüm. Aldığım geniş bilgiye göre bu kimseler "Doğanca"da benden ayrılıp şoseye doğru giderken, Cemal Bey tümeninin kâmilen bozgun bir hâlde geri çekildiğini görmüşler ve bunları orada durdurmak mümkün olamadığından askerle beraber Vize'ye kadar gitmişler orada da sâbık 18. Kolordu Kumandanı Hamdi Paşa ile Pertev Paşa'ya tesadüf etmişler ve Ordu'nun, İstranca-Çerkesköy hattına alınması, umûmî Karargâh tarafından kararlaştırılmış olmasından dolayı 3. Kolordu'nun da "Saray"a geri çekilmesinin kararlaştırılmış olduğunu haber almışlar imiş. Bundan ötürü Vize'de bir artçı bırakarak hemen Saray'a geri çekilmeğe devam olunmak üzere Hakkı Paşa tarafından aşağıdaki emir verilmiş:

Kaymakam Cemal Bey'e, Hasan İzzet Paşa'ya, Miralay Fuad Ziya Bey'e. Hafif Süvâri Livâsı, İkinci ve Sekizinci

Alay Kumandanlıklarına, Topçu Kumandanı Miralay Fevzi Bey'e.

Vize'den

20 ekim sene 328 öğleden sonra saat 1,30

1– Düşmanın Birinci ve İkinci Doğu orduları'nı birbirinden ayırmak ve ikinci Ordu'yu Istranca üzerine atmak istediği anlaşılıyor.

2– Birinci ve İkinci Doğu orduları "Ergene" suyunun gerisinde ve "Saray" ile "Karahasan" köyü arasındaki sırtları işgal etmek üzere adı geçen hatta hemen yürüyüşe başlayacaklardır. Kolordu'muz dünkü gün gâlip geldiği hâlde bir taburun yerini bırakması yazık ki bütün hatta aynı hâlin meydana gelmesine sebeb olmuş ve bu perişanlığı gidermek için bütün birlikleriyle "Ergene" gerisindeki mevzi'e girmek üzere hemen "Saray" istikâmetine çekilmeğe karar vermiştir.

3– Kolordu'nun çekilişini korumak için Sandıklı ve Nevşehir Taburları ile burada bulunan iki batarya ve Hafif Süvâri livası, İkinci ve Sekizinci Süvâri Alayları'ndan meydana getirilmiş olan müfreze kurmay yarbay Mustafa Bey kumandası altında artçı birliğini teşkil edecektir. Artçı Mevzi'i Vize-Pınarhisar şosesi etrafında Vize'nin aşağı yukarı iki kilometre ilerisindeki sırtlardır.

4– Ağırlıklarla katarlar birliklerden evvel Saray istikâmetine hareket ettirileceklerdir.

5– Kolordu Karargâhı, çekilmekte olan birliklerin arkası alındıktan sonra "Saray"a hareket edecektir.

3. Kolordu Kumandanı

Mehmed Hakkı

Düzenli olarak geri çekilebilmek ancak tâlimli ve düzenli ordulara vergi olabildiğinden Osmanlı Ordusu hiç bir vakit kaçış şeklini almaksızın geri çekilememiştir. Gerileme hareketi gece vakti olursa yolsuz ve batak bir arâzide bu hareketin bozgunluğa dönüşmesi de normaldir. Bundan dolayı durmaksızın gerilemeğe devam eden

Cemal Bey tümeni ve Vize'deki Şükrü Bey birlikleri yukarda yazıldığı ve açıklandığı gibi Saray'a doğru dökülmüşlerdi. 3. Kolordu'nun merkezini ve sol kanadını teşkil eden Fuad Ziya Bey ve Hasan İzzet Paşa Fırkaları, sabahleyin benden almış oldukları emir gereğince şoseye doğru toplarını sevkettikten sonra düşman tarafından yapılan baskı üzerine piyâdelerini de Soğucakdere gerisine almışlarsa da, Saray'a gerileme hakkında yukarıda yazılı emir bir iyi rastlantı sonucu olarak ellerine geçmediğinden Vize'ye kadar çekilmeyip geceyi "Pazarköy" civarında geçirmişler ve şosenin etrafında sağ kanadımızı teşkil eden Cemal Bey tümeni yerine düşmanın yerleşmiş olduğunu ve adı geçen tümenin geri çekilmiş olduğunu anlayınca bu iki tümen de ertesi sabah gerilemeğe devam etmişler ve Vize'ye ulaştıklarında bu kasabanın acele terkedilmiş olduğunu şaşkın bir bakışla görmüşler ve Kolordu'nun Saray'a çekildiğini öğrenerek ayni istikâmette gerilemeğe devam etmişlerdir. Fakat bu tümenlerin askerleri de Vize'den sonra dağılarak bir kısmı Çerkesköy istikâmetini ta'kip etmişlerdir.

Kolordu emrinde söz konusu edilen artçı birliklerinden ise Vize'de eser görülememişti. Cemal Bey tümeninin perişanlık sebebi kendisinin bir akşam evvelki raporundan anlaşılmakta idi. Mânevî kuvveti kırılmış düzen ve disiplini bozulmuş olan bu birlikler ertesi sabah da durdurulamamıştır.

Sağ kanadda bulunan Yusuf Râsih Bey'in raporu da bu bakımdan bizi aydınlatmaktadır. Şöyle ki:

"..... Akşama doğru (19 ekim) düşman mevzi'ine kendi sağ kanadından bir piyâde yürüyüş kolu girmekte olduğu görüldü. Kuvveti iki tabur kadar olduğu sanılan işbu kol bize, karşımızdaki düşmanın sıkışmış olduğunu gösteriyordu. Zira bugün dehşetli surette piyâde ve topçu savaşı yapılmış olup, topçu ateşi artık düşman üzerinde etkinliğini göstermeğe başlamıştı.

Bu yardımcı kuvvet derhal ateşe katıldı ve iki taraf arasında yapılmakta olan ateş yarı gecelere kadar sürdü, hattâ taburlarımız birbiri üzerine ateş ettiler. Çünkü bir tabur yan taraflarında bulunan birliklerden haberdar değildi.

İşbu düzensizlik subaylar ve askerler arasında mânevî kuvvetin sarsılmasına sebep oldu. Askerler yerlerini bırakarak Vize tarafına kaçmağa başladı, akıp gitmekte olan bu taburları durdurabilmek için elden gelen yapıldı fakat ne fâide!.. İleri karakol hattı kurulabildi ise de karşılıklı ateş devam etti.

Tarih 20 (Cumartesi) sabahı birliklerin ilk işi geriye dönüp kaçmak oldu. Kaçışın önüne geçebilmek için hiç bir fedâkârlıktan geri kalınmadı, hattâ asker topçu mevzi'inde bataryayı fedâ edecek vakitlere kadar ateşe devam edilmiş ise de askerin kırılmış olan mânevî kuvvetini yerine getirebilmek mümkün olmadı. Sonunda yanımda hiç asker kalmamıştı. Korunması dört taburla bana verilmiş olan mevzi'i en son terk eden ben oldum."

Kaymakam Yusuf Râsih Bey kumandası altındaki askerin ve subayların durumunu şu şekilde anlatmaktadır:

"Elindeki tüfeğini kullanmaktan âciz askerlerden kurulmuş ve barış zamanında askerî mektep müdürlüklerinde ve bunun gibi çeşitli işlerde bulunmakla vakit geçirmiş Binbaşı ve Kolağası gibi kimselerin kumandaları altında bulunan bu taburların yönetimi gerçekten çok zordu. Çünkü hepsi en basit bir hareketi bile emirsiz yapabilmek yeteneğinden mahrum oldukları gibi onlara başlarında bulunmaksızın bir emrin gereğini bile yerine getirtebilmek mümkün değildi. Öyle tabur kumandanları görüldü ki, taburuna bir vazife verildiği vakit hemen ağlayacak gibi acınacak bir tavır alır, kendisini bu işten bağışlatabilmek için tasvir edilemeyecek, zavallı ve acınacak bir davranış takınırdı.

Asker portatif kazma veya kürek ile donatılmış olduğu

hâlde onları kullanıp kendisini gizleyebilecek bir siper veya silâhını dayayacak bir yer yapmaktan ve bu âleti kullanmaktan aciz ve habersizdi. Öyle askerler görülmüştür ki, dipçikleri alınlarına ve karınlarına dayayarak ateş ediyorlardı. Nişangâh kullanmak görülmemiş bir şeydi. Bölüklerde ancak bir subay görülebilmekte idi ki o da savaştaki vazifelerinden çok asker toplama ve redif muameleleri gibi savaş ve askerlik bilgisi ile hiç bir ilgisi bulunmayan çeşitli işlerde bilgi sahibi idi. Bununla beraber subayın yalnız başına muharebe hattında bir bölüğü yönetmede başarılı olamayacağı da meydandadır. Yedek subay nâmı ile müfrezemde bulunan subaylardan umûmiyetle assubaylardan kesin olarak faydalanılamamıştır."

Bulgarlar tarafından bu olayı etrafıyla aydınlatacak belgeler yayınlanıncaya kadar şu yukarıdaki açıklamalar, kaçışı gerektiren sebepleri yeter derecede açıklığa kavuşturmakta ve belirtmektedir. Gece karanlığından faydalanan Bulgarların bir iki taburla şose civarındaki piyadelerimize bir süngü hücûmu yapmaları, dört günlük şiddetli savaşlarla maddî ve mânevî kuvvetlerini kaybetmiş olan ve büyük kısmı rediflerden meydana gelmiş olan Cemal Bey tümeninin püskürtülmesine kâfi gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta Yalvaç Redif Taburu Kumandanı'nın raporu pek ilgi çekici ve bu taburun durumu da diğerlerinin örneği olduğundan buraya almağa uygun gördüm.

İstranca'dan
24-25 ekim sene 328 saat 1

"Savaş yerinin doğu çıkışında bulunmakta iken Çarşamba Taburu, Fatsa Taburu, Sekizinci Nışancı Taburu ve iki mitralyöz bölüğü mevcûd idi. Mitralyöz bölükleri ile Nışancı Taburu gece saat sekizde çekildi, diğer taburların da Cumartesi sabahleyin yedibuçukta çekilmeleri üzerine (taburca çekilmeğe mecbûriyet hâsıl oldu) ve ormanın sol yanında bulunarak emir beklemekte iken tabur-

ların her biri geri kaçmakta idi. Her tabur çekildikten sonra "Topçu" köyünde gece saat altıbuçukta açık ordugâhta kalınmıştır. Sabahleyin her tabur hareket etmeğe başladı. (Ben de taburumu alarak çekilmeğe başladım.) Gündüz saat dörtte Vize'ye gelerek orada kesin surette kimse kalmayıp eşyalarını bırakarak geri çekildikleri görülerek taburca "Saray"a hareket etmeğe mecbur oldum. Saray'a bir saat uzaklıkta sol kanadda yanmış olan Bulgar köyünün yanında bekleyerek o gece açık ordugâhta kalındı, ertesi günü saat beşte Saray'a ulaşıldı. O gece almış olduğum kumandanlık emri üzerine sabahleyin saat sekizde "Istranca"ya hareket edildiğine dâir işbu rapor takdim kılındı."

Yalvaç Redif Taburu Kumandanı
Binbaşı Ârif

Herşey bir tarafa bırakılsa bile gıdâsızlık yüzünden askerin ve hayvanların ne hâle geldiğini bir dereceye kadar belirleyen ve 21 ekim 328 tarihiyle Sahra Dokuzuncu Topçu Alayı Kumandanı tarafından verilen aşağıdaki raporun da neşrini uygun buldum:

"1– Hareket emri verildiği gün ekimin başı idi. O günden bu güne kadar geçen yirmibir gün zarfında top çeken hayvanlara yiyeceklerinin çoğunlukla ancak yalnız arpa olmak üzere yarım ve üçte bir mikdarının verilebildiği ot ve saman verilemediği.

2– Bu yirmibir gün zarfında topçu askerine yalnız Kırkkilise'de iken üç defa sıcak yemek verilebilip diğer günlerde yalnız peksimet ve ekmek olmak üzere yarım hak verildiği.

3– Yirmibir gündenberi besleyici yiyecekten mahrûm kalan kumandan, zâbit ve askerler ile hayvanların güç ve kuvvetten düşerek vatana borçlu oldukları görevi yapmaktan âciz kaldıkları.

4– Yukarıda anlatılan mahrûmiyetten yâni gıdasızlık yüzünden sağlıklarının bozulduğu ve sağlıksız, hastalıklı

bir vücuddan istifade ve hizmet beklenilemiyeceği ve askerlerin ekmek isteriz çığlıklarına dayanılamadığı ve dörder çift hayvan koşulduğu halde topların saplanıp kalması hayvanların açlık ve dermansızlığı yüzünden ileri geldiği cihetle alayımızın kumandan, subay, asker ve hayvanlarından fayda beklenildiği takdirde bunların sağlıklarının ve hayatlarının teminat altına alınabilmesi için kanûnen verilmesi gereken haklarının tam olarak verilmesine gayret buyrulması."

Tümen Kumandanı Cemal Bey'in Istranca'dan yazdırıp 3. Kolordu Kumandanlığı eliyle tarafıma ulaştırıldığı bir raporun içindeki kayıtlar mağlûbiyetimizin sebepleri hakkında pek mühim maddeleri içine almakta bulunduğundan mezkûr maddeleri ayırarak hâli bütün açıklığıyla ortaya sermiş olmak üzere buraya koyuyorum. Adı geçen yazmıştır ki:

1– Kış mevsiminin başlamasıyla esâsen yolları olmayan memleketimizde savaş yapan ordumuzun zâten pek noksan olan ihtiyaçlarının büsbütün yerine getirilememesi ve bu yüzden savaş hattında bulunan askerlerimizin, her türlü tıbbî yardımlardan mahrum kalarak günlerce savaş meydanlarında inleyerek mahvolması.

2– Ordunun başlıca kuvvetini meydana getiren Redif taburlarından ancak her bölükte bir subay bulunması ve bâzısında ise hiç subay bulunmamakla beraber askerlerin üçte ikisinden fazlası hiç silâh kullanmamış ve zerre kadar tâlim terbiye görmemiş erlerden meydana gelmiş olması ve topçu ateşi altında ne suretle hareket edeceklerini bilmediklerinden az bir kayıp verir vermez hemen perişanlığa uğramaları (düşman bu husûsu pek iyi öğrendiğinden bu gibi fırsatlardan pek çok istifâde etmektedir.).

3– Savaşın son günlerinde Anadolu askeri arasında garip bir duyuş ve düşünüş görülmeğe başladı, bu da "Anadolu"daki dört vilâyetin kendilerine yeterli olduğu, boş yere Rumeli için kan döktüklerini birbirlerine söylemeleri

ve geri çekilen askerin uğradıkları köylerde, düşmanın baskın yaptığı ve kumandanların kaçmak için emir verdikleri gibi bir takım haberleri yayıp duyurmalarıdır. İşte bu duygu ve düşüncenin meydana getirdiği gevşeklik bozgunun sebeplerinden biridir.

Mürettep 3. Kolordu'nun bu beş günlük savaş esnâsında insan kaybını doğru olarak bildirmek çok güç ise de dört bin kadar olsa gerektir. (*) İlk savaş günü mevcûdu, dokuz onbin kadar olup, 18. Kolordu birliklerinin de katılması ile yirmi bine yükselmiş olan 3. Kolordu'nun şu kaybı yüzde yirmi nisbetinde önemli bir yekûn teşkil etmektedir. Tâlim ve terbiye ve sâirece bilinen noksanlarına rağmen büyük kısmı redîflerden meydana gelen bir askerî birlik bu derece kayba uğradığı halde yine saldırarak savaş yapabildiyse o asker ciddî bir terbiye görse ve ordu yetenekli ellerde ve düzenli bir hâlde bulunsa idi, acaba ne hârikalar yapmazdı?...

3. Kolordu'nun ilk saldırısına hedef olan düşman kuvveti Beşinci Fırka'nın iki Livası idi. Ertesi gün yâni 17 ekimde bu fırkanın 3 livâsı da savaşa katılmıştı. Üçüncü gün sol kanadımızda düşmanın Dördüncü tümeni de bize karşı harbetmiştir. Dördüncü gün Üçüncü tümene bağlı bir Livâ da Pınarhisar üzerinden ilerleyerek bu kuvvetlere katılmış ve kanadımıza etki yapmıştır. Şu suretle Kolordu ilk saatten itibâren sayı bakımından kendisinden üstün olan düşman kuvvetleri karşısında bulunmuştur. Ağırlık şansının düşman tarafına yönelmesi ancak 19 ekim gecesi taze Bulgar taburlarının Cemal Bey'in sağ kanadına saldırmasıyla meydana gelmiştir.

Abdullah Paşa ile haberleşmeyi kuramamaklığım ve Başkumandanlık Vekâleti'nin pek uzakta bulunup her iki ordunun hâl ve durumun gerektiği şekilde değerlendirmekten âciz bulunması 18 ve 19 ekimdeki beyhûde saldırılarımıza sebebiyet vermişti. Savaş mevcûdunun toplamı "20" binden ibâret olan İkinci Şark ordusu'nun bu

iki gün zarfında bütün Bulgar ordusuna karşı tek başına savaş yapmış olmasına göre becerikli bir düşman bulunsa idi tamamiyle çevrilerek bozguna uğramamız tabiî idi.

Vize ile muhaberemiz ilk savaş günleri "Pazarköy" karakolundaki telefon vasıtası ile yapılıyordu. Üçüncü günden itibaren bir telgraf hattı kurulabilmişti. Bir hat da 2. Kolordu karargâhına kadar uzatılmak istenildi ise de malzemenin noksanlığı buna engel oldu. İstek ve çalışmamızın kırılmaması için olacak ki hiç bir yönden de Birinci Doğu ordusu'nun bir kısmının kaçmakta olduğu bildirilmiyordu. Keyfiyet bu bakımdan muhâkeme edildiğinde son iki günde yapılmış olan savaş gereksiz ve tehlikeli görülebilirse de sonuç bakımından durumumuz ve askerî noktai nazarından bu dört günkü savaşın ayrı bir önem taşıdığı inkâr edilemez. Birkaç gün önce bozgun hâlindeki bir geri çekilişten sonra derme çatma olarak toplanmış ve mânevî gücü kırılmış olan ve en mühim istekleri bile sağlanamayan bir askerî birlik ile sayı bakımından üstün ve kazanmış olduğu başarı ile maneviyatı yükselmiş bir düşmana karşı, uzun süre saldırarak savaş yapmanın bâzı şartlar altında bile kaabil olduğu isbât edilmiş ve Türk askeri ile başarılabilen bu hâlin başka ordularla ne dereceye kadar mümkün olduğu henüz meçhul kalmıştır.

Vize'ye geri çekiliş esnâsında topçumuzun bir kısmının ne gibi tehlikelere marûz kaldığını anlatabilmek için sağ kanadda bulunan Sahra Dokuzuncu Alay Üçüncü Tabur Kumandanı'nın raporundan çıkardığım bâzı bölümleri aşağıda yazıyorum.

"4— Savaşın tehlikeli durumu hakkında Yusuf Râsih Bey'e yaptığım müracaat üzerine her ihtimâle karşı sağdaki bataryanın (çünkü yeri gayet bataklık bulunduğundan) topraklarının mevzi'e yakın bulunması ve sonradan yolu takip ederek gece tümen kumandanı ile karargâh civarında yapılan koruma mevzi'ine gitmesi için tabur yâve-

ri Recâi Efendi ile emir gönderildi ve toparlaklar gelerek top bindirilip yol koluna girdikleri bir sırada beraber bulunduğum "son batarya"nın ancak yüz metre kadar solundan ve yoldan ve bunun daha solunda ve bataryanın hizasından yüz metre kadar geriden geçen düşman piyâdesi göründü ve hemen "sol kanad" topunu düşmana çevirttirerek ateş edilmiş ise de yolun kazılmasından çıkmış olan toprak yığınları düşman piyâdesi için mükemmel bir siper meydana getirdiğinden bu siper arkasına yatarak batarya üzerine ateş etmeğe başladılar ve ayni zamanda sağ kanadda bulunan ve yaklaşık 800-1000 metre kadar uzaklıkta olan ormandan da ayni biçimde ateş karşısında kalındığından "sağ kanaddaki topun" yönetilmesinde bölük eratının kaçmağa kalkmaları önlenerek üçer dörder kere ateş etmek kaabil oldu ise de bu sırada düşman ateşinin şiddetlenmesi, askerlerin vurulması ve tek bir piyâde erinin bulunmaması askerin mânevî gücünün bozulup ve artık dayanmanın kaabil olamayacağı anlaşıldığından "topları bırakarak geri çekilme mecbûriyeti hâsıl oldu."

Sağdaki batarya yol kolunda korunma mevzi'ine giderken yandan gelen piyâde mermileriyle, yol kolunda ve ateş hattının yaklaşık 300-500 metre gerisinden dip arabacısı ile hayvanları vurularak "bir cebhâne" arabasının, ve iki cebhâne arabasının da ayrıca birer hayvanlarının ve yine diğer bir cebhâne arabasının, zayıflık ve güçsüzlük yüzünden hayvanları ölmelerinden dolayı topçu mevzi'i ile Kolordu Karargâhı arasındaki vâdide ve bir topun da hemen mevzi'in pek yakınında çamurdan çıkarılamayarak bırakıldığı gibi yine sağ yandaki ormandan yapılan düşman atışı ile hayvanları vurulan, sekizinci bölüğe âid iki toparlak da orada kalmıştır.

Vize'ye dönüldükte Kolordu tarafından "Saray"a hareket emri verildi ve bu az zaman zarfında sol yanda bulunan Dördüncü Bölükle Yedinci ve Sekizinci bölükler kaybettikleri parçalardan geri kalan kısımlarla toplanarak

Saray'a hareket için alay kumandanlarından emir alındı."

Görülüyor ki bu taburdan üç top ve dört cebhâne arabası bırakılmıştır. Dört sahra topu da diğer taburlardan bataklarda kalmıştır. Savaş sırasında malzemece meydana gelen kayıplar ise 18 ekimde, obüs mermisi ile parçalanan iki top ile bir cebhâne arabasından ibâretti.

Topçu asker ve subayları arasında meydana gelen kayıplar, yukarıda da açıklanmış olduğu gibi nisbeten azdı. Meselâ bütün savaş süresince düşman topçu ateşine mârûz kalmış olanlardan biri bulunan 9. Alayın Birinci Taburu'nun her üç bataryasında bir subay ve dört er yaralanmış, onbeş er şehid olmuş ve otuzbir hayvan da ölmüştü. Yine topçu Yedinci Alay'ın Beşinci Bölüğü'nde ise hiç kayıp olmayıp yalnız şarapnel misketi ile birkaç hayvan ölmüştür. Bu sonucu arâzi gereği olarak topçularımızın çok zaman düşman bataryalarından pek uzak mesafede bulunmasına vermek lâzım gelir. Bataryalar umûmiyetle yarı örtülü mevzilerde bulunmakta idiler.

Beş gün devam eden bu savaşta bataryalarımız onbeş bine yakın mermi atışı yapmışlardır. Ve geri kalanı şarapnel idi, şu hesaba göre top başına günde yaklaşık olarak elli adet mermi düşmektedir.

ÇATALCA HATTINA GERİ ÇEKİLİŞ

Ertesi sabah (21 ekim Pazar günü) Vize'ye iki tabur, bir mitralyöz bölüğü ve bir bataryadan kurulu bir müfreze ile koşum ve sâir hayvanlar gönderilerek Vize'deki eşya ve devlet malı binaların yakılması ve yollarda kalan yaralıların, topların ve arabaların "Saray"a nakli işinin tamamlanması ve Kolordu sevkiyâtının tekrar ileriye sürülmesi tavsiye olundu. Bu işler bittikten ve birliklerini düzene soktuktan sonra Üçüncü Kolordu'nun Salı sabahı Istranca'ya hareket etmesi ve Vize yoluyla "Azbağ"a ulaşmış olan 17. Kolordu'ya, "Yeniköy", "Müsellim" köyünde bulunan Üçüncü tümene de Çerkesköy istikâmetinde geri çekilmeğe devam etmeleri bildirildi ve gece yürüyüş-

leri yasaklandı.

Afyonkarahisar tümeni, kumandanı albay Şükrü Bey kumandasında olarak yukarıda açıklanan görev ile 21 ekim'le Vize'ye gönderilen müfreze, adı geçen kasabaya ulaştığında Vize'den "Sergin"e gönderilip de geri çekilişten geç haberdar olan bir taburu düşman askeri sanarak öğleye doğru "Edri" köyüne çekiliyor.

22 ekim sene 328 tarihinde düşman hakkında aşağıdaki keşif raporları alınmıştı:

Sinanlı köyünden
21-22 ekim sene 328 saat 7

"1– "Domanice Çiftliği" ve civarında düşmandan eser yoktur.

2– "Sinanlı"da Kolordu Karargâhı ve Hafif Süvâri Livası bulunuyor.

3– Geceyi Sinanlı'da geçiriyorum."

1. Bl.Keşif Kolu Kumandanı üsteğmen Mehmet Ali

Sinanlı'dan
21-22 ekim sene 328 saat 7

"1– Yuvalı ve sırtlarında düşman yoktur.

2– Şimdi Sinanlı köyüne geldim; 1. Kolordu Karargâhı, Hafif Süvâri Livası Sinanlı deredедir.

3– Geceyi Sinanlı'da geçireceğim."

1. Bl. Keşif Kolu Kumandanı asteğmen
Ali Rıza
22 ekim sene 328

"1– Düşmanın ileri karakol hattı Soğucak deresinin batısındaki sırttadır.

2– Birkaç atlı ile yaklaşık olarak birer takım kadar piyadesi "Azbağ", "Sinanlı" köylerine girmiştir."

Teğmen
Necmeddin

Askerin bir taraftan toplanmasına gayret edildiği esnada diğer taraftan da redifler durmadan kaçıyorlardı. Aşağıdaki rapor buna örnektir.

"Aşkara tümeni Ordugâhı'nda toplanan dört tabur pek az mevcûdu ile kaldı, diğerleri hareket ettiler ve burada kalan taburların da mevcûdundan büyük bir kısmı gitti. İhtimâl ki taburlarımızdan yüksek maiyyetinize verilmiş olan emir neferleri de gitmiştir. Bu hususta yapacağımız işin bildirilmesi istirhâm olunur."

Kângırı Taburu Kumandanı Nâmına
Yüzbaşı
Ahmed Subhi

Saray'da 3. Kolordu Kumandanlığı'na verilen bu rapordaki gitti sözü kaçtı diye düzeltilmelidir.

Süvârimizin ne hâlde olduğunu anlamak için de aşağıdaki raporu okumak yeterlidir:

22 ekim sene 328

"Süvâri Sekizinci Alay hayvanlarından Birinci Bölük hayvanları hemen tamâmen mahvolup diğer bölükler hayvanlarından mümkün mertebe bir iki gün daha iş görebilecek olanları Binbaşı Es'ad bey ile Vize'ye gönderilip burada kalan hayvanlar ise yaralı, topal ve yürümeğe kudretleri olmadığı ve bunlarla kesin olarak hiçbir iş görülemeyeceği ve alayımız baytarının (veteriner) ise meydanda olmadığı ve burada ise başka bir baytar bulunamadığı esasen hayvanların tedâvisi için de hiç bir ilâç bulunmadığı arzıyla işbu rapor 3. Kolordu Kumandanlığına takdim olunur."

8. Süvâri Alayı Kumandanı
Kaymakam
Mehmed Remzi

Durumu layıkıyla anlatabilmek için "Saray'da 3. Kolordu Kumandanlığı'na verdiğim emrin sûretini aşağıda yazıyorum:

"3. Kolordu idâre memurları hiç bir emir almadıkları hâlde Vize'den kaçarak Kolordu Karargâhı'ndan ayrıldıkları ve hattâ Saray'daki idâre memurları da ürünleri kapayıp ordunun beslenme düzenini bozdukları ve bu hare-

ketleriyle sonu çok tehlikeli bir hâlin doğmasına sebebiyet vermiş oldukları anlaşıldığından bunlar hakkında gereken kanûnî işlem yapılmak ve emsâline örnek olacak surette en şiddetli cezalarla te'dib edilmek üzere hemen bir harb divânı kurulması ve sonucun acele bildirilmesi beyân olunur."

Trabzon tümenine bağlı olup gerileme esnâsında deniz yolu ile sevk edilen ve Midye'ye çıkarılmış olan dört tabur, 17. Kolordu'ya katılmak üzere "Saray"a aldırıldı.

3. Kolordu, Vize'de kalan eşya ve sâire hakkındaki emrin yerine getirilmesi ve birliklerin mümkün olabildiği kadar toplanması husûsunda çok vakit geçirdiği için ancak Çarşamba günü geri çekilmeğe başlayarak önce topçusu ve ağırlıkları ile, ertesi gün de piyâdesi ile "Istranca"ya hareket edebildi.

Kendim, 23 ekim sene 328 Salı günü Saray'dan hareketle akşam Çerkesköy'e ulaştım ve Hafîf Süvâri Livâsı Kumandanlığı'ndan aşağıdaki raporu aldım:

Sinanlı'dan

23 ekim sene 328 öğleden önce saat 8,10

"1– Düşman Çongre'nin kuzeydoğu sırtlarından güneye doğru iki kilometrelik bir cebheyi tahkim etmektedir. Bu cebhede iki bölük kadar piyâde vardır. "Ahmed Bey" ve kuzeyde isimsiz bir çiftlikte birer piyâde bölüğü vardır. "Ahmed Bey" de fazla olarak bir Bulgar süvâri bölüğü vardır. 22 ekim günü saat 4'te öğleden sonra "Tatarlı"ya ancak bir düşman keşif kolu gelebilmiştir.

2– 1, 2 ve 4. Kolordular dündenberi "Ergene" gerisine çekilmektedir. 2. Kolordu "Kara Mehmed"de 1. "Uhlas Çiftliğinde" 4. büyük ihtimâlle "Velimeşe"de bulunmaktadır. "Kara Mehmed" havâlisinde bulunan 2. Kolordu ile bağlantı kurmak ve 2. Doğu ordusu'nun durumundan haberdar etmek üzere bir haber subayı gönderilmiştir.

3– Emrolunan istikâmetlerin keşfine devam olunmaktadır.

4– Sinanlı'da gayet bol mikdarda arpa, buğday ve et vardır. Ekmek ve kasablık hayvan hiç yoktur. Bunların tedâriki de buraca kaabil değildir. "Saray"dan getirebilmek için de taşıma aracı yoktur. Yiyecek hususunda çok sıkıntı çekildiğinden ve çekilmekte bulunduğundan ihtiyaçların hattâ az bile olsa te'mini mecbûriyeti altında (keşif ve temasın korunmasına devam etmekle beraber) Livâ büyük kısmı ile 22-23 gecesini "Saray"da geçirecektir.

5– Livâ karargâhı saat 1 öğleden sonraya kadar "Yuvalı"da kalacaktır.

Buna cevap olarak aşağıdaki bulunan emir gönderildi:

23 Ekim sene 328 öğleden önce 10,30

1– Düşman (Vize-Çongre-Tatarlı) hattının batısında bulunuyor. 22 ekim târihinde (Örensakız)'dan "İmranlı" istikâmetine doğru bir mikdar topçu hareket ettiği görülmüştür.

2– İkinci Doğu ordusu (Istranca-Yeniköy-Çerkesköy) hattında toplanmaktadır. 1. Doğu ordusu 24 ekim sene 328 târihinde Çorlu suyu gerisinde dinlenmektedir.

3– Hafif Süvâri Livâsı (Vize-Çongre-Tatarlı-Ahmed Bey) cebhesini kapayarak düşmanla temas kuracak ve kuvvetleri ile istikâmet hareketlerine dâir bilgi almağa çalışacaktır. Livâ (Vize-Saray) yolu üzerindeki top, araba, cebhâne ve sâirenin çıkarılması ve kurtarılamayan malzemenin yok edilmesi hususunu te'min edecektir.

Bu işlerde kullanılmak üzere bir piyâde alayının "Saray"da sizin emrinizde bırakılması 3. Kolordu'ya yazılmıştır.

Livâ büyük kısmı ile "Saray"da kalacak ve düşmanın ileri harekâtına göre teması koruyarak yavaş yavaş Çerkesköy'ü üzerine çekilecektir.

4– 2. Doğu ordusu Karargâhı şimdilik Çerkesköy'ündedir."

3. Kolordu artçı olarak Saray'da Merzifon Alayı'nı bı-

rakmıştı. Hafif Süvâri Livası 23-24 ekim gecesini "Karlı" köyde geçirerek bana aşağıdaki raporu göndermişti:

Karlı köyden
23 ekim sene 328 saat 5
Gelişi: saat 7.10

"1 – Saat 10 öğleden evvel düşman "Topçuköy-Çövenli"yi işgal etmiştir. Bir takım piyade, 12 süvâri ve 3 başıbozuk ile "Azbağ"a gelmiştir.

2 – Verilen emir mûcibince Livâ "Karabıçak" ve sonra "Saray"a dönmek üzere "Sinanlı"dan hareketinde "Karabıçak" ve "Yuvalı"nın tamamiyle yakıldığı ve esâsen 21 ve 22 ekim gecesi 1., 2. ve 4. Kolordular'ın Ergene gerisine çekilmelerini te'min ettikten sonra 23 ekim târihinde "Sinanlı"da bulunan bina ve erzakın tahribi de ilâve edilmişti.

3 – Livâ gerek vazifesini yapmak ve gerekse yiyecek bulmak için büyük kısmı ile "Karlı" köyüne gelmiştir. Livâ karargâhı şimdilik Karlı köyündedir. Keşiflere devam edilmekte ve temas muhafaza olunmaktadır.

Çerkesköy'üne vardığımda 1. Doğu ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'yı buldum. Akşam geçen ertesi sabah karargâhı ile beraber trenle Hadımköy'ünde Başkumandan Vekili Nâzım Paşa'nın yanına gitti.

Çerkesköy'ünde karma karışık bir hâlde beş altı bin aç asker vardı. Derhal bunlarla bir birlik meydana getirme işine girişilerek düzene konuldu.

24 Ekim Çarşamba akşamı Üçüncü Fırka, Çerkesköy'üne ve 17. Kolordu Karargâhı da Yeniköy'e ulaşmışlardı.

Çerkesköy'ünde bulacağımı ümîdettiğim konuk müfettişimiz Kadri Paşa'yı yukarıda yazdığım sebeblerden dolayı bulamadım. O vazifenin, bütün vesâitsizliğe rağmen üstün bir gayretle kurmay Yüzbaşısı Kâzım Bey tarafından yapılmakta olduğunu gördüm. Ve adı geçeni kurmay heyeti'ne aldım.

Çarşamba akşamı aşağıdaki süvâri raporu geldi:

Edri Köyünden

23 ekim sene 328 öğleden sonra saat 7,15

Gelişi: 24 ekim sene 328 öğleden evvel saat 7,10

"1 – Vize'den düşman piyâdesi bulunduğuna dâir bilgi alınamamıştır. Ancak yedi sekiz kişiden ibâret bir süvâri keşif kolu oralarda keşifler yaparken görülmüştür.

2– Vize'den doğuya doğru ilerleyen güney yamaçlardaki köylüler keşif kollarımızı silâhla kovmuşlardır.

3– Müsellim köyünde düşmanın bir bölük piyâdesi bulunduğunu Hafif Liva'dan buraya gelen bir keşif kolu haber vermiş ise de, gerçek olup olmadığını araştırmak için gönderdiğim keşif kolu "Karabıçak"ta Hafif Liva'nın ileri karakollarına tesâdüf ederek vaktin geç olmasından dolayı daha ileriye gitmeyerek dönmüştür. Yarın keşiflere devam edeceğim."

8. Alay Süvâri Müfreze Kumandanı

Binbaşı

Esad

Ertesi Perşembe sabahı da şu rapor alındı:

Vize'nin sekiz kilometre Kuzeydoğusundan

24 ekim sene 328 saat 3,45

"1 – Üç kol ile ilerleyen ve kolları birbirinden beşeryüz ve sekizeryüz metre aralıklı bulunan bir düşman Vize'nin yedi kilometre ilerisinde ve Saray yolu üzerinde ilerlemektedir. Sol kanaddan piyâdesi, ortadan bir alay tahmin ettiğim süvârisi ve onun gerisinde topçusu, sağ kanadda ağırlıkları bulunduğu hâlde Saray'a doğru ilerlemektedir.

2 – Kuvvetlerini, yerinin elverişsizliği sebebiyle görüp tahmin edemiyorum."

Süvâri Binbaşısı

Esad

25 ekim sene 328 târihinde düşman hakkında alınan bilgi şu idi:

Saray köyünün Doğu sırtlarından

Ekim sene 328 saat 10,50

"1– Dünkü kuvvet, saat 10,15 geçe "Edri" köyünden kolbaşısı ile Saray'a doğru çıktı. Ondan yarım saat sonra büyük kısmı "Edri" köyünün Saray yolu ile çıkışında görüldü."

2– Yuvalı'dan gelip Saray'a doğru ilerleyen bir kuvvet daha görülmüştür. Bunu bir tabur tahmin ediyorum. Gözetlemeğe devam etmek üzere "Küçükmanika"nın doğu sırtlarına çekiliyorum.

8. Alay Süvâri Binbaşı
Esad

25 ekim sene 328 târihine kadar Çorlu'da 1. Doğu ordusu'na bağlı bir müfreze bulunuyordu. Bu müfreze vasıtası ile oradaki cebhâne ve sâire trenle geriye nakledilmek istenildi ise de Çorlu İstasyonundan birkaç yüz metre berideki köprünün biraz erken tahribedilmesinden meydana gelen güçlük yüzünden pek kaabil olamadı.

25 ekim sene 328 tarihi akşamı düşman Çorlu'yu işgal etmişti. Ve ileri birliklerinin büyük kısmı ile "Velimeşe", "Küçük ve Büyük Manika" hattına ulaşmıştı. Hafif Süvâri Livâmız Çerkesköy ile "Büyük Manika" arasında ve Çorlu suyunun güneyinde bulunan süvâri tümenimiz de "Armeşeli"de bulunuyordu. Birinci Şark ordusu birlikleri ise "Yeniçeler-Çanta" hattına kadar çekilmişti.

"Büyük Manika" üzerinden gelen düşman birliklerinin uçları öğleye doğru Çerkesköy'ünden üç dört kilometrelik bir mesâfeye kadar yaklaşmış olduklarından dolayı Üçüncü tümenden ileri karakolda bulunan bir taburla ve yaya olarak savaş yapan süvârilerimizle aralarında çarpışmalar meydana gelmiştir. Emir gereğince Kolordular, topçularını ve ağırlıklarını sabahtan ve kısmen de birgün evvelden yola çıkarmış olduklarından, Üçüncü tümen "Büyükhan"a ve 17. Kolordu da "Sinekli"ye ulaşmak üzere artçı bırakarak öğledenberi geri çekilme hareketine başlamışlardı. 3. Kolordu o akşam "Belgrad"a varmıştır.

İstranca'dan itibâren yolların bozukluğundan dolâyı bu kolordu toplarını ve arabalarını kâmilen Sinekli yolu ile göndermişti. Havaların kurak olması sâyesinde Allah'a şükür yollarda hiç birşey kalmadan üç günde Çatalca hattına çekilmek kolayca nasîboldu.

Ordu Karargâhı öğleden sonra saat 3'de hareket ederek geceyi Çatalca istasyonunda geçirdi. Çerkesköy'ündeki yaralıları, hastaları ve malzemeyi taşıyan en son trenimiz 26 ekim sene 328 tarihinde sabah saat dokuzda yola çıktı. Kolağası Kâzım Bey de istasyonda gereken tahribatı yapıp tamamladıktan sonra bu trenle hareket etmişti. Süvâri Livâmız, güvenlik teşkil eden bir taburla treni takip etmiş ve düşman da saat onbire doğru şehre girmiştir.

Geri çekilme esnâsında ordunun beslenmesi hususunda Çerkesköy'ünde alınan tertibat gereğince 17. Kolordu'ya ve Üçüncü tümene hareketleri sırasında iki günlük erzak dağıtılmıştır. Bunlar için bir günlük erzak Sinekli'de ve iki günlük de Çatalca'da hazırlattırılmıştır. 3. Kolordu'nun topçuları ve ağırlıkları da Sinekli'de ve Çatalca'da erzak almışlardır. Piyâdesi ise Belgrad'da iki, "Kestanelik"te bir ve "Tayakadın"da iki günlük erzak bulmuşlardır. Süvâri Livâsı ve beraberindeki tabur "Büyükhan"da iki günlük ve Çatalca'da da iki günlük erzak almışlardır.

Çerkesköy-Istranca hattından geri çekilmeğe başlanıldığı 25 ekimde 3. Kolordu'nun üç nizâmiye ve altı redif tümenine mensub birliklerden meydana gelen (18000) mevcûdu vardı. 17. Kolordu (10000) ve Üçüncü tümen de (4000) mevcûdlu idi. Şu hâlde 2. Doğu ordusu'nun mevcûdu aşağı yukarı (32000) kişiden ibâret bulunuyordu.

21 ekim sene 328 tarihinde Soğucak dereden îtibâren Bulgar sol kanadı 26 ekim sene 328 tarihi akşamına kadar Vize-Saray caddesi boyunca Çerkesköy'üne kadar altmış kilometrelik bir yol aldığından günde on kilometre ilerlemiş bulunuyordu. Bu hareket kendini muzaffer bilen bir

ordu için pek ağır olduğundan Pınarhisar-Lüleburgaz hattındaki savaşlarda Bulgarların belki bizden çok kayıplara uğradıklarına kesin bir delildir.

26 ekim sabahı Çatalca kasabasının batısında ve "Elbasan" köyünün etrafındaki mevzi'leri keşifle bunların birliklerimizin yerleştirilmesi bakımından olağanüstü mevziler olduğu ve durum müsâid olursa asıl savaşın da burada verilebileceği düşünülerek bir taraftan Çatalca mevkii hazırlanmakla beraber buranın da bir tümen ile tutulması ve sağlamlaştırılmasının uygun olacağı o akşam Hadımköy'ünde görüştüğüm Başkumandan vekiline raporla beyân olundu, fakat umûmî karargâhca, Bulgarlara dayanmanın pek güç olacağına dâir hâsıl olan kanaat bütün ordunun Çatalca müstahkem hattının gerisine çekilmesini gerektirdi.

Kolordaların ve tümenlerin mevcutları pek ziyâde azalmış olduğundan bunları birbirleri ile birleştirmek suretiyle üç kolordu kurulması, Çatalca hattının o şekilde tutulması ve bir de ihtiyat kolordusu kurularak sağ kanada yakın bir noktaya yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Bundan ötürü 1. ve 2. Doğu orduları dağıtılmış ve bana tekrar sağ kanadda bulunan 3. Kolordu Kumandanlığı verilmişti.

Çatalca hattında ordumuz Bulgarlar'dan daha tehlikeli bir düşmana tesâdüf etti; o da Kolera idi. Vize'den gerileme esnâsında da askerde dizanteri başlamış ve koleraya yakalanmayı kolaylaştırmıştı. İlk kolera emârelerini Çatalca İstasyonuna ulaştığımda gördüm. 2. Kolordu'ya bağlı muhtelif birliklerden dörtyüz kadar hasta ve bir hayli ölü vardı. Konak Müfettişimiz Kadri Paşa'ya bu hastaları, hazır duran trene bindirip Yarımburgaz ile Küçükçekmece arasında ve hemen Çerkesköy'ünden aldığımız çadırlar ve hastahane edevâtıyla kurulabilecek bir sahra hastahanesine naklettirilmesini tavsiye ettim. Hadımköy'ünden ilerisi Başkumandanlık Umûmî Karargâhı'nın idâ-

resinde ve nüfûzu altında bulunduğundan sonradan bu talimatımın ancak bir kısmının yerine getirilebildiğini ve bir kısım hastaların da çadırsız, ilâçsız, yiyeceksiz ve bakıcısız kaldığını ve yalnız iki doktor adayı ile tarif ettiğim yere sevkedilmiş olduğu anlaşıldı.

Bu hastalık da ordunun başına gelen bir çok sıkıntılar gibi Harbiye Nezâreti (Milli Savunma Bakanlığı) dâirelerinin birbirinden habersiz olarak çalışmaları sonucu meydana gelmiştir. Yapılan araştırmaya göre, Anadolu'nun bilhassa Adana'nın kolera hastalığı bulunan bazı yerlerinden getirilen birkaç redif taburu bütün orduya koleray bulaştırmıştır. Hadımköy'üne ulaştığımda yorgunluktan ve soğuktan hastalandığım için Kolordularım gelinceye kadar iki gün dinlenmek üzere 27 ekim sabahı izinli olarak İstanbul'a hareket ederek öğle vakti oraya vardım.

Ertesi gün acele olarak Sadrıâzam Kâmil Paşa tarafından Bâb-ı Âli'ye çağrıldım. Meğer Nâzım Paşa bir gün evvel, bu ordu ile savaş yapmak imkânı olmadığını bildirerek her ne şartlarla olursa olsun sulh yapılmasını tavsiye etmiş imiş. Vekiller Meclisi'nce bu hususdaki düşüncem soruldu. Duygularım tamâmiyle Nâzım Paşa'nınkinin aksi idi. Evvela Bulgarlar'ın hemen saldırıya geçebileceklerini ümîdetmiyordum. Birkaç güne kadar ordumuzun durumuna bir düzen verileceğinden ve gayet sağlam olan Çatalca hattı gerisinde dayanmanın kaabil olacağına inanıyordum. Esâsen Bulgarlar gelişi güzel saldıracak olurlarsa muzaffer olmamızı da muhakkak sayıyordum. Bu kanaatimi meclise bildirdim. Ve hepsinde bir inanç ve güven meydana geldiğini gördüm.

30 ekimde Çatalca hattına döndüm. Askeri, bir gün önce yerli yerine ulaşmış buldum.

2. Doğu ordusu 28 ekim sene 328 akşamı "Lazarköy-Kestanelik" hattının doğusuna varmıştı. Bâzı birlikler diğer kolordulara verildikten sonra 29 ve 30 ekimde (Bk

savaş düzeni No.3) Mürettep 3. Kolordu kurulmuştur. Öğle vakti savunma hattına gelince, derhal Kolordu'ya verilmiş bulunan cephеyi gezdim. Yokluğumda vekâlet etmiş olan Çürüksulu Mahmud Paşa'nın, sağ kanada yâni "Lazarköy-Terkosgölü" yönüne sekizinci ve Dağyenice'nin doğusuna tesadüf eden "Ayvatlı" bölgesinde dokuzuncu ve "Örcünlü"nün kuzeyinde "Bekir Paşa" ve "Âsım Paşa" mıntıkasına da yedinci tümeni yerleştirmiş olduğunu gördüm. Ordu geri çekilirse, Başkumandanlık Vekâleti tarafından özel bir birliğe, bütün cebhede avcı hendekleri yaptırılmış ve Çatalca hattı topçu kumandanı Âyan'dan Ferik Rızâ Paşa'nın uygun bulduğu şekilde bütün topçu mevzi'leri belirtilmişti. Terkos gölü ile Karadeniz arasındaki dilin ve su bendlerinin korunması için üç redif ve bir perâkende taburundan kurulu olan Nâzilli tümeni adındaki birlik ayrılmıştı.

Kolordu Karargâhı'nı "Boyalık"ta kurdum. 4 kasım Pazar günü Bulgarlar tarafından yapılan saldırıya kadar piyâde ve topçu mevzi'lerinde bâzı değişiklikler yapılarak (4) numaralı krokide gösterildiği şekilde Kolordu yerleştirildi.

Savaşa kadar geçen dört gün içindeki olayları ve durumu anlamak için birbiri ardı sıra verilen emirlerin ve yapılan konuşmaların önemli kısımlarını okumak yeterlidir.

İlk günü gezip gördüğüm duruma nazaran ertesi gün sabahı verilen Kolordu günlük emrine aşağıdaki maddelerin de konmasına lüzum görmiştim:

"1 – İlk hatta bulunan birlikler dâima uyanık bulunup geceleyin siperlerin bir kısmını erat ile işgal edecek ve her bölge kumandanı ileri arâziyi sürekli olarak keşfettirecektir.

2– Düşmanın yaklaşmış olmasından dolayı heran savaşa başlanması umulmakta olduğundan, kumandanlar bölgelerini bizzat gezerek tahkîmata önem verilmesi ve ileri arâzide mesafelerin tahmin ettirilmesi.

3– Çadırların düşmanın göremeyeceği yerlere kurulması.

4– Hemen bütün birliklerdeki asker ve subayların civardaki köy, dere ve yolların isimlerini ve istikâmetlerini bilmediklerinden ve düşmanın geleceği yönü tâyinde güçlük çekmekte olduklarından kumandanlar tarafından buna önem verilmesi.

5– Gittikçe artmakta olan kolera hastalığının etki sahasını azaltmak için çadırlar civarında enaz birer metre derinlikte helâlar kazılması ve çıkan toprak, siper gibi hendek kenarına yığılıp her askerin işini gördükten sonra pisliğini toprakla örtmesi ve gün aşırı yeni bir çukur kazılması çok gereklidir. Büyük, küçük bölge ve birlik kumandanları helâ çukurlarını bizzat teftiş ve muâyene edeceklerdir.

31 ekim sene 328

Bu dahi

1– Nizâmiye ve redif birliklerinden meydana getirilmiş olan taburlarla şimdiye kadar askerî tâlim ve terbiye görmemiş olan erat kâmilen ayrılacaktır. Nizâmiye birliklerinde bir dördüncü ve rediflerde bir fazla bölük teşkil ile uygun subaylar tâyin edilerek bunların erzak, cebhâne, nakliyâtı ve angariye işleri gibi alay ve fırkalarca uygun görülecek işlerde kullanılacaklardır.

2– Avcı hendeklerinin verilen tâlimatın aksine vaktinden önce işgal olunduğu görülmüştür. Bu sûretle hem asker yorgun ve rahatsız bir hâlde kalıyor, hem de düşman, mevzilerimiz hakkında günlerce elde edemiyeceği bilgiyi bir anda öğrenmiş oluyor. Tekrarlanmasına meydan verilmemesi.

3– Gündüz asker, sırtlar gerisinde düşman tarafından görülmeyecek şekilde tâlim ve terbiye ile meşgûl olacak ve yalnız mevzi'in ilerisinde düşmanla temasta bulunmak üzere subay keşif kolları sevk olunacak ve avcı hendeklerinde de bunlarla bağlantıda bulunmak üzere nöbetçiler

konulacaktır.

4– Geceleri bu postalar kuvvetlendirilecek ve işbu postalar birbirleriyle ve çıkarıldıkları birliklerle devamlı olarak temasta bulunacaklardır.

Bir çok kimsenin, birliklerden hiç kimsenin haberi olmaksızın güvenlik hattından geçmekte oldukları bilhassa geceleyin ileri karakol hizmetlerinin seferiye kanunnâmesinin emri gereğince yapılmasına son derece dikkat olunacaktır.

5– Ordugâh civarında, düşman tarafından görülebilecek yerlerde ateş yakılması kesin olarak yasaktır. Yemek pişirmek ve sâir mecburî haller için yakılacak ateşler geride ve dereler içinde yakılabilecektir.

6– Askerler rast geldikleri yerlerde abdest bozmakta olduklarından hastalığın şiddetle devam ettiği böyle bir sırada mutlaka ordugâhtan uzakça yerlerde çukurlar yapılması yalnız buralarda abdest bozulmasının tenbih ve emredilmesi, doktorlar ve subaylar tarafından da bu durumun devamlı olarak teftişi.

7– Yağmurlar sebebiyle avcı hendeklerinin içleri su ile doluyor bu sebeble asker iş göremiyecek hâle geliyor; suları akıtmak için hendeklerin uygun yerlerine kanallar açılması."

Cebhemizin biran önce korunabilir bir hâle getirilmesi gerekli görülmekle aşağıdaki yazı telefonla bildirildi:

31 ekim sene 328

Kurukavak'ta 1. İhtiyat Kolordusu Kumandanlığına

"Dün 3. Kolordu bölgesi tarafından teftiş edildi. Kolordu'ya verilen bölgenin umûmî durumuna göre en arızalı olan merkez bölgesi düşmana doğru çok fazla çıkıntı peyda etmiş ve iki kanad geride kalmıştır. Bu sebepten merkez özel bir önem taşıyor. Bu zayıf bölgenin korunması için oraya verilmiş olan Dokuzuncu tümen ile Kayseri tümeninin (5000 tüfek) yorgun ve perişan birlikleri bu vazifeyi yapmağa yetenekli görülmemektedir.

Bundan dolayı bunların yerine taze bir kuvvet konulması gerekiyor. Yüksek maiyetinizde bulunan Nizâmiye 29. tümenin bir alayı ile bu kuvvetin takviyesi hatıra geliyorsa da birliğin parçalanması sizce uygun görülemeyeceğinden bütün Yirmidokuzuncu tümenin, karışık Dokuzuncu tümen ile değiştirilmesini lüzûmlu görüyorum. Keyfiyet ayrıca Başkumandanlık Vekâleti'ne de bildirildiğinden işin acele olması sebebiyle mezkûr tümenin hemen merkez bölgesi olan "Ayvatlı" sırtlarına gönderilmesi husûsuna müsâade buyrulması istirhâm olunur."

Yirmidokuzuncu tümen ancak savaş günü gelebildi.

Ordu kendi memleketinde savaş yaptığı halde ulaşım bakımından güvenlik içinde değildik. bu hususta Başkumandanlık Vekâletine tarafımdan aşağıdaki bilgi arzolunmuştu.

"Bir Müslüman köylünün ifadesine göre, Terkos ve Tayakadın havâlisindeki Bulgar köylüleri baltalarla silâhlanmış olarak Belgrad ormanına doğru çekildikleri bildiriliyor. Bunların su yollarını bozmaları ihtimâline karşı gerek Terkos yolunun ve gerekse diğer bendlerin süratle korunması husûsuna girişilmesi ve kurulması akla gelen çetelere karşı takîbatta bulunmak üzere ileri hattaki tahkîmat işini bitirerek geriye alınmış olan Selimiye Redif tümenine emir verilmek düşünüldü ise de bunlar arasında da koleraya yakalanmış olanların bulunabileceği bundan ötürü su yollarının korunmasının bunlara verilmesinin uygun olamayacağı gözönünde tutularak İstanbul'dan bu konuda çalışmış kumandanların emri altında yeni müfrezeler gönderilmesine ihtiyaç görülmüş ve şimdilik bu hususta mahallî tedbirler alınması Terkos havâlisinde vazifeli Denizli tümeninin üç taburluk müfrezesine verilmiş olduğu arzolunur."

31 ekim sene 328

Karadeniz müfrezesi kumandanı Tevfik Bey'e aşağıdaki emir gönderildi.

Boyalık'tan
31 ekim sene 328

"Terkos suyu yolunun ve Terkos'taki fabrikanın yakılıp yıkılmaktan korunması son derece önemlidir. Şimdi Baklalı'da bulunan Sekizinci Süvâri Alay Kumandanlığı'ndan alınan bilgide "Tayakadın" ve Terkos köyleri Bulgar ahâlisinin onar onbeşer kişilik "çete" ve baltalarla "Tayakadın" civarındaki ormanlarda toplanarak göl sâhilini gözetlemekte oldukları bildirilmiştir.

Göl yolu ile düşmanın Terkos civarındaki fundalıklara çeteler çıkarmasını önleyecek şekilde emniyet tertibâtı alınması, "Tayakadın" "Baklalı", "Yeniköy" arasındaki mandıraların ve ormanların münâsip müfrezelerle araştırılarak silâhlı eşkiyânın yakalanması ve karşı koyanların yokedilmesi ve "Kısıralan", "Akpınar", "İmrahor"a kadar taranması gereklidir. Sekizci Süvâri Alayı'ndan bir subayla on atlı emrinize verilmiştir, neticenin bildirilmesi temenni olunur."

Mevzileri inceledikçe, yapılmış olan yerleştirmelerde ve alınan tedbirlerde hatâlar görüldüğünden bunların düzeltilmesine girişilmekte idi. Bu türden olarak Başkumandanlık Vekâleti'ne aşağıdaki mârûzâta lüzûm görüldü:

Boyalık'tan
31 ekim sene 328

"Dağyenice" köyü doğusuna tesâdüf eden mevzi'imizin pek ziyâde ileri çıkmış olduğunu gördüm. Düşman tarafından ciddî bir saldırı olmadıkça bu mevzi'in tutulmasına karşı değilim, fakat düşünüldüğü gibi düşmanın bu yönden saldırıya başladığı anlaşılınca en ileride bulunan bu mevzi'in bırakılarak "Uşak" ile en ileride "Kurtkapanı" arasındaki mevzi'e kadar çekilmesini uygun görürüm. Zira dil gibi uzamış olan bu mevzi'e karşı toplanacak olan düşman ateşinin etkisiyle piyâdelerin geriye püskürtülmeleri ve oradaki tabyaya topçu kumandanlığınca konulması tasarlanan bir cebel bataryasının da tahrip edilmesi

ve sırt üzerinden giden tek yolun da geçilmez bir hâle getirilmesi en kuvvetli bir ihtimâl olduğu cihetle Allah korusun burada bir bozgunluğa yer vermemek için mevzi'i önceden bu zayıf noktadan ayırmak daha uygun olur hele her taraftan ve daha hâkim noktalarımızdan ateş altına alınabilecek olan bu mevzide düşmanın da barınabilmesini imkânsız görürüm. Şu hâle nazaran alınmış olan kararlarda gerekli değişikliğin yapılması için keyfiyetin yeniden yerinde incelenmesine lüzûm görülürse icabedenlere gerekli emrin verilmesi arzolunur."

Aynı yanlışlık gerek sağ kanadda "Lazarköy" yakınındaki mevzide ve gerekse Hilmi Bey tümeni mıntıkasında "Asım Paşa" tabyası ilerisindeki mevzilerde de vardı. Ertesi gün bu ileri mevzilerin de ciddî bir düşman saldırısına karşı boşaltılması ve askerin asıl savunma hattına alınması tevsiye olundu.

Vaziyet hakkında edinebildiğim düşünceyi açıklamak üzere de Başkumandanlık Vekâleti'ne aşağıdaki mütâlaa arzedildi.

Boyalık-31 ekim sene 328

"Kolordu"nun merkez ve sağ kanadda işgâl etmekte olduğu mevziler, savunmadan çok saldırıya uygundur. Bu yönlere konulması kararlaştırılmış olan bataryalar düşmanın geniş bir bölge ve hâkim noktalarda toplattıracağı şiddetli top ateşine mâruz kalacaktır. Bunların ilerisindeki piyâdelerimiz de pek güç durumda bulunacaklardır. Bu engel ancak sağ kanaddan düşmana karşı bir taarruza göğüs germeği düşünerek bu niyet yerine getirildiği takdirde ortadan kaldırılabilir. Yoksa yukarıda arzolunan mevzileri daha geri almak lâzım gelir. Mezkûr mevziler ne kadar kuvvetle tutulursa tutulsun, düşman ateşine karşı olağanüstü derecede açık bulunduğu için bu yönden doğacak engellerin dışında tutulamaz. Bu güne kadar merkez ve sağ kanadımız karşısında düşmanın bir tümen askeri olduğu anlaşılıyor. Düşmanın sol kanadı "Lazarköy"ünün

kuzeyindeki çiftliğe kadar uzuyor ve çiftlik ile "Tarfa" köyü arasında bir bataryası görüldü. Kanaatimce, bu yöndeki düşmana, oralardaki mevzilerini daha çok kuvvetlendirmeğe vakit bırakmadan bir tümen ile hemen saldırıya geçmek ve o esnada savunma hattımızı da işgal altında bulundurmak ve 3. Kolordu bataryalarının büyük kısmı "Lazarköy" ile en sağ kanad bölgesi arasına alınarak saldırıyı kolaylaştırmak uygun olur. Düşmanın "Tarfa" köyünün doğusundaki mevzi'nin denizden ancak oniki kilometre kadar bir uzaklıkta bulunması gözönünde tutulursa düşmanın donanma ateşi ile de dövülmesi imkânı vardır. Şu kadar ki sağ yanımıza Helyosta âleti koyarak donanma ile muhabere kurmak gerekir."

Nâzım Paşa'dan bu hususta gelen cevap, şimdilik hiç bir saldırı hareketine kalkışılmayıp düşmanın saldırısının beklenmesi ve düşman mağlûp edildikten sonra takip olunması merkezinde idi.

31 ekimde düşmanın, sağ kanadımıza karşı bulunan sırtlardaki ormanların içine iki cebel bataryası yerleştirmekte olduğu görülerek topçumuz tarafından bunların üzerine bir mikdar ateş edilmiştir.

Kolordunun cebhesine dikey bulunan yolların biran önce topçu ve sâirenin geçmesine yararlı bir hâle getirilmesi gerekli görüldüğünden tümenlere 1 kasım tarihi ile gereken emir verildi.

Bütün belâ ve felâketlerimizin asıl sebebi olan ilgisizlik ve kayıtsızlık, vatanın büsbütün yere serilmek üzere bulunduğu zamanlarda bile bizi bırakmadığını ispât eden hallerden biri de koleraya karşı gösterdiğimiz tedbirsizliklerdi. "Boyalık"tan savunma hattına gitmek için başka bir kolorduya bağlı Ereğli tümeninin yanından geçmek zorunda bulunduğum esnada bu fırkada görmüş olduğum hâli Başkumandanlık Vekâleti'ne şu yolda bildirmeğe mecbur oldum:

Telefonla

2-3 kasım sene 328

Bugün Ereğli tümeninin toplanmış bulunduğu Boyalık civârındaki ordugâhtan geçerken ölenlerin hemen çadırlardan birkaç adım uzaklığa gömüldüklerini ve çadırların etrafında helâlar bulunmadığını, bu sebepten de gerilerin pislik içinde bulunduğunu acıyarak seyrettim. Ordugâhta bulunan subay ve doktorlara bu hususta lâzım gelen ihtar ve tenbihler yapıldı. Bir çok uyarmalara rağmen bu gibi hallerin devâmı "Büyük âmirlerin şiddetle cezalandırılması lüzûmunu gerektirmektedir."

Ne yazık ki umûmî karargâhın merkezi olan "Hadımköy" ve civârı da ayni ve belki daha beter bir hâlde idi. Nihâyet yarbay Von Losov Bey'in gayret ve himmetiyle yaptırılan temizlik ve düzenleme sonucu birkaç gün sonra müdhiş kolera görüntüsü ortadan kaldırılmıştı.

1-2 kasım târihinde yirmi dört saat içindeki kaybımız 536 ve ertesi gün de 952'ye yükselmiş bulunuyordu. Hadımköy ile ilişkinin devâmı bütün Kolorduyu mahvedecek mâhiyette olduğundan İstanbul ile ulaşımımızın Karadeniz'den ve Terkos üzerinden yapılmasının sağlanması işine giriştim.

Defalarca verilen şiddetli emirlere ve çeşitli uyarmalara rağmen helâlar kazdırmak ve askerleri çukurlara göndermek kaabil olmuyordu desem yeridir.

3. Kolordu cebhesi iki topçu bölgesine ayrılmıştı. Bunun biri "Kurukavak-Uşak Tabyası" yolundan "Örcünlü"ye giden yolun ayrıldığı noktadan "Bekir Paşa" tabyasına kadar olan kısmı diğeri de mezkûr noktanın kuzeyinde kalan kısmı idi.

Sol yanda "Örcünlü"ye doğru indirilmiş olan bir cebel bataryası daha yükseğe aldırıldı. Merkez hakkında da aşağıdaki emir verildi.

Telgraf: Tarih 1-2 kasım sene 328

Bölge Topçu Kumandanlığına

"Merkez yâni Dokuzuncu tümen bölgesine dağıtılmış

olan topçu mevzilerini, mezkûr arâzinin yedi sekizyüz metre aralıkla birbiri ardına dizilmiş sırtlardan meydana gelmiş olmasından dolayı uygun bulmadım. Bundan ötürü tabyalar hattının gerisinden giden şosenin yâni tepe hattının hemen gerilerinde ve bizzat arâzi üzerinde göstermiş olduğum hat üzerinde uygun topçu mevzileri kazılarak düzenlenmeğe başlanması emir ve tavsiye olunur."

Arkamızda ikinci bir savunma hattı kurulması için de Nâzım Paşa'ya aşağıdaki maruzatta bulunuldu:

2 kasım sene 328

"Düşmanın, cebhemizin güney kısmına saldırmasına ihtimâl verilemiyeceğinden bütün çalışmasını, nisbeten daha uygun bulunan kuzey yönüne hasredeceği düşünülebilir. Bundan dolayı Allah korusun bir gerileme meydana gelecek olursa ancak savunma hattımızın bu kısmındaki 3. Kolordu'da olabileceği düşünülecek olursa savunma hattımızın onbeş kilometre gerisinde başka bir hattın şimdiden hazırlanması ve bu cihet vaktiyle de düşünülerek o hatta daha önce hazırlanmış olan yer ve tahkîmattan faydalanılması gerekli görülmektedir.

"Kurukavak"tan "Deliyunus"a doğru ikinci bir savunma hattı kurulması gerçi şimdilik yeter sayılabilirse de ileride Allah korusun İstanbul'a savunmak gerekirse bu hususta hazırlanması ve kurulması lâzım gelen savunma hattının "Küçükçekmece"nin kuzeyindeki "Yarımburgaz"dan ıtibâren "Cebeciköy" istikâmetindeki sırtlardan meydana gelmiş olacağını ve bâzı yönlerden işittiğime göre Makrıköy (Bakırköy) Ramis çifliği hattı tutulmağa kalkışılacak olursa bu hattın elde hazır bulunan silâhlara nazaran hiç bir değer ve önemi olamayacağını ehemmiyetle özel sûrette arzetmeği bir borç bildim."

3 kasım târihinde Sekizinci tümen Kumandanı'na yazılan aşağıdaki emir sağ yanımızın durumunu aydınlatacağından buraya koymayı uygun gördüm:

"Dün sabah saat dokuzda sağ kanadımın üzerindeki "Lazarköy"ün kuzeyindeki çiflikte evvelki gün yaptığım tavsiye gereğince henüz piyâdemiz bulunmadığı ve oradan daha ilerideki arâzimizde de keşif kollarından kimseler görülmediği haber alındı. İlk önce sağ kanaddaki tabur kumandanına âid olan bu vazifede bir yanlışlık yapılmış ise mezkûr kimse hakkında kanûnî işlem yapılmasına girişiniz. Evvelki gün çiflik hizâsında görülen süvâri keşif kolunun Bulgar süvârisi olduğu anlaşıldı. O yöne gönderdiğiniz Kont Prayzing ile teğmen Ahmed Efendi "Celepköy"üne kadar ilerlemişler ve orada bir Bulgar karakolunu vurmuşlardır. "Celepköy"de ancak bir bölük kadar asker bulunduğu sanılıyor. "Celepköy" ile "Tarfa" "Örencik" köyü arasındaki yolda,hiç bir tahkîmat yoktur ve o havalide düşmana tesadüf olunmamıştır. Düşmanın bu yönden henüz ilerlemiş olmasına bakılırsa bu havâliyi tamâmen hafif birlikler ile işgal etmek, "Tarfa" ile "Celep" köylerine kadar kollar ilerleterek "Sarubeli" deresine kadar hâkim bulunmak bizce emniyet bakımından gerekli olduğundan Ordu'dan istemiş olduğum süvâri livâsını bu yöne göndereceğim. Şu kadar ki daha evvel piyâde birlikleri ile lüzumlu noktaların tutulması uygun olacağından şimdiden çifliğe bir bölük piyâde gönderiniz ve "Celepköy"üyle "Tarfa" köyü yolu istikâmetinde bir takım ilerletiniz ayni zamanda bu takımdan sağa ve sola bir çok keşif kolları da çıkarmak gerekir.

Bunların ilerledikleri yerleri tahkim etmeleri ve ufak tefek düşman müfrezelerini geri püskürtmeleri icabeder. Fakat düşmanın ilgili bakışını üzerlerine çekmemelidirler. Bu tertibât bugünden yapılmalıdır ve çiflik işgal edilerek, çiflikten sırtlara doğru üçer beşer kişilik keşif kolları gönderilmeli ve gece ay ışığından faydalanılarak "Celepköy"üne giden yola kadar takımı ileri sürmelidir. Etraftaki hâkim tepeler de takımdan çıkarılacak postalar tarafından tutulmalıdır. Gönüllü Çerkes süvârilerinden bir

miktarını hemen karargâhımıza göndereceğim. Onları da bu yönlere doğru ilerletmek gerekir. Yanımızda bulunan gönüllülerin de bu yöne gönderilmeleri uygun olur.

En çok dikkat nazarımı çeken yön sağ kanadımdı. Burada düşmanın kuvvetini ve durumunu anlamak lüzûmunu şiddetle hissettiğim bir esnâda idi ki, Goltz Paşa'nın tavsiyesiyle Bavyera teğmenlerinden Kont "Prayzing" nâmında genç bir subay geldi. Bir müddet önce Osmanlı ordusu hizmetine girmişti. Kendisi süvari olup keşif hizmetlerine pek meraklı olduğundan keşif kolu kumandanı olarak göndermekliğini rica etti; Yanına teğmen Ahmed Efendi adında bir topçu subayı da vererek birkaç atlı ile "Celepköy-Tarfaköy" hattına göndermiştim. Bu istikâmetlerde iki defa yapılan keşiflerde adı geçenler pek ziyâde yararlık ve fedâkârlık göstererek düşman hakkında bilgi getirmişlerdir. Ben yaralandıktan sonra Kont Prayzing 2. Kolordu cephesinde keşiflerde bulunmuş ve önemli haberler getirmişti.

3 kasım tarihinde Mürettep Üçüncü Kolordu'nun bütün mevcûdu aşağıda rakamlarla gösterilen miktardan ibâretti: 578 subay, 26312 er, 4429 hayvan.

Kolordular, tümenler birbirine telefonla bağlı idiseler de haberleşme için pek çok zaman kaybediliyordu. En çok ikide birde teller kopuyordu. Bundan dolayı telgraf hattı az olmakla beraber daha emniyetli idi. Muhabere vasıtalarını çoğaltmak üzere birçok noktalara helyosta âleti konmasına başlanıldı.

Sağ kanadımda Terkos Müfrezesi Kumandanı'nın, durumu çok tehlikeli görüp donanmaya ihtiyaç göstererek Bâb-ı Âlî'ye ve Bahriye Nezâreti'ne telâşlı telgraflar çektiğinden hemen değiştirilerek yerine uygun birinin tâyini 1 kasım târihinde BaşKumandanlık Vekâleti'nden emrolunduğundan, ötedenberi Abdullah Paşa'nın karargâhında bulunup o sırada izinli olarak İstanbul'da bulunan yarbay Von Losov Bey uygun görülmüş ve getirtilmesi işine giri-

şilmişti. Fakat o gelinceye kadar kumandanlığı orada en kıdemli bulunan Isparta Alayı Kumandanı Ragıb Bey'e vermek mecbüriyetinde bulunduğumdan ve "Soğucak" civarında pusuya düşen müfrezeye de bu kimse tarafından kumanda edilmiş olduğunu hatırladığımdan yazıma aşağıdaki talimat ile kurmay Binbaşısı Selâhaddin Bey'i gönderdim.

Boyalık'tan
1-2 kasım sene 328

"Tevfik Bey'in kumandanlıktan alınması dolayısıyla geçici olarak emir ve kumandayı üzerinize alınız. Mevzi'inizi ve tahkimatı bir raporla bildiriniz. Bir bölük kadar askere dil üzerinde tahlisiye binası sandığımız ve devlet malı olduğu anlaşılan binanın ilerisindeki sırtlara mevzi aldırınız. Ve bunlar her otuz adımda bir, şarapnele ve yağmura karşı ara siperlerle donatılmalıdır. Hattın bir kilometre ilerisinde karakollar kurulmalıdır ve onlar için de ayrı ayrı siperler yapılmalıdır. Daha ileriye yâni düşman hattına kadar da her oniki saatte bir değiştirilmek üzere postalar gönderilmelidir. En ilerideki bölüğü iki günde bir değiştiriniz. Asker içinde hiç askerlik yapmamış olanları ayırarak, taburlarda, yalnız bu gibilerden meydana gelecek birer dördüncü bölük kurunuz ve bunları gerilerdeki işlerde kullanınız. Bütün askere silâh doldurmak ve nişangâh kullanmak öğretilmelidir. Ve savunma hattı ilerisindeki mesâfeler (1500) metreye kadar gerektiği şekilde tahmin edilip işaretlerle, keşif kolları vâsıtası ile belli edilmelidir. Bu hususdaki çalışmalarınızın hepsini raporla bildiriniz.

Yerinizin nezâketi dolayısıyla en ufak bir gevşeklik ve beceriksizliğin, hakkınızda en şiddetli muâmelenin yapılmasını icabettireceğini unutmamanız tavsiye olunur."

Akşam Selâhaddin Bey'in dönüşünden sonra umûmî karargâha aşağıdaki cevap yazıldı.

"Terkos yönündeki durumumuza dâir dünkü yüksek bildirinize cevabdır:

Düşmanın Terkos'la deniz arasından savunma hattını çevirmesi imkânsızdır. Dilin en dar olduğu yer bir kilometre genişliğinde olup oraya Nâzilli Taburu'ndan bir bölük gönderilmiş olup fundalıkların yakılarak meydanının temizlenmesi ve bir bölüklük gizli yer ile bir metris yapılması emrolunmuştur. "Kılıç" burunda Nâzilli taburu bulunmakta olup burası kâmilen kumsal bir tepedir. Dil mahalli ile Kılıç burnu ve Karaburun arasında tahlisiye idâresinin telefonu tamamlanmıştır.

Gölün güney kıyısında bir çıkıntı meydana getiren yerde bulunan "İmrahor" tabyasında bir piyâde bölüğü mevcûd olup sahilde en dar yerde, bir mangalık posta ile göl içindeki geliş ve gidiş yasaklanarak gözetim altına alınmıştır. Geri kalan kuvvet Terkos köyündedir.

Gölde bulunan kayıklar toplanarak bir yerde biriktirilmiş ve köydeki Bulgarlar'ın ellerindeki silâhlar toplanmıştır.

"İmrahor" tabyasının yakınında haritada ismi olmayan "Balaban" köyü üzerinden donanma ile muhabere yapılmak üzere bu akşam bir helyosta istasyonu kurulmuştur. Bu kısımda durumumuzu kuvvetlendirdikten sonra "Elecik Mandırayı" ele geçirmek fikrindeyim. Ve bir mikdar piyâde ile Çerkes Süvârileri'ni "Lazarköy"ün kuzeyinde ve haritada çiftlik adıyla gösterilmiş olan "Koruköy" (Kurtköy) çiftliğinden "Celepköy" yönüne sevketmesi için bu akşam Sekizinci tümene emir verildi. Şu suretle sağ kanadımızı ileride bulundurmak ve Terkos müfrezesini de "Celepköy" üzerine sürmek niyetinde bulunduğu arzolunur."

İkindiye doğru Fon Losov Bey de yanıma gelmişti. Gerekli emirler verilerek hemen Terkos'a gönderildi. Kendisine verdiğim emir müfreze ile yavaş yavaş ve emniyetli bir surette ilerleyerek Terkos gölünün batısında "Celep

köy"ünün etrafındaki sırtları elde etmeğe çalışmaktan ibâretti. Terkos hizasında bulunan savaş donanmamıza da bu müfrezenin ileri hareketini kolaylaştırmak için topla yardımda bulunması emri gönderilmişti.

ÇATALCA MUHÂREBESİ

Çatalca'ya gelelidenberi her gün tümen cebhelerini gezerek savunma hazırlığının tamamlanmasına çalışılmıştı. 4 kasım Pazar günü de Terkos yönüne gitmek niyetinde idim. Ne zaman ki sabahleyin top sesleri işidilmeğe başlandı, bunu evvelâ Karadeniz'de bulunan donanmamızın ateşine verdim. Çok geçmeden anlaşıldıki düşman bütün cebhe üzerinde şiddetli top ateşi açmıştı. Gerçi iki gündenberi düşmanla karşılıklı top atışı devam etmekte idiyse de bu şiddette değildi. Bundan ötürü karargâhça alınması lâzım gelen tedbirler alınarak ve gereken emirler verildikten sonra "Boyalık"tan hareketle sabah saat dokuzda "Kurukavak" ilerisindeki tepeye ulaşılarak durum bir süre gözetlendi. Saat onda, merkezimizi teşkil eden Uşak Tabyası'na gittim ve iki obüs bataryamızın bulunduğu tabyadan savaşın gidişâtını seyrettim.

Her tarafta şiddetle piyade savaşı yapılmakta ve topçularımız düşmanın hücûm kollarını ve avcı hatlarını pek etkili bir ateş altına almakta idi. Düşman mermileri bataryalarımızı aramakta, "Ayvatlı" ve "Uşak" sırtlarını delik deşik etmekte idi. İkindi vakti, düşmanın dikkatini çekmemek için bir süvari eri ile sağ kanaddaki Sekizinci tümene gittim. Ve kumandanı Veli Paşa'yı cebel bataryasının yanında buldum.

Bu tümen gerçekte bir alay kuvvetinde idi. Merkezdeki Dokuzuncu tümenin de mevcûdu pek az bulunduğundan savaştan bir gün önce bu iki tümeni birbiriyle birleştirme gereğini duyarak o yönde emir vermiştim. Fakat savaşın başlaması buna engel oldu. Veli Paşa tümeninde de savaş güven verici bir şekilde devam ediyordu.

Tümen kumandanlarının hepsi askerin azlığından ve

acemiliğinden şikâyet ettiklerinden ve bir taraftan da kolera mevcudları azalttığından on kilometrelik bir hat teşkil eden cebhedeki kuvvetlerden umûmî ihtiyat çıkarmak kaabil olamamıştı. Fakat umûmî karargâh ile, Yirmidokuzuncu tümenin 3. Kolorduya verilmesi için görüşme devam etmekte idi. Savaş başlayınca Başkumandanlık Vekâleti tarafından, arkamda bulunan 1. İhtiyat Kolordusu'ndan istediğim kadar asker almağa izinli ve yetkili olduğum bildirildi. Öğleye doğru mezkûr kolordudan bir tümenin ileri gönderilmesini istedim. Kolordu Kumandanı Ahmed Abuk Paşa Yirmidokuzuncu Nizâmiye tümenini gönderdi. Bu tümen Erzurum'dan yeni gelmiş ve askerleri de gayet dinç ve cesur görünüyordu.

Akşama doğru idi ki, düşman, merkezde ve sağ kanadda terkettiğimiz mevzileri işgal etmişti. Bu mevzilerde düşman, her taraftan gelen şiddetli yan ateşlerin karşısında bulunuyordu. Artık bir adım bile ilerlemeğe gücü olmayan Bulgarlar'ın, karşı bir saldırışla püskürtülme zamanı gelmişti. Bunun için Seksenbeşinci Alay'ı Sekizinci ve Seksenaltıncı Alay'ı da Dokuzuncu tümen cebhesine sevkettim. Düşman, işgal ettiği mevzileri büyük kayıp vererek boşaltmağa mecbûr oldu. Ve mezkûr mevzileri birliklerimiz işgâl etti. Sol kanadımızı teşkil eden Yedinci tümen cebhesinin önü gayet açık olduğundan bu yöne de düşman tarafından yapılan şiddetli saldırışlar çok kayıp verdirilerek tamâmıyla defedilmişti.

Topçu cebhânemizin azlığı dolayısıyla "Top başına 196 mermi" atışta tutumlu olmağa uymak mecbûriyeti vardı. 3. Kolordu topçuları gayet örtülü bulunup düşman topçusundan da ortalama olarak altı kilometre uzaklıkta bulunduğundan ve düşman ateşinden de hemen tamamiyle korunmuş olduğundan ateşlerini piyâdeye çevirmişlerdi. Yalnız sol kanaddaki bataryalarda az miktarda kayıp verdik.

Akşam üzeri diğer kolordulardan gelen haberlerden de

anlaşıldığına göre düşman bütün cephede püskürtülmüştü.

Gerçi bizim kaybımız pek az ise de düşman kaybının bugünkü savaşta on veya onikî binden aşağı olamıyacağını ve düşmanın perişan olduğunu tahmin ediyordum. Bunun için saldırıya geçerek o zamana kadarki acıların intikâmını almak anının gelmiş olduğunu ümidediyordum.

Gece saat onda her üç tümene birer kurmay subayı gönderildi ve kendilerine en ileri hatlara kadar gidip hâl ve durum hakkında bilgi getirmeleri tavsiye olundu.

Gece yarısı dönen bu subaylar her şeyin yolunda olduğunu ve sabahleyin işgâlimiz altında bulunan noktaların kâmilen geri alınmış olduğunu bildirdiler. Geceyi kurmaylarımla "Uşak" tabyasının güneydoğusundaki cebhanelikte geçirdim.

5 KASIM SENE 328 TARİHİ MUHÂREBESİ

Bugün saldırışa geçmek ihtimâlini gördüğümden artık topçunun bir kısmını ileri almak üzere "Uşak" tabyasının güneyinde ve şosenin doğusunda bulunan üç bataryayı gece "Ayvatlı" tabyasına göndermiştim.

Bu sabah saat altıda atlara binerek önce Dokuzuncu tümen cephesinde ileri tabyaya kadar gidip piyade savaşı başlamazdan evvel, ölü zâviyelerden ve çalılıklardan dolayı uzaktan görülemeyen durumu iyice keşfetmek istedim.

Dokuzuncu tümen Kumandanı Hasan İzzet Paşa iki gün önce hastalandığından izinli olarak İstanbul'a gittiği için buraya Kayseri tümeni Kumandanı Sabri Paşa kumanda etmekte idi. Yolda kendisine tesâdüf ettim ve Ayvatlı'ya kadar beraber gittik. Topçular mevzi'e girmiş ve bataryalar ateşe hazırlanmakta idi. Aşağı yukarı elli adım kadar ilerde topların korunması için bir bölük piyade avcı siperlerinde bulunuyordu. Hava sisli olmakla beraber "İleri" tabyada karışık bir hâlde asker bulunduğu görülüyordu. Bu tabya ile ilerisindeki hendekler dün akşamdanberi yine askerimiz tarafından işgâl edilmiş olduklarından içindeki askerlerin bizimkiler olduğundan kimse şüphe etmiyordu.

Esâsen yanımda bulunan kurmay binbaşısı Selâhaddin Bey gece yarısı hem o tabyayı ve hem de daha ilerisindeki hendekleri bizzat teftiş etmişti.

Benimle beraber gelen Sabri Paşa topçunun yanında kaldı, ben ise tabyanın güney yönünden geçen yolu izleyerek süratle "İleri" tabyaya doğru gittim. Yaklaşık olarak iki veya üçyüz adım sonra küçük bir yan vâdisinden geçerken yüksekten karşıma bozgun bir halde geri dönmekte olan piyâdelerimiz çıktı. Bunlara doğru ilerledim, geri çekildikleri anlaşılınca birkaç erden niçin çekildiklerini sordum cevap alamadım.

Başlarında subay yoktu. Nihâyet zâbit kıyafetinde bir adama tesâdüf ettim. Elleri cebinde o da kaçıyordu. Ondan da bir şey anlamak kaabil olmadı. Fakat artık söz zamanı olmadığından hemen kılıçları sıyırarak yanımdakilerle beraber bu piyâdeleri geri çevirmeğe giriştik ve bunda başarılı da olduk. Oradan kuzey yönüne dönerek şoseye çıktım ve bu yolun kuzey yönünde de bir çok askerin karışık bir halde geri çekildiğini gördüm. Beni ve çevirdiğim askerlerin ilerlediğini görünce bunlar da tekrar düşman tarafına yöneldiler. O esnâda "Kanlıtabya" (*) ile "Ayvatlı" arasında ve şose üzerinde idim. Bizim taraftan tek tük tüfek atılmağa başlaması üzerine tabya içindeki karışık olarak ayakta duran asker tarafından da hafif surette karşılık verilmeğe başlandı. O zamana kadar hiç bir taraftan bir tek tüfek sesi işidilmemiş olduğundan düşman piyâdesinin sessiz sedâsız gelip mevzilerimize girebilmesi tamâmiyle ihtimâl dışı olduğundan ve kaçan askerlerden de düşmana dâir hiç bir bilgi alınamadığından bu olayın da bu savaşta meydana gelişini defalarca gördüğümüz paniklerden biri olduğu sanılmakta idi. Gerçi iki tarafın birbirine ateş etmesi de olmayan şeylerden değildi. Bizi en çok kararsızlık içinde bırakan şey, tabyadan bize karşı ateşe başlayan askerin, pek seyrek ve kararsız bir surette ateş etmesi idi. Bu arada bir

yanlış anlama meydana geldiğine kanâat getiren yanımdaki hey'et her tarafa ateş kes diye bağırmakta idiler. Bu sâyede belki bir iki dakika için her taraftan kâmilen ateş kesildi. Ve biz de ilerlemeğe devam ettik. Fakat tekrar ve biraz daha şiddetli olarak ateş başlaması üzerine kendilerini durdurmağa vakit bırakmaksızın kurmay başkanı albay Kemal, Binbaşı Selâhaddin, Hohvehter, Yüzbaşı Kâzım ve teğmen Nâzım Beyler, atışı durdurmak üzere tabyadan ateş eden askere "Ateş etmeyiniz kumandanı vuracaksınız" diye haykırarak yaydan ok fırlar gibi dört nal ile ilerlediler. Ben ise işbu tabyaya, yaklaşık olarak yüzelli metrelik bir mesâfede iki ateş arasında yalnız kaldım ve durdum. Karşıdan yine biran için ateş kesildi; o esnâda kurmaylarım askerimiz sanılan düşmana on onbeş metre kadar yaklaşınca hatâyı anlamışlar ve içlerinden bir ikisi bana doğru "Bulgar" diye bağırdıktan sonra atlarını sağ tarafa çevirerek tabyanın kırk elli metre kadar kuzey doğusundaki dereye sapmışlardı. Kemal Bey düşmana o derece yaklaşmıştı ki düşman piyâdeleri kendisini süngü ile sarmak istemiş ve bir Bulgar subayı da Türkçe olarak "Teslim ol" diye bağırmıştır.

Vaziyet anlaşılınca düşman gayet şiddetli bir ateş açmış idi. Selâhaddin Bey sağ kolu üç yerinden kırılarak yaralanmış, Kemal Bey de sağ bacağının kaba etinden bir yara alarak şiddetli atış altında ikiyüz metrelik bir mesâfe aldıktan sonra kurtulabilmiştir.

Von Hohter Bey'in yalnız kalpağı delinmişti. Diğer üç subayım da birer hafif yara ile kurtulmuşlardı. Bulgarlar, bizim askerin kaputları gibi kurşunî renkte kaputlar giymişler ve başlarına da kukulete takmışlardı, bu görünüş hepimizi yanıltmış ve pek yakın mesâfeye kadar da fark ettirmemişti.

Bana gelince, Nâzım Bey olduğunu sandığım zâbitin "Bulgar" diye bağırması ve ateşin de şiddetle başlaması üzerine yaklaşık yüzelli metre geride bulunan dereye sap-

mak üzere hemen şose boyunca ve dört nal ile atımı sürdüm. Yukarıda beyân ettiğim yolun yaklaşık olarak yarısını almıştım ki sağ diz kapağımın altından bir kurşunun kemiği deldiğini hissettim. Bir iki sâniye sonra da kalbime isâbet eden bir kurşunla atım bir anda yere yuvarlandı ve beni de sekiz on metrelik bir mesâfeye ve sol omuzum üzerine fırlattı. Takip eden kurşunlardan kurtulmak için şosenin güney yönündeki çalılıkların arkasına sığınmak üzere hemen ayağa kalktı isem de ağırlığıma dayanamayan bacağımın her iki kemiği de kırıldığından tekrar düştüm ve sürünerek, yoldan sekiz on metre kadar uzaklıkta bulunan bir çalı dibine varabildim. Etrafımda toprakları kazmakta olan kurşunlardan ikisi de kaba etime tesâdüfle hafif sûrette yaraladılar. O esnâda kurmay başkanım Kemal Bey yaralı olarak "Ayvatlı" tabyasına ulaşmış, topçu tabur kumandanı ile tümen kumandanının "İleri" tabyadaki askerin bizimki olmayın düşman askeri olduğunu anlayarak bataryaları geri almak üzere hemen koşum hayvanlarını yaklaştırmakta olduklarını görünce: "Kurşuna dizilirsiniz" (*) diye korkutarak topları durdurmuş ve hemen ateşe başlatmıştır. Ve topların ilerisindeki piyâdeniz de ateş açmıştır.

Düşmana yakın mesâfeden açılan bu ateş çok etkili idi. O esnâda, çoğu Redif taburlarına mensup askerlerimiz geri kaçmakta idiler. Yakınımdan geçmekte olan belki yirmi kadar Redif erini, kendimi tanıtarak çağırdım ve esir düşmemek için beni de birlikte almalarını söylediğim hâlde hayvanlaşmış olan bu mahlûkat yüzüme bile bakmadılar. Nihâyet ismini öğrenemediğim bir piyâde subayı geldi, fakat ona daha önemli bir vazife vermekliğim lâzımdı, o da: Sabahleyin gelirken Uşak tabyası yakınında gördüğüm Seksenaltıncı Alay'ın bir taburu ile tabyanın arkasındaki cebhâneliğin yakınında yedekte bulunan Seksenyedinci Alay'ın süratle ilerleyerek düşmanı zabtettiği mevziden atması için emir göndermekti. Ateş al-

tından hızla geçebilmesi için bu subaya paltosunu yanımda bıraktırdım ve koşturdum. Bu emir yerine getirildi ve çok geçmeden yukarıda adı geçen tabur, Avvatlı'daki bataryaların kuzey yönünden ateş hattını uzatmış oldu.

Bu esnada ben iki ateş arasında yatmakta idim. Yanımdan bir Nizâmiye erini geçerken gördüm ve çağırdım, adı geçen derhal yanıma geldi fakat hasta ve güçsüz olduğundan beni kaldırmağa ve taşımağa kuvveti olmadığını söyledi ve yanıma oturdu. İşte iyi olmağa yetenekli genç nizâmiye eri ile köylerinde hayvâniyete yaklaşmış yaşlı Redifler arasındaki fark! Bu genç adam Bolulu ve üç ay önce askere alınmış Yirmiyedinci Alay'a bağlı Eyüp adında bir neferdi.

Kendisinden niçin kaçtığını sordum; cevap olarak dedi ki:

"Biz tabyanın solu ilersinde alt yanda idik. Üzerimize tabyadan ateş edildi, ne yapacağımızı şaşırdık subay yoktu bir tek çavuş vardı: o da çocuklar herkes başının çaresine baksın dedi biz de geri gidiyorduk!" İşte bütün sadeliğiyle nice bozgunlara uğramamızın sebepleri!.

Üç çeyrek kadar şiddetli ateş muhârebesi devam ettikten sonra düşmanın, şarapnellerimizin etkisi altında dayanamayarak tabyayı boşalttıklarını, ateşlerinin yavaş yavaş azalmasından anlıyordum. Kurşunlar seyrelince Eyüb'ün sırtına binerek bulunduğum yerden yaklaşık elli metre kadar geride bulunan avcı hattımıza gidebildim ve oradan bir kaç neferin yardımı ile topçu mevzi'ine vardım. Burada tümen Kumandanı Sabri Paşa'yı gördüm; Batarya kumandanı düşman piyâdesinin birkaç yüz metre mesâfede olmasına nazaran hâlâ telaşlı bir hâlde topçunun geri çekilmesi lüzumundan bahsediyordu; bunun kesin olarak doğru olmayacağını bildirdim. Selâhaddin Bey'den başka bütün kurmay hey'etimin dönmüş oldukları haberini alarak sevinmiş isem de adı geçenin de mutlaka bulundurulmasını Sabri Paşa'ya tav-

siye ettim ve bir toparlağa binerek kendimi, oradan dört kilometre geride bulunan hastahane çadırına naklettirdim.

Yolda ilerlemekte olan Seksenyedinci Alay'a tesâdüf ettim ve geçen taburları gayrete getirerek intikâmımı almalarını tavsiye ettim. Bu taburlar artık düşmanın dayanmağa gücü kalmadığı zamana tesâdüf ederek hemen süngü ile "Kanlıtabya"ya girmişlerdir. Şiddetli bir ateş ile takip edilen düşman büyük kayıplar vermiş ve bu tabya civârında dörtyüz kadar ceset bırakarak geri kaçmıştır.

Hastahane çadırında yaralarını sarılmakta iken Ahmed Abuk Paşa geldi ve 3. Kolordu'nun kumandasını üzerine almağa me'mur olduğunu söyledi. Kendisine kısaca durumu anlattıktan sonra ordumuzun sağ kanadından artık saldırışa geçmek zamanı geldiğini ve düşmana son bir darbe indirilebileceğine inandığımı söyledim. Hakîkaten savunma hattını hiç boşaltmadan ve bir tehlikeye karşı kalmaksızın yalnız topların bir kısmını ilerideki tabyalara göndermek ve yedek kolordudan iki tümen piyâde ile saldırışa geçmek kaabildi. Düşünülen başarı elde edilmiş olmasa bile savunma hattının işgalimiz altında olması ve düşmanın perişan bir halde bulunmasına göre hiç bir tehlike düşünülemezdi.

Aynı gün trenle ve yaralı olan kurmaylarımla birlikte İstanbul'a hastahaneye naklolunduk. O günden itibâren seyyar ordu ile ilgim kesilmiş oldu.

Gelelim kimse haberdar olmaksızın düşmanın "Kanlıtabya"yı işgal edebilmiş olmasına:

"Lazarköy" ve "Dağyenice" köy üzerinden ilerleyen Üçüncü Bulgar tümeni birlikleri akşama doğru geri püskürtüldükten sonra geceyi kısmen bu iki köy arasındaki ölü zaviyelerde geçirmişlerdi. Bizim ötedenberi âdetimiz olan lâkaydimizden ve tedbirsizliklerimizden faydalanarak "Kanlıtabya"nın dört beşyüz metre uzağında bulunan 29. Bulgar Alay'ının bir taburu şafakla beraber

karşısındaki Alâiye Taburu üzerine bir baskın ve süngü hücûmu yapar. Tamamı uykuda bulunan bu taburun dört subayı ve büyük bir kısmı Bulgar süngüleri altında yere serilir. Aynı şekilde uyku hâlinde bulunan yakınındaki birlikler de gözlerini açınca bu hâli görürler ve kaçarlar. Bunların kaçışı daha uzaktakilere de sirâyet eder onlarda ne olduğundan habersiz olarak kaçmağa başlarlar. İşte hâl bu merkezde iken ben oraya ulaşmış bulunuyordum.

Düşman ta'kibe kalkışabilseydi ilerisi çalılık ve ormanlık olduğundan hiç bir taraftan önemli bir ateşe uğramaksızın "Uşak Tabya"ya kadar ilerleyebilirdi. Bunun ne demek olacağını anlamak için "Penenro"nun kitabına baş vurursak sahife 107'de görürüz ki:

"Askerî bakımdan tam bilgi sahibi olan birinden işittiğime göre Bulgarlar bir kere kışlayı "Uşak Tabya" elde ederlerse iş bitmiş ve savaş kazanılmış olur. Bunu açıklamağa lüzûm görmem zirâ dikkatle bakılacak olursa harita bunu kendiliğinden gösterir."

Geceden üç bataryanın "Ayvatlı"ya yerleştirilmiş olması ve sabahleyin cebhenin en önemli kısmı olan bu yere gitmekliğim ve ihtiyatların yakında bulunması başlamış olan paniğin önünü aldı ve en canlı bir noktada durumu kurtardı.

3. Kolordu, gerçi bu olayda kumandanı ile kurmaylarının yarısını yaralı olarak kaybetti ise de zaferi kazanarak İstanbul yolunu ikinci kez olarak düşmana kapattı.

Çatalca savaşında sol kanad ve merkezimizi teşkil eden 1. ve 2. Müretteb Kolordular'ın karşısında güneyden başlayarak Bulgarların, Onuncu, Birinci ve Altıncı tümenlerinden meydana gelmiş 1. Ordu'ları (61000 nefer) bulunmuştu. Bu yönde arâzi açık ve alçak olup geniş bir ateş alanı meydana getirdiğinden saldırışa uygun değildi. Bundan dolayı Bulgarlar Dokuzuncu, Dördüncü, Üçüncü ve Beşinci tümenlerinden meydana gelmiş 3. Ordu'yu (79000 nefer) sağ kanadımıza ayırarak büyük kısımların

3. Kolordu'muz üzerine sevketmişlerdi. Düşman topçusunun bütün cephede yirmidört batarya kadar olduğu tahmin edilmiştir. Dokuzuncu Bulgar tümeni, Yedinci tümenimiz cephesine, Üçüncü tümenleri de Dokuzuncu ve Sekizinci tümenlerimiz üzerine saldırmışlardı. Dördüncü Bulgar tümeni ilk günü bu iki tümenin arkasında yedek olarak bulunmuş ve ikinci günü de bir livası ile Yedinci tümenimize karşı cephe açarak uzaktan savaşa katılmıştır. Beşinci Bulgar tümeni düşmanın en sol kanadını teşkil ile Terkos Gölü'nün batısında bulunmuştur.

Pınarhisar'dâ pek ziyâde hırpalanmış olan bu tümen aşağıda beyân olunduğu şekilde Karadeniz müfrezemizle harbetmiştir.

Pazar günü düşman büyük kayıp vererek 3. Kolordu'nun sol kanadına yâni "Bekir Paşa" ve "Âsım Paşa" tabyaları istikâmetinde ilerlemeğe başarmış ve Âsım Paşa tabyasının ilerisindeki ileri mevzi'imiz, akşama doğru Prens Boris Alayı tarafından işgal edilmiş ise de pek az sonra yapılan karşı saldırımız sonucu büyük kayıp vererek mevzi'i boşaltmış ve geceyi mevzi'in önündeki ölü zâviyelerde geçirmişlerdir.

Ertesi sabah çeşitli yönlerden çapraz ateşine tutulan bu alay büyük kayıp vererek büsbütün geri çekilmiştir. Kendisi ile beraber hücûma katılmış olan diğer alaylar ise akşamdan püskürtülmüşlerdi.

Sağ kanadımızdaki Karadeniz müfrezesinin savaştan bir gün önceki Cumartesi günü "Celepkoy" istikâmetinde ilerlemeğe me'mur edilmiş olmasından dolayı bu müfrezenin kumandanı Von Losov Bey sabahleyin hareket etmişti. İyi bir rastlantı olarak bu müfrezenin ilerlemesi ve Terkos Gölü'nün batısında karşılaştığı düşmana saldırması bu yönde bulunan Beşinci Bulgar tümeninin bir livasını işgal etmiştir. O gün ve ertesi gün de taarruzla harbeden bu müfreze bir dereceye kadar gemi toplarından yardım gördü ise de bu yetmediğinden ve Fon Losov

Bey'in bir batarya isteği de yerine getirilemediğinden "Celepköy"ü hizâlarına kadar varmışken düşmanın üstün kuvvetleri karşısında eski mevzi'ine dönmüştür.

Bulgarların son hamlesi yukarıda belirtildiği gibi Pazartesi sabahı kesin bir şekilde kesilerek geri çevrilmiş ve Osmanlı Livası başarıya ulaşmıştı. Gerçi o gün akşama kadar ve ertesi Salı günü top ateşine devam eden düşman yenilgisini gizlemeğe çalışmış ise de Bulgarların Lüleburgaz zaferini taçlandırmak için yaptıkları Çatalca saldırıları şüphesiz bir surette Türk Ordusu'nun gâlibiyetiyle sonuçlanmıştı.

Genişlik ve önemi açık olan bu gâlibiyetimizden ne yazık ki ne askerlikçe ve ne de siyasî bakımdan faydalanamadık ve hattâ mânevî kuvvetimizin haddin üstünde kırılmış olmasından dolayı, yenilmiş bir ordunun dahi pek güç kabul edebileceği şartlar altında iki gün sonra bir mütâreke imzaladık; öyle bir mütâreke ki belki hiç bir devletin târihinde örneğine rastlanamaz. Askerî kuvvetlerinin, elde etmelerine kâfi gelmediği bir sonucu, Çatalca Mütârekesi'nde Bulgar Murahhasları zekâ ve kurnazlıkları sâyesinde elde etmiş ve biz ise şansımızın müsâadesiyle son olarak kazanmış olduğumuz bu zafere dayanmak şöyle dursun bu mütâreke ile, kendimizi düşmana teslim etmiştik.

MÜLÂHAZÂT

Bu muhârebede mağlûbiyetimizle başımıza gelen belâlar, üç asırdan beri birbirini kovalayan ve eski Osmanlılar'ın büyük yiğitlikler göstererek kılıç gücüyle ele geçirdikleri memleketlerden yavaş yavaş fakat devamlı olarak uzaklaştırılmamızı doğuran acı olayların en sonrakidir.

Fakat acaba en sonu mu?.

1293 senesinde önce Bosna ve Hersek'te âsiler ile, Sırbistan ve Karadağ ile çarpıştıktan sonra Rusya ile muhârebe etmiştik. Subaylarımızın büyük kısmı alaylı ve bilgisizdi: kurmaylarımız harb kaidelerinden habersizdi, kumandanlarımızın bütün bilgisi ve ustalığı çoğunlukla katılmış oldukları küçük harblerde kazanabildikleri askeri tecrübelerden ibâretti; kuruluş ve hazırlık bakımından yerine getirilemeyen noksanlarımız vardı? Ordumuz düşman kuvvetlerine nazaran sayı bakımından da azdı. Bir seneye yakın bir zamandan beri devam eden düşmanlıkta her türlü ârızalı arâziye ve hava güçlüklerine göğüs germek lâzımdı. İşte bunca noksanlık ve güçlüklere rağmen o zamanki ordularımız, gerçi neticede mağlûp oldularsa da arada parlak zaferler kazanarak ordunun iyi nâmını sürdürdüler ve Osmanlılığın şânını yükseltmekte başarılı oldular. Bütün cihanda Türklük sözünün, iyi ahlâk, bilgi ve hüner: askerliğin yiğitliğin delili olduğu yeniden tasdik edildi.

Osmanlı ordularının Rusya muhârebesinde gösterdikleri yiğitlik kahramanlık ve elde ettikleri başarı bu defaki süratli bozgun ile karşılaştırılacak olursa şaşkınlık ve hayret içinde kalmamak mümkün değildir. Bir "Plevne"den bir "Gedikler"den sonra bir "Kırkkilise" ve bir "Lüleburgaz" veya bir 'Komanova" olayları ancak bir 'Rusbah' zaferinden sonra bir "Yena" bozgunu ile kıyas kabûl eder.

Fakat bizim karşımızda ne bir Napolyon vardı ve ne de bizim kumandanlar o zamanki Prusya kumandanları gibi harb kaidelerinden habersizdi. Mağlûbiyetimizi meydana getiren keyfiyet sevkulceyş hatâlarından ziyâde esas teşkilâtımızın ve savaş öncesi hazırlıklarımızın fenalıklarına, sosyal, siyasî ve ahlâkî bozukluklarım da yüklenmiş olmasıdır. Bunları birer birer tetkik edelim:

Rusya muhârebesine gelinceye kadar iç sanâyiimiz az çok her yerde olduğu gibi kalabilmiş idi. Dışla temas az olduğundan her tarafta bollık ve ucuzluk vardı. Devlet

memurları az ve çoğu cahil olmakla beraber idarî işlerde pederâne bir yol takip ederlerdi. Köylüler nisbeten mes'ut ve rahat idiler. Yemen, Makedonya, Arnavutluk ve Havran mezbahaları henüz meydana çıkmamış ve asker alma işleri sınırlı bir biçimde uygulandığından halk dinç ve sağlıklı bir hâlde bulunuyordu.

Abdülhamid devrinin başlamasıyle işler karıştı ve tersine döndü. Sonra da Meşrûtiyet: yetkileri kötüye kullanmayı, fakirliği ve yoksulluğu, asayişsizliği, doğruluktan ayrılmayı ve haksızlıkları ortadan kaldıracağı yerde tam tersi oldu. Hükûmete karşı güvensizlik ve hoşnutsuzluk gittikçe arttı. Köylünün savunacak ve koruyacak canından başka hiç bir şeyi kalmadı. Bununla beraber redîflerin nice senelerdenberi ikide birde askere alınmaları ve o yüzden âileler arasında meydana gelen büyük kayıplar, milleti "canından bezdirme" dedirtecek hâle getirdi. İşte ruh durumu bu merkezde idi.

Askerin kaçışını din gayretinin gerektiği şekilde harekete getirilmemesine verenler bulunmuştur. Ne yazık ki subaylarımızın akseriyâ din husûsunda dikkatsizlik gösterdikleri inkâr olunamazsa da bozgunluklarımızı bu yöne yüklemek doğru olamaz. Yerlerini bırakarak kaçan ve diğerlerine kötü örnek olan birlikler hemen her yerde Redîfler olmuştur. Nizâmiyeler ise ekseriya sebat göstermiştir. Husûsiyle topçu sâvârî birlikleri daha derli toplu ve çokça subaya mâlik olduklarından her yerde vazifelerini yapmışlardır. Muvazzaf askerin dayanması ve başlıca redîflerin kaçmasının isbât ettiğine göre mağlûbiyetimizin sebeblerini dünya işlerine âid hususlarda aramak gerekir. Derin bir inanışın ve Allah'a tam bağlılığın mânevî kuvveti ne derece arttırdığını ve güçlendirdiğini açıklamayı gerekli görmüyorum. Bununla beraber askerî hisleri, millî izzeti nefsi uyanmamış ve sağlam bir tâlim terbiye ile elindeki silâha güveni hâsıl olmamış bir askeri, yalnız dinî duyguları ateşe sevketmez. Nice medenî ve bilgili adamlar

tanırız ki uzun ömürleri sonunda rahatça yataklarında ölmeği, şehâdet mertebesine erişmeğe tercih ederler. Böyle olmasa Müderrisler'den başlayarak bütün medreselerdeki talebenin ve sarıklıların her birinin birer kahraman olması icâbeder. Hâlbuki savaş hatlarında sarıklı gönüllülere tesâdüf edildiğini hatırlamıyorum... Hattâ Tabur İmamları bile görülememiştir. Allah korkusu kurşun korkusunu yokedemiyor.

Hıristiyan erlerin, askerin kaçışına etkide bulunup bulunmadığının da düşünülmesi gerekir. Rum askerlerden bir çoğunun ilk gerileme esnâsında düşman tarafına geçtiği şübhesizdir. İkinci savaşta Hıristiyan erlerden kimse bulunmamıştır. Fakat bunların ne dereceye kadar ilk bozgunluğa etkisi olmuştur, anlaşılamadı.

Tâlim ve terbiyeye gelince: Abdülhamid devrinde askerlik etmiş olanlarda bu yoktu. Gerçi son senelerde defâlarca silâh altına alınan redîflere o esnâda bir nebzecik tâlim ve terbiye vermek istenilmişse de Avrupa ordularında gayet mütehassıs subaylar tarafından ancak sıkı bir çalışmakla iki üç senede verilebilinen askerî terbiyeyi, bizim ekseriyetle bu işi bilmeyen redif subaylarımızın birkaç haftada veremiyecekleri meydandadır.

Nizâmiye birliklerimizin de tâlim ve terbiyesi çok noksandı; Ordunun hiç bir kısmında bir senelik düzenli bir tâlim devresi uygulanamamıştı. Zirâ taburlar kısmen seferber edilerek şuraya buraya gönderilip ayaklanmaları bastırmaktan ve polis, jandarma vazifesi görmekten tâlim ve terbiyeye vakit ve imkân bulamazlardı. Asıl acımacak taraf, ne nizâmiye ve ne de redîflerde az çok tâlim görmüş erlerin bile az bulunması ve birliklerin büyük kısmını meydana getiren erâtın yaşlı kimseler veya mu'insizler (askere alındığı zaman âile efradına bakacak kimsesi olmayan) den mürekkep olması idi. Bunun da sebeplerinden biri, redif taburlarının son senelerde tekrar tekrar silâh altına alınmalarından dolayı bıkmış ve usanmış olan as-

kerlerin bir kısmının yapılan çağrıya uymadıklarından taburların nizâmi mevcutlarını tamamlamak için el altında ne bulundu ise onların silâh altına alınmış olmalarıdır.

İkinci olarak Sultan Abdülhamid zamanında Ulûm talebesi sıfatı ile medreselerde kayıtlı olup da askerlikten kurtulan pek çok kimse vardı. Ve sâbık hâkimin saltanatının son senelerinde bu gibi kimselerin sayısı çok artmış ve İstanbul'a civar vilâyetlerdeki redîflerin çoğu bu gibi askerlerden meydana gelmişti.

Fakat bu hususta başlıca âmil, bir sene önce çıkan bir Harbiye Nezâreti emrinin kötü yoruma uğraması olmuştu. Bu emre göre aynı sene içinde redif efrâdının iki defa silâh altına alınmaması gerekiyordu. İtalya Muhârebesi'ne karşı ve Arnavutluk ayaklanmalarından dolayı son senede silâh altına alınan ve nisbeten tâlim ve terbiye gören en genç redif efrâdı, umûmî seferberliğe rağmen yanlış anlama neticesi olarak bir çok tabur dâirelerince askere alınmayarak evlerinde bırakılmıştı. Buna benzer karışıklıklara yeni nizamnâme mûcibince redif tabur binbaşıları'nın seferberlik emrinin gelmesi ile beraber taburlarını terkedip Nakil Vasıtaları Komisyonu Reisliği'ni yapmağa başlamaları da te'sirden hâli kalmamıştır. Bundan dolâyı taburlar gelişi güzel bir surette toplanarak savaş değerinden yoksun bir kitle hâlinde kalmıştır.

Nizâmiyeler de ikmâl erâtı olarak bulundukları muhit dâiresinde her ne mevcut bulunur ise almakla mükellef olduklarından, taburlar bir sürü kıymetsiz erât ile doldurulmuştu. Hele burada sayımı bizi konu dışına çıkaracak olan bir çok sebeplerden dolayı hâzerî (Savaş öncesi) mevcudları çok az bulunmakta idi.

Süresi dolan askerlerin biraz evvel terhis edilmiş olmaları da daha kötü bir durum yaratmıştır. Gerçi terhis olunan askerler daha yollarda iken çevrilmiş ve hemen kâmilen birliklere verilmiş ise de ekseriya kendi birliklerinden ayrı taburlara dağıtıldıklarından bu yeni çevre içinde il-

anda yabancı ve bigâne kaldıklarından kendilerinden faydalanma sınırlı olmuştur.

Subaylara gelince: İlk Meşrûtiyet senesinde her tarafta canlanmağa başlamış olan istek ve gayret 31 Mart olayından daha doğrusu 11 Nisan'da Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişinden sonra sönmüş ve rütbe indirimi gibi yanlış bir düşünce ile emir ve kumandaya indirilen darbe bir çok birliklerin beceriksiz ellere bırakılmasını icâbettirmişti. Siyâsetle uğraşmak, çekişmelere girmek, düzen ve bağlılığı bozacak hâllere girişmek subaylar arasında geçerli âdi bir iş hükmünü almıştı. Bâzan da iş hey'etçe isyâna kadar vardırılırdı; büyükler birbirini çekememe ve küçükler de bir dağınıklık içinde idiler. Şüphe yok ki 11 Nisan'dan sonraki Meşrûtiyet ordusu Yeniçeri'lik âlemine yaklaşıyordu. Bununla beraber halk arasında kahraman ordu, muhterem subaylar sözlerinden ve el şakırtısından başka bir şey işitilmiyordu. Husûsî önceminden dolayı bu mes'eleyi biraz daha derinleştirmeği gerekli buluyorum. Şöyle ki:

Bir ordu için en büyük felâket genç subayların, askerî vazifelerinin dışında olarak ordunun veya memleketin düzenlenmesine kalkışmaları: Kanun ve Nizâmı değiştirmeğe kalkmak, hükûmeti kontrol altına almak, Devlet'in siyâsî işlerine etkide bulunmak gibi maksadlara dayanan kulüpler ve cemiyetler teşkil etmeleridir. Meşrûtiyet'ten önce bu haller ihtilâlin çalış yeri olan 3. Ordu'da görüldü sonra da bu hal 1. ve 2. Ordulara aşılandı.

Mülkü uçuruma götürmekte olan bir hükûmete karşı ihtilâle girişmek her milletin meşrû hakkıdır. Millet topluluğu içinde bu hakkı kullanmağa muktedir başka bir unsur mevcûd olmayınca o vazifenin orduya düşmesi zarûrî bir emirdir. Fakat o hareketi idâre edenler ciddî olarak bir vatan hissi ile hareket etmişlerse maksat hâsıl olunca şahıslarını bertaraf ederler ve Meşrûtiyet'in ruhunu teşkil eden siyâsî düşünce ayrılıkları dışında kalıp hiç bir

tarafa yönelmiyerek yalnız kendi vazifeleri ile meşgûl olurlar ve orduda kahraman, mücâhid, fedâi gibi lâkaplarla anılan kimseler bulunmaz. Gerçi insanlık âleminde gerekli alçak gönüllülük ve tam tarafsızlık aranamazsa da subayların hattâ pekaz bir kısmının bile farklı siyâsî işlere bağlı kalmasında ve ihtilâle iştirâk eden subayların ayrı bir topluluk teşkil etmelerinin meydana getireceği tehlikeli sonuçlar cümlece takdir olunarak bu gibi hâllerin yokedilmesine ve normal hâlin iâdesine çalışmak iş başında bulunanların en başta gelen önemli vazifesi olduğunun bilinmesi gerekir. Bizde ne yazık ki böyle olmadı. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişinden sonra ordu, İttihad ve Terakki'ye mensup bir çok genç subayların keyfine bağlı kaldı. Biraz sonra da bunların bâzısı İtilâfcı oldu; nihâyet bir de Halâskâran Fırkası ayrıldı. Küçük rütbedekiler büyüklere; kurmay olmayanlar, olanlara düşman oldu. İş başında olup da tarafsız bulunanlar, disiplin ve düzeni herkese karşı ayni şiddetle koruyarak askerî menfaatleri her şeyin üstünde tutmak isteyen birkaç kumandan var idi ise de onlar da birer suretle makamlarından uzaklaştırıldı; ekserî makamlarda, işler genç kurmaylar ve yaverler elinde kaldı, yaş ve kıdem iktidar ve istihkâka tercih olundu; her yerde zamansız ve acele ıslâhâta kalkışıldı; gereksiz yere kalp kıran ve uzun müddet karışıklıklar yaratan teşkilâtlar ve tensikatlar yapıldı.

Tabîat kanunları, zorlamaya ve anormal hallere dayanıklı olmadığından nihâyet bizden de intikâmını aldı. Fakat şimdiye kadar ancak Trablusgarb ve Rumeli Muhârebeleri ve mağlûbiyetleri şeklinde tecelli eden bu intikama; bozguna sebep olan bu halleri her şeyden habersiz ve kayıtsız bir şekilde seyreden ve hattâ alkışlayan bütün millet mâruz kaldı.

Subaylarımızın değerini lâyıkıyle tâyin için keyfiyeti bir yönden daha aydınlatalım: Subay sözü ile me'mur

sözünün mânâ ve delâlet ettiği kelime bir değildir. Bu bir hakikattir ki bizden başka her memlekette kabul olunmuştur. Subaya vurucu bir güç olan ordunun ezici kuvvetini sevk ve idâre etmekle ve o kuvveti dâima üstün bir güç ve yetenekte bulundurmakla mükellef ve her bakımdan temayüz etmiş bir varlık olup işini iyi bilen, mânen ve bedenen çalışmağa kudretli olmakla beraber vazife icâbı dâimâ azimli ve güçlü ve gerektiğinde zor ve şiddet gösterebilmesi ve pek üstün bir fedâkârlık hissi ile mütehassıs bulunması icabeder.

Bu sıfatları doğuştan hâiz olanlar enderdir. Bunun için subayları, bu hisleri uyandıracak ve bu sıfatları kazandıracak bir eğitim ve öğretimle yetiştirmek gerekir. Memleketimizde bu cihetler ne yazık ki ne takdir olunmuş ve ne de göz önüne alınmıştır. Hiç bir vakit subaylarımıza üniforma giymiş sıradan bir me'murdan başka gözle bakılmamıştır. Terfi, ilerleme ve cezalandırılmak hususlarında bir kalem efendisinden ayrıcalıklı tutulmamıştır. Bundan dolayı her subayın askerlere ve kendisinden aşağıdaki mıtbedekilere karşı mânen ve kanûnen hâkimiyetini temin edecek olan meziyetler ve âmiriyet ordumuzda lâyıkıyla gelişememiştir. İşte bunun için, düşman karşısında askerlerin mânevî dayanağı olacak olan subaylar, yalnız adeden ve ilmen değil, ekseriyâ mânen dâhi yetersizlik içinde bulunmuştur.

Bununla beraber şunu da ilâve edeyim ki bu muhârebede şehid düşmüş ve yaralanmış bulunan subaylarımızın sayısı nisbeten çoktur. Ve şu hâl ispat eder ki ırkımıza has olan askerî hassalarımız henüz mevcuttur. Bu bakımdan az bir himmetle çok büyük iyi sonuçlar elde edilebilecek iken yazık ki işler aksine olmuştur. Âleme düzen verici sebeplerden biri ve belki de en birincisi, mükâfat ve mücâzâttır. Her hangi bir müessesenin, bir ordunun ilerlemesi ve yükselmesi bu iki önemli te'sirin iyi uygulanması ile taayyün eder denebilir. Bu hususdaki başarı

ne derece teşvik ve isteği gerektiriyorsa testiyi kıran ile suyu dolduranın yâni muâmeleye hedef olduğu yerlerde de şevk ve gayret yerine kayıtsızlık ve atâlet kaʿim olur. Ne yazık ki son senelerde bu hususta dahi fena bir çığır açıldı. En ziyâde fedakârâne hizmet eden ile rahatını bozmadan terfî sırasını bekleyenler arasında aslâ ayrım yapılmadı; halkı gücendirmemek için hak sâhibinin her hangi bir sebeble gönlünün hoş edilmesinden kaçınıldı. Devletin geleceği, önemli işlerin bu işleri yararlı bir şekilde yapabilecek kudretli ellere verilmesinde ve bırakılmasındadır. Halbuki mânen ve ilmen hiç bir hazırlık yapılmaksızın siyâsî ve sosyal bir demokrasi usûlüne uymak şüpheli ve tehlikeli bir geleceğe yönelmiş olmak siyâsî bakımdan ne kadar büyük bir gaflet eseri ise mânen, ilmen, kıdem ve derece esasları üzerine kurulmuş bulunan orduda dahî her şahsa ayni muâmeleyi etmek o derece bozgun sebebidir.

Bütün bu acı hallerin yıkıcı tesiri yetmezmiş gibi bir de yeni teşkilât yapılmıştı. Bu teşkilât gereğince hazerî tümenlerin kuvveti ikibin küsûr mevcudlu olarak üçer yüz neferlik yedi tabura indirilmişti. Seferberlik hâlinde dahî Redif tümenleri sekizer yüz mevcûdlu dokuz tabur ve Nizâmiyeler biner mevcûdlu on tabur üzerine teşekkül edecek idi; şu suretle tümenlerin kuvveti azalmış ve adedi arttırılmış bulunuyordu. Seferi mevcûdun hazerdeki mevcûda göre dört ilâ beş misli fazla olması sebebiyle de mesâfeleri uzun ve taşıt vasıtaları bulunmayan memleketimizde birliklerin seferi hâle getirilmesi son derece güçleştirilmişti.

Tümenler üç sınıftan meydana gelmiş olup bağımsız idârelere, nakliye ve sıhhiyye kafilelerine mâlik bölümler olduğundan bilgili kurmay heyetine ve kudretli bir kumandana mâlik olmaları lüzumu da tabiîdir. Bu gibi kumandanları ve kurmayları bundan sonra yetiştirecek olan bir orduda tümenlerin ve kolorduların sayısını çoğaltmak

millî savunmayı beceriksiz ellere bırakmaktan başka bir şey değildi. Nakliye ve sâir hizmetler hakkında henüz hiç kimsenin esaslı bir fikri ve bilgisi bulunmayan bir zamanda işleri idâre etmekte büyük güçlüklerle karşılaşılacağı meydandadır. Hakkıyla vazifesini yapmağa muktedir üç beş kolordu kumandanına bile mâlik olduğu şüpheli bulunan devletimiz savaş başında seferberlik plânı gereğince üçer tümenlik yirmidört kolordu teşkil etmeğe kalkışmıştı!...

Sınırlarımızın düşmanla çevrili bulunduğu ve dâhilen memleketin çeşitli güçlüklerle karşı karşıya bulunduğu bir zamanda yeni yeni teşkilâta ve tehlikeli tecrübelere girişeceğimize redifler hakkında biraz değişiklikle iktifâ olunarak nizâmiye teşkilâtını Rumeli'deki mevcutları arttırmak suretiyle olduğu gibi bırakarak, ilk Meşrûtiyet senesinde olduğu gibi tâlim ve terbiyelerine gereken önemi vererek dikkatle devam etmiş olsaydık Trakya'da 1. ve 2. Ordular'ın altı nizâmiye tümeni ile bir kaç redif tümeni zaferi kazanmamıza yeterdi ... (*)

Teşkilâttaki hatâlardan doğan zararlardan biri de tümen ve kolordu kelimelerinin anlamı olan bölümlere uymamasından dolayı zihinlerin karıştırılmış olmasıdır. Üç sınıftan kurulu bir tümen saldırıyı ve savunmayı gerektirebilecek bir çok vazifeleri yapmaya muktedir olacak derecede kuvvetli bir bölüm olarak düşünülmüştür. Bunun için de sâir devletlerde tümen mevcutları onbeş yirmibin tüfekten aşağı bulundurulmamaktadır. Bizim nizâmiye tümenlerimiz ise onbin ve redifler yedibin nefer kuvvetinde bulunmak üzere tertip olunmuştu. Yazık ki seferberlikteki güçlükler yüzünden tümenlerin mevcûdu çok zaman bu sayının da altında kaldı ve hattâ Trakya'daki kolordular, 3. Kolordu müstesnâ olmak üzere savaş ilânında ortalama olarak ancak oniki-onbeş bin mevcûdlu idi. Fakat tümenlere varıncaya kadar her birinin bağımsız bir teşkilâtı esâsiyesi vardı. Ve saldırı esnâsında her bir ko-

lorduya hiç olmazsa bir yol olsun tahsis edilmek ihtiyacı düşünülerek Doğu ordusu'nun sağ kanadı "Erikler" ve sol kanadı "Timurhanlı" istikâmetinde ilerlediğinden ancak yetmişbeş bin mevcûdlu olan ordu doğru bir hat üzerinde kırk kilometrelik bir cephe ile savaşa girdi. Lüleburgaz-Vize hattında da ayni hâl görülmüştür. Yine buraca da Kolordular tam mânâsına alınarak kırk kilometrelik bir cephe dâhilinde düşmanla savaşa girişildi. Halbuki bir çok tümenler ancak bir alay kuvvetinde ve kolordular ise bir tümen kuvvetinde idi.

Büyük hatâlarımızdan birisi de Avrupa ordularını taklid ederek orduyu çokça mikdarda sahra topları ile donatmış olmakliğimizdi. Fazla mikdarda şoselere sahip olan Avrupa memleketlerinde en ağır topların dahi her mevsimde yürütülmesi kaabildir, bizde ise yağmur yağınca bu mümkün değildir. Hele bizim top beygirlerimiz, Avrupa ordularındakilerle kıyaslanamayacak derecede ucuz ve bunun için zayıf ve âdi cinstendir. Halbuki Avrupa yollarında top başına altı hayvan kullanıldığına göre, bizim ayni cinsten sekiz at yâni dört çift kullanmakliğimiz gerekir. Dört çift hayvanla manevra yapmak güç olduğundan toplarla toparlakları birbirinden ayırarak yalnız toplar için ikişer çift hayvan tahsis etmek ve yönetmeliklerimizi ona göre değiştirmek cihetlerini düşünmek lâzım gelirdi ve yahut da topçuyu daha çok cebel (dağ) topları ile donatmak icâbederdi. Fakat bu noktalar görülmedi ve derinlemesine incelenmekten uzak kaldı.

Düşmana karşı etkili olacak şey topun namlusu olmayıp ateş edilen mermi olduğuna göre asıl mesele seri ateşli topların ihtiyacı olan mermileri vaktinde ve zamanında yetiştirmektir. Bizim yollarımız ve taşıt araçlarımız göz önünde tutulursa çokça mikdarda seri ateşli sahra topları ile donatılmış olan bir kolordunun uzunca bir savaşın ortasında cebhânesiz kalmasının bir zarûret olduğunu teslîn etmemek kabil değildir. Bunu olaylarda tamamen isbat

etmiştir. İşte bu bakımdan ordumuzda sahrâ topu donatımının çokluğu görülür. Bu sayılan cihetlerin hepsi mükemmel ve durum uygun dahi olsa çok topçuya mâlik olmak yeterli değildir, onları iyi bir şekilde kullanabilmek şarttır; bunun için de topçu ile piyâdenin iş birliği yapabilmesi ve tümen kumandanlarının, topçularından büyük bir fayda sağlayacak surette hareket etmeleri ve topçu kumandanlarının büyük âmirlere tam yardımda bulunabilecek hâlde olmaları gerekir. Bu savaştaki tecrübelerime nazaran bu şartların hiç biri bizde yoktu ve olamazdı. Bunun için kayıplardan vazgeçtik elde kalan topçudan da hiç bir vakit yeteri kadar faydalanamadık. Yavaş yavaş yapılacak şeyleri bir anda meydana getirmeğe kalkışmak kendini acı tecrübelerle karşı karşıya bırakmaktan başka bir sonuç vermez. İşte bu yönden de çok masraf ile menfî sonuçlar almağa mahkûm kalmıştık.

Süvârimiz hakkında da arzu olunacak cihetler çoktu. Son teşkilât gereğince barış zamanında Devlet kırk iki alay süvâri bulundurmakta idi. Bundan maksad seferde de en az bu sayıda, mükemmel ve iyi donatılmış süvâriye mâlik bulunmak olabilir. Fakat bilinen bir şeydir ki süvâri gayet pahalı bir silâhtır ve bütçesinde her sene beş on milyon açığı olan bir devlet için bunun kolay meydana getirilebilecek bir şey olmadığını Rusya ve Yunan savaşlarında denemiştik. Doğrusu Yunan savaşında devlet bir çok süvâri alaylarından ancak bir tümen meydana getirerek Tesalya'ya göndermişti. Ve üç hafta savaştan sonra da mezkûr tümenin mevcûdu beşyüze düşmüştü. Bu defa da dört kolordu süvârisinden Trakya'da bir zayıf müstakil süvâri tümeni ile bir de livâ teşkil edebildi; Kolordulara da alay nâmı altında ve ancak bir bölük kuvvetinde bir mikdar süvâri verildi. Bunlar da, hayvanların ya pek genç veya pek yaşlı olmasından ve hiç birinin yeter derecede beslenememesinden dolayı az zaman içinde büsbütün eridi. Daha savaşın başında hayvanların zayıflığından dolayı

süvari keşif kolları çok zaman vazifelerini yapamamakta idi.

Genç süvari subaylarımız arasında vazifesine meraklı ve ehliyetli olanlar mevcud ise de kırk küsur süvari alayına kumanda edecek kumandanımız olmadığı şüphesizdir. Manejsiz ve ahırsız kurulan süvari alaylarında iç işler, tâlim ve terbiye hakkıyla yapılamayacağı gibi her sene değiştirilmesi gereken zayıf hayvanlar yerine yenilerini almak için hazinece de büyük güçlüklere uğranılması tabiîdir. Teşkilâtın ilk kuruluşunda bu cihetlerin gerektiği şekilde düşünülmüş olmaması bir çok masraflar yapılmasına rağmen kötü sonuç vermiştir.

Subay mevcuduna göre de kadroların fazlalığı meydanda idi. Subayların az oluşu hele assubayların ismen varolması, bölümlerin savaş değerini çok düşük bir seviyede bırakmakta idi. Bu noksanlık bilhassa redif taburlarında görülmekte idi, ancak iki veya üç subayla savaşa gelen taburlar belki çoğunluğu teşkil ediyordu. İç hizmet ve seferî bilgilerden habersiz ve uygulamaktan âciz, silâhını kullanmasını bilmeyen tâlim terbiyeden mahrum askerler, subaymız ve assubaymız olarak her an düşman baskınına mâruz birlikler, cebhânesiz, erzaksız ve nakliyesiz tümenler ve kolordular, konak ve teşkilât hizmetlerinden mahrum ordular, en büyük bozgunluklar için gereken sebepleri bünyelerinde toplamışlardır. İşte bütün bu noksanlarımıza bir de havanın müsâadesizliği eklenirse hiç bir şeye şaşmamak gerekir.

Gerçekten yağmurun ve soğuğun bozguna uğramamıza büyük etkisi olmuştur. Şüphesiz ki yağış olmasaydı ilk gerileme esnâsında yollarda saplanıp kalan bunca top, mühimmat ve malzeme taşınabileceği gibi askeri de kolaylıkla tutmak kaabil olabilirdi ve bu suretle de Lüleburgaz mağlûbiyetinin sebepleri hazırlanmış olmazdı.

Bu hususdaki hatânın büyük bir kısmı da Nâfıa nezâreti'ne (Bayındırlık bakanlığı) âiddir. Askerî yolların her

şeye tercihen yapılması ve tamamlanması gerekirken âid olduğu dâirece bu yöne gereken önem verilmemiştir. Memleketimizde sorumluluk mânâsız bir sözden ibâret kaldığından yolsuzluktan dolayı savunma kaabiliyetimiz azalmasına ve memleketin düşman istilâsına uğramasına önemli bir sebep teşkil eden bu maddeden dolayı ne yazık ki Nâfıa Nezâreti'nin hiç bir zaman sorumlu olamayacağı meydandadır. Teşkilât, tertibât ve hazırlıklar husûsunda kusurları ne gibi askerî yanlışlıkların takviye ettiğinden söz etmeyi fazla görürüm. Zafer, ancak savaş öncesi vazifelerini hakkıyla yerine getirmiş olan ordulara vadolunur.

İlk hazırlıklardaki noksanlıkların her biri müstakilen mağlûbiyeti meydana getirecek derecede önemli ve üstün birer sebeb teşkil ettiği bir orduda askerî hatâ aramak, senelerdenberi birikmiş olan suçları yükletecek adam aramaktan başka bir şey olamaz (*)..

Gerçi savaş tecrübelerinden istifâde ancak tartışma yolu ile meydana gelirse de, aşırı tutkulardan kurtularak ve sırf fennî bir zemin üzerinde yapılması lâzım gelen o tartışmaları, savaşa katılmış olanların başka kalemlere bırakması tabiîdir. Bununla beraber bu hususta genel olarak birkaç söz ilâve etmeyi bir borç sayarım.

Şöyle ki:

Otuz senedenberi okullarımızda okutulan ta'biye usûlü ve sevkulceyş kâ'idesi derslerinin yenilgimize büyük etkisi olduğu inkâr edilemez. Ordumuz için askerî fen kaynağı olan başlıca yer Almanya'dır. Almanya'da ise saldırı düşüncesi her şeyin üstündedir. Bundan dolayı bizim kurmaylarımızda her başarının saldırı ile meydana geleceği düşüncesi ile kaynaşmışlardır. Fakat Almanya ordusunun büyük öğretmeni olan Molteke'nin "Erst wagen dann wagen". Yâni "evvelâ düşünmek sonra atılmak" nazariyesini kendimize rehber edememiş olduğumuz anlaşıldı. Düşmanı küçük görenler ve hattâ yalnız Kırcaali tümeninin Fili-

be veya Hasköy'e doğru inmesiyle Bulgarlar'ın bozguna uğrayıvereceklerini sananlar eksik değildi.

Uğradığımız bozgunlardan ders alıp da ilerisi için Millî savunmamızı hakkıyla hazırlamaya muvaffak olursak mağlûbiyetimiz ve kayıplarımız faydalı bir surette sonuçlanmış olur. Ümîdedelim ki hükûmetimiz halkın rahatlığını ve mutluluğunu daha ziyâde sağlamağa çalışıp bir taraftan fakirliği ve yoksulluğu ortadan kaldırarak kalplerde vatana bağlılığı kuvvetlendirir ve diğer taraftan da Millî Eğitim ışığını parlatarak Millî onurumuzu ve vazîfe duygumuzu uyandırmaya muvaffak olur. Yine ümîdedelim ki subaylarımız askerî vazifelerini daha üstün sayarak nizamnâmelerimizi barışta ve savaşta hakkıyla uygulayarak askeri hakkıyla tâlim ve terbiyeye tâbi tutmuş olurlar. Bu işler gerektiği şekilde tamamlanınca bizim içinde, hâlen Avrupa ordularında uygulanmakta olan sevkuceyş usûlüne uymakta hiç bir mahzur kalmaz. Fakat o zamana kadar özel durumumuzu gözönüne alarak hareket etmek mecbûriyetindeyiz.

Okullarımızda sevkuceyş öğretim ve uygulaması Molteke'nin 1866, 1870 ve 1871 seferlerinde üstün bir başarı ile uyguladığı "ayrı yürümek ve toplu harbetmek" ka'idesine uyularak yapılmaktadır. Fakat bu ka'idenin uygulanabilmesi için kendi başına iş yapmağa yetenekli tümen ve kolordu kumandanlarına ve iyi öğrenim görmüş bir askerî hey'ete gerek bulunduğu aşikâr olduğundan bizce henüz yerine getirilmesi mümkün olamaz. I. Napoleon'un orduları bir dereceye kadar bizimkine benzer bir hâlde idi ve Napoleon'un bizzat bulunmadığı yerlerde ekseriyâ mağlûbiyet görülürdü. Bunun için adı geçenin kullandığı usûl, düşmana yaklaşınca orduyu birleştirip, düşmanın, arâzinin durumuna ve husûsiyetine dâir iyice bilgi elde ettikten, fena ihtimâl ve tesâdüfleri imkân nisbetinde ortadan kaldırdıktan sonra saldırıya geçmekti. Napoleon hareket tarzını iki kelime ile nitelendirmiştir: "Voir et

puis agir" yani "Evvelâ görmek sonra uygulamaya kalkışmak". İşte bizce de kabul edilerek uyulacak düstur ve meslek budur.

Zannıma göre Yunan muhârebesi'ndeki parlak başarımızın da son savaştaki hareket tarzımıza kötü etkisi olmamıştır denemez. Gerek "Farsalos", "Çatalca" ve gerek "Dökeme" muharebelerinde Ethem Paşa'nın küçük ordusu bile Molteke usûlünce hareket ettirilmişti. Fakat birlik kumandanlarının o zamanki ordu emirlerini yerine getirmelerindeki beceriksizlikleri, uygulamadaki gecikme yanlış ve hatâlı anlama ile sâbit olmuştu ve Osmanlı ordusunun henüz bu gibi emirlerle hareket etme kabiliyetinde olmadığı meydana çıkmıştı. Bereket versin ki o zamanki Yunan ordusu gayet değersiz olduğundan, bizim Alman usûlüne göre verdiğimiz emirlerden dolayı ordunun her an bozguna uğrayabileceğinden faydalanamayarak ve ciddî bir dayanma göstermeksizin dâimâ saldırıda bulunduğumuz günün gecesi kaçmakta idi ve şu suretle "Milona", "Velestin", "Farsalos" ve "Dömeke"de ve Yanya taraflarında üç hafta zarfında yapmış olduğumuz bir çok savaşlara rağmen şehid ve yaralı olarak kaybımızın toplamı ancak üç bin kadar olmuştu.

Şahsî kanaatıma göre, Yunanlılar her savaşın ilk gününden kaçmayıp bir gün daha dayansa idiler ve yâhut birliklerimizin birlikte hareket edememesinden faydalansa idiler mağlûbiyetin bize döneceği şüphesizdi. Ordumuzda savaş olayları hiç bir zaman incelenmediğinden bu hakikatler de herkese gizli kalmıştır. (*)

Pek ilgiyi çekici bir nokta da şudur:

Tâlim görmüş ve düzenli ordularda büyük kumandanlar emir ve talîmat vermekle ve belki uzaktan yapılmakta olan savaşı seyretmekle yetinebiliyorlar. Fakat subaylarının üstlerine karşı güven ve inancı ile askerin mânevî kuvvetinin takviyesine muhtaç bulunulan ordularda ve hele âmirlerin vâzifelerini iyi yapacakları şüpheli olan yerlerde

büyük kumandanların bile her tehlikeyi göze alarak gerektiğinde en ileri hatlara kadar gitmekten çekinmemeleri icâbeder.

Böylece unutulmamalıdır ki Napoléon, ordusunun Başkumandanı sıfatı ile bir noktada oturup askerî harekâtı uzaktan idâre etmezdi. En önemli nokta neresi ise orada bulunurdu ve savaş durumuna göre sık sık karargâhının yerini değiştirir ve ordusu ile teması aslâ kaybetmezdi.

Şu satırları yazmaktan maksad kimsenin üstüne hatâ yüklemeğe çalışmak olmayıp ancak gerçeği aydınlatmak ve durumu açıklamaktan ibârettir. Başta bulunup bütün bu olaylara sebebiyet verenlerin ve onlara katılanların sayısı o kadar çoktur ki, bunları araştırmak bile faydasızdır. Ahlâki ve ilmî seviyemizin henüz pek geri mertebede bulunmasından dolayı uğradığımız bozgunların ve utanç verici hâllerin yalnız orduya değil, bütün millete âid olduğu aşikârdır.

Bütün yukarıda söylediklerimizden de anlaşılmaktadır ki mağlûbiyeti düşmanın kuvvetinde değil, hep kendi yolsuzluklarımızda aramak gerekir. Bize inen darbe, düşmanın değil, ancak asırlardan beri birikmiş sorumsuz davranışlarımıza karşı mukadderâtın ve tabiat kanunlarının indirdiği darbedir. Evet askerimizi gerilemeye ve kaçmaya sevk eden kuvvet düşman orduları değildi.

Gerçekten 9 ekimde yapılan ilk saldırımızda Doğu ordusu'nun ancak yarısı savaşa girebilmiştir ve önemli çarpışmalar olmamıştır. Fakat gece panikler meydana geldi ve asker sebepsiz yere kaçtı. Bununla beraber kaçışa dönüşen geri çekilişimiz mağlûbiyet sonucu değildi. Bulgarlar kendilerinde tâkip için cesâret bile görememişlerdir. Lüleburgaz-Pınarhisar hattında ise sağ kanadımız dört gün düşmanla yiğitçe çarpışmıştır. Sol kanad ve merkez kısmen açlık ve cebhânesizlik yüzünden, kısmen de paniklere uyarak gerilemiştir. Beşinci günü aynı hâl sağ kanadımızda da meydana gelmiş, yağmurun ve soğuk gece-

lerin etkisi ile maddî ve mânevî kuvveti sarsılmış, aç ve ilâçsız kalmış olan askerimiz düşmanın önemsiz bir gece baskını karşısında kaçmıştır. Sademeler sonucu güçsüz kalmış ve bitkin düşmüş olan düşman, yine takibten âciz kalmıştır. İşte bu olay da isbât ediyor ki bizi Bulgarlar mağlûb etmedi. Biz ancak kendi idâresizliğimizin ve kendi hatâlarımızın kurbanı olduk.

Millî gücümüzün iyi ve ölçü dairesinde sarfedilmemesi, iç ve dış siyâsette mânâsız ve boş hedefler takip edilmesi, millî çıkarların ihtiraslı ellerde kalması her nerede olsa en tehlikeli ve en korkulu hâlleri doğurur. I. Napoleon gibi yüksek yaradılıştaki bir kumandan dahi bu şartlar altında orduyu bozulma ve yok olmaktan kurtaramamıştır. Bu hâller bizim gibi içtimâî teşkilâtı ve iktisadî seviyesi alt bir tabakada bulunan bir kavme ârız olursa sonuç bağımsızlığın kaybına kadar gider.

Osmanlı Devleti, tabiî kuvvetlerini ve doğuştan olan kuvvet ve kudretini iyi kullanamadığından dolayı dayanabileceği ve hattâ ezebileceği bir düşmana karşı mağlûp oluşu bu kere ilk defa meydana gelmedi ve buna benzer bir hâli pek uzak geçmişte aramak gerekmez son Rusya muhârebesinde ordumuzun kaçırdığı fırsatlardan faydalanılmış olsaydı başarılı bir barış yapmak pek muhtemeldi. Kırım muhârebesinden geçtik, Edirne andlaşması ile sonuçlanan 1828'deki Rusya muhârebesine bakacak olursak ayni hâli görürüz. Bizim için pek acı olan bu olaylar isbât ediyor ki savaş kazanmak için yalnız maddî kuvvet yeterli değildir. O kuvvetlerin iyi idâre edilebilmesi ve yüksekten atmayan hakikî bir vatanseverlik duygusuna sâhib ve çalışkan bir millet ile, isteği ve amacı askerî vazifesini iyi bir şekilde yapmaktan ibâret olan fedâkâr bir subay ordusuna ve böyle bir ordunun mevcûdiyetine bağlıdır. Bu hassaların yeter derecede bulunmadığı yerlerde kuvvetten düşme ve yenilgi muhakkaktır.

Mülâhazâtımı bitirmeden önce şu birkaç sözü daha

ilâve edeceğim:

Otuzbeş sene önce Rusya Muhârebesi açılmazdan evvelki ruhî durumu inceleyenler mezkûr hâllerin bu muhârebeyi meydana getiren düşünce tarzından ve hissiyattan başka türlü olmadığını görürler. O zaman Avrupa başlıca Bosna-Hersek'te ve Bulgaristan'da düzenleme istiyordu, biz ise her yeri düzenleyeceğiz; ıslâhâtı oralara hasredemeyiz; siz karışamazsınız dedik ve bir meb'uslar meclisi açıvererek ve icabederse kınızı dipli bahmumu yakarız diyerek inâdımızla işi savaşa götürdük ve sarpa sardırdık. Sonucu Ayastafanos (Yeşilköy) andlaşması oldu.... Bu defa yine yalnız Makedonya'ya mahsus düzenlemede bulunamayız diye feryâdettik ve Gazi Muhtar Paşa Kabinesi'nin, Berlin andlaşmasındaki 23. maddenin uygulanacağını ileri sürerek savaşın önünü almak gibi akıllı tedbirler almak istemesine karşı vatanperver ve mücâhid geçinen bir çok halk kıyametleri kopardı (*) ve ölürüz hakkımızı vermeyiz diye bağırdılar! Fakat sonra harbi yapan bu patırtıcılar olmadı, bu savaş aşıklarının bazısı Avrupa'daki eğlencelerini dâhi bırakmadılar. Çatalca'da toplar patladığı ve Devlet'in belki son saati geldiği sanıldığı bir sırada dahi İstanbul'daki savaş taraftarları yine sıcak yataklarını tercih ettiler.

"Kişi noksanını bilmek gibi irfân olmaz" bu anlayışlılığın herkese vergi olamayacağı meydandadır. Fakat ne yazık ki gûyâ kendini bilgi sâhibi ve üstün görmekte olan kimselerde o hassayı göremedik. Gerçi Meşrûtiyet'teiberi ordu ve donanma için harcanan milyonlar, yapılan reklâmlar, nutuklar, alkışlar dürüst fikirle bile düşünenleri etkilemekten geri kalmamış ve herkeste Millî savunmamızın bütün noksanlarının birdenbire tamamlanmış bir hâle geldiği inancını yaratmıştı.

Meşrûtiyet'in başında Vatan'ın can çekiştiği unutularak Bosna-Hersek'ten meb'uslar celbedilmesi düşünüldü. Avusturya buna Bosna-Hersek'i kendi ülkesine katmakla

cevap verdi. Bulgaristan Kapı kâhyasına devlet me'muru süsü verilmek istenildi Kıral Ferdinand istiklâlini ilân etmekle mukâbele etti. Her ne düşünceye dayanıyor idiyse Girid mes'elesi alevlendirildi, boykotlar yapıldı neticede Yunanlılar Islavlar'la birleşti, ne yazık ki elden giden yalnız Girid olmadı. İtalya'nın Trablusgarb için olduğu bilinen şiddetli isteğine karşı, ya Trablusgarb'ın tahkimi ve yahut bu kaabil olmadığı takdirde İtalyanların iktisâdî isteklerine karşı uzlaşma yolunda hareket edilmesi ve bu suretle de olsa siyâsî hâkimiyetimizin korunması cihetine gidilmesi mantık icâbı iken, İtalyanlara güçlük çıkarmakta devam olundu. Bu hâl ise İtalyanlar'ın silâhlı saldırısını doğurdu. Yerimizin nezâketini takdir etmedik ve güyâ İtalyanlar'dan başka düşmanımız yokmuş gibi onlarla savaşa kalkıştık. Fakat Trablusgarb'ı korumak şöyle dursun gidiş geliş yollarımızın kesilmesinden dolayı Yemen'de ve Asir'deki nüfûzumuz sarsıldı. Ne yazık ki iş bununla da kalmadı, her tarafta kendi elimizle körüklediğimiz yangınları söndürmekle meşgûl olmaklığımızdan faydalanan Balkan hükûmetleri harp ilân etti.

Başlangıçta belki bu harbin önüne geçmek kaabildi. Fakat yukarıdanberi sayılan felâketlere sebeb olan işlerin te'siri altında amansız bir el, devleti bu girdâba çekti sürükledi "Ya Girid ya ölüm, ya Trablus ya ölüm" diye bağırmayı mitingler yapmayı âdet edenler, bu defa da, halka "Ya Sofya ya ölüm" yazılı külâhlar giydirdiler ve "Gazi olacağız" diye bağırttılar. Ne çâre ki ne Girid kaldı ne Trablus. O yaygaracılar Sofya'ya esir olarak dahi giremedikten başka Devlet hâkimiyetinin yerleşmiş olduğu bütün Rumeli elimizden gitti. Fakat o adamlara bir şey olmadı.

Cenâb-ı Hak kibir ve gururu sevmez. Biz bu cihetten Allah'ın gazabına uğradık. Meşrûtiyet'in başlarında Avrupa'nın gösterdiği yakınlığı kazanılmış bir hak saydık. Bunun sâdece bir ümîd ışığı sayılan İnkılâb'ın uyandırdığı

takdir hissinden ibaret olduğunu göz önünde bulundurmadık. İstibdâdın kalkması ile hemen bir bolluk bir büyüklük elde etmişiz gibi kendimizi Büyük Devletler'den sayarak dünyaya meydan okuduk. Gazetelerle, hakaret etmedik devlet bırakmadık. İkide birde kesin bir sayı imiş gibi mevcûd olmayan otuz milyonluk Osmanlılıkla öğündük. Ne yazık ki üç asırdanberi çeşitli bozgun, acınacak hâl ve cehâlet aynası olan târih levhalarımıza bakmayarak, durmadan altıyüz senelik şan ve şereften söz edip yüksekten uçarak kendimizi aldatmaktan bir an geri kalmadık. İlimden, sanâyiden, ticâretten mahrûm, yoksulluk ve sıkıntı içinde bulunan ve millet sözünün istinâd edeceği esas şartlardan uzak, muhtelif unsurların topluluğundan meydana gelmiş, siyâsî hayatını sürdürmesi diğer devletlerin biribirleriyle olan rekâbetlerine bağlı, arâzisi büyük fakat kuvveti küçük bir devletçikten başka bir şey olmadığımızı anlamak istemedik. Gerek bu hâller, gerekse her şeyden önce dâhilî intizam ve inzibâtı te'min etmesi gereken ordunun, ihtilâlciler elinde oyuncak olması ve subayların vazifelerinden başka her şeyle meşgûl olmaları, Avrupaca hakkımızda beslenen bütün ümidleri söndürüp, her türlü sevgiyi yokederek nefret uyandırdı. İşte başımıza gelenler bütün bu hâllerin müstahak olduğumuz neticeleridir.

Her milletin hayatında iyi ve kötü zamanlar vardır ve akıllı bir millet için her mağlûbiyet bir galibiyet başlangıcı olabilir. Bir asır önce Napoleon'un muzaffer eliyle alt üst olan Prusya o acı derslerden sonra bugünkü Almanya'yı meydana getirdi. Fransa kırk iki sene önce Alman istilâsına maruz kaldıktan sonra bugün siyâset âleminin zirvesinde bulunuyor. Avusturya bir zamanlar ancak Rus orduları sâyesinde kendini Macar ihtilâlcilerinden kurtarabildiği ve sonradan Sadova yenilgisine uğradığı hâlde bugün doğu meselelerinde siyaset düzenleyicisi durumunda bulunuyor. Bu gibi örnekler daha pek

çoktur ve isbât ederler ki yaradılıştan yetenekli ve içtimâî kabiliyete mâlik olan milletler her felâketten ders alarak mutlaka ilerleme ve yükselmeye girişirler. Bunlarla kendimizi karşılaştırınca, yazık ki bizde aksi sonuçlar görürüz! Asırlardanberi karada ve denizde mağlûbiyet, mağlûbiyeti; bozgunluk, bozgunluğu kovaladığı hâlde ne millî ahlâkımızın, ne ictimâî hâlimizin, ne siyâsî husûsatımızın ve ne de savunma işlerimizin düzenlenmesine ve tamamlanmasına ciddî surette girişmek şöyle dursun bu hususta düşünülmesi gereken bunca önemli ve kaçınılmaz meselelerden acaba kaç tânesini düşünebildik.

Abdülhamid devrine kadar süregelmekte olan cehâlet, taassub her ilerlemeye engeldi. Nice'de vefat eden Büyük Fuad Paşa, merhum Sultan Abdülaziz'e ölüm yatağında yazıp takdim ettiği bir lâyihâda idarede düzenleme yapmanın şeriata aykırı olmadığını yeminle te'min etmek mecbûriyetinde bulunuyordu.

Abdülhamid devri ise buna ek olarak ahlâk bozukluğu haksızlık, eziyet ve can yakma kapılarını açtı ve ahlâk seviyesi en aşağı mertebeye düştü. "Bu devirlerin mirasçısı ve halefi olan Meşrûtiyet de derhal Parlemantarizm şeklini alarak" mânen ve maddeten kansız olarak yeni doğmuş ve becerikli bir tabibin tedavisi altında bulunması lâzım gelen hastalıklı bir çocuğa tam bir serbestlik vermek istedi. Fakat bu ileri gitme daha aşırı ileri gitmeyi meydana getirdiğinden neticede keyfî idâreler birbirini kovaladı, basın yalnız muhalifler aleyhinde serbestçe yayın yapmağa başladı. İşte hâlimiz!..

Bu son uğradığımız belâ ve bölünme bundan evvelkilerin hiç birine benzeyemez. Hududlarımızın genişliği, coğrafî yerimizin husûsî önemi hasebiyle önceki mağlûbiyetler bizi ancak küçültebilecek mâhiyette olabilirdi. Zirâ Devlet'in Rumeli'ndeki yeri Anadolu'yu korumakta idi. Fakat bugün vaziyet değişmiştir; devletin yer bakımından eski önemi kalmamıştır. Bir çok aşırı isteklerin

ayni noktalara dönüşmüş bulunmasından dolayı Osmanlı memleketlerinin bölünmesini aksatan ve engelleyen Rumeli'nin kaybedilişi, şark meselesini sadeleştirmiştir.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'ni iki asırdanberi bölünmekten ve çökmekten koruyan şey, ancak Avrupa devletlerindeki denklik olmuştur. Devletlerin bu hususta-ki çalışmaları ise devletimizin genişliği ve önemi ile uygundu. Geniş ve büyük bir Osmanlı Devleti'nin görebildiği destek ve yardıma, yalnız Anadolu'ya münhasır kalmış bir İslâm devleti mazhar olamaz. Bunun için geçirdiğimiz şu acı tecrübelerden ders alarak uyanmaz ve doğru yola dönmezsek ve devletin her yanını kaplamış bulunan dermansızlık ve kansızlıktan kendimizi kurtaracak tedbirleri bir an önce almazsak az zaman sonra, Polonya'nın uğradığı felâketin Allah korusun bizim de başımıza geleceği şüphesizdir.

Bir aşiretten koca bir devlet meydana getiren eski Türkler'in kahramanca çalışmalarını hiçe dönüştüren ve Osmanlılığı tekrar bir aşiret hâline getireceği müsbet delilleriyle meydanda olan dönüş yapmazsak, istiklâlimizin ve devlet olarak hayatımızın belki son çeyrek asrında olduğumuzu unutmayıp zâfiyetimizi meydana getiren ayrıcalıklardan ve çöküşümüze sebep olan ihtiraslardan kendimizi koruyalım.

Bu hususta-ki tedbirlerin cins ve türünü tâyine gelince. Bunların teker teker sayılması devletin düzenlenmesi için bütünüyle bir programın ortaya konmuş olması demek olur. Maksad ise o değildir. Fakat yukarıdan beri belirttiğimiz ve saydığımız hatâların ve kötülüklerin aksine dönmüş bir selâmet ve kurtuluş yolu tutabilmek için dahilen gerek geleneklerimizle ve gerekse yaradılıştan mevcûd bilgi seviyemizle daha nispetli bir idâre şekline ve unsurla-

arası adâlet ve eşitliği daha ziyâde düzenleyebilecek tarzda bir hükûmet kuruluşuna girişmek ve bu sâyede ihtirasları ve fırka mücâdelelerini hafifletmek ve hâricen sükûnet ve asâyişi sağlayacak bir siyâset takip ederek devleti sıkıntı verici işlerden kurtarmak, geleceğimizin ve bağımsızlığımızın tek dayanak noktası olan ordu ve donanmamızı tamamen aslî ve hazerî vazifesine iâde etmek icâbeder.

Durmadan vatandaşlarına karşı sevkedilerek ve harekete geçirilerek isyan ve ihtilâl bastırmakta kullanılan bir ordu hiç bir zaman hârice karşı kuvvetli bir hâlde bulundurulamaz zirâ uzun müddet rahat ve huzuru kaçırılmış olan orduda ne itaat ve disiplin ve ne de tâlim ve terbiye üstün bir derecede olabilir.

Bu cihetler te'mîn edilmekle beraber, ordumuzu, özel durumumuza daha uygun olduğu aşikâr olan eski teşkilâtına benzer bir şekle dönüştürmek icâbeder. Bunda dâhi gözetilecek yönler, bölümlerin bilhassa büyük bölümlerin az ve barış mevcûdlarının çok mikdarda olmasıdır. Unutulmamalıdır ki mâlî gücümüzün zayıflığından başka geniş teşkilâta sâhip büyük bir orduya yetecek kadar ve onu hakkıyla savaşa hazırlayacak derecede bir subay kadrosuna henüz sâhib değiliz. Bundan ötürü küçükten başlamak ve keyfiyeti kemiyete üstün tutmak zorundayız. Bütün icrââtımızda bu esasları kendimize rehber edebiliyor isek kendimizi selâmete ulaştırmak için en önemli âmilleri elde etmiş oluruz.

Hiç kimsenin şahsına dokundurmak düşüncesiyle yazılmıyıp sırf her tarafımızı kaplamış bulunan illet ve ârızaları gereği gibi teşhise vâsıta olmak ve herkesin az veya çok, bilerek veya bilmeyerek katılmasıyla meydana gel-

miş olan gerileme ve çöküşün ortadan kaldırılmasına çâreler aramak düşüncesiyle ve üstün bir tarafsızlıkla yaymağa ve açıklamaya çalıştığım bu mülâhazattan belki incinecekler de bulunur fakat kurumakta olan mukaddes vatan ağacını temiz kanları ile sulamış olan binlerce Osmanlının canlarını fedâ etmelerine karşılık sağ kalıp da, düçar olduğumuz belânın sebeplerini hakikatın nuru ile aydınlatabileceklerin susmakta devâm edip karanlık, cehâlet ve uyuşukluğun uzayıp gitmesine kayıtsızlıkla bakmaları ve hedef olabilecekleri dedikodudan çekinerek susmayı seçmeleri şahsi ihânet olur, bunun için bu hususta üzerime düşen vâzifeyi yapmakta aslâ tereddüt edemezdim.

Zâten çoğunluğu meydana getiren hamiyetli vatandaşlarımın, kalemime rehber olan iyi niyetli ve hisli çalışmayı takdir ve beğeneceklerinden eminim bu inanış beni her çeşit târiz ve tenkide karşı teselli etmeye yeterlidir.

Şu satırları yazarken Bulgarların altmış saat şiddetli bir ateşten sonra zoraki bir hücûm ile, çılgınca bir mukavemette bulunan Edirne'mizi zabtettiklerini haber almakla dertli olduk. Edirne savunucuları başta kahraman kumandanları Şükrü Paşa olduğu hâlde askerî tarihimize altın harflerle yazılmaya lâyık bir şan ve iftihar sahifesi kattılar.

Biraz evvel idi ki Yanya'yı Türk'lüğe lâyık bir şecaat ve metânetle savunan bir avuç askerimiz hastalık, açlık ve cebhânesizlik yüzünden yedi sekiz misli bir düşmana karşı aylarca çılgınca bir mukâvemetten sonra cesur kumandanları Esad Paşa ve Vehib Bey ile beraber düşmeğe mecbur kaldı. İşkodra'da Hasan Rıza'mız ve yiğit yardım-

cısı Esad Paşa altı aydanberi Osmanlı livasından çok üstün sayıda bulunan Karadağ savaşçılarının ve Sırp askerlerinin şiddetli ve sürekli hücûmlarına karşı Osmanlı'lığın bir kuvvet timsâli olarak sonsuza kadar yadolunacak bir yiğitlikle karşı durarak çarpışmağa devam ediyorlar.

Cavid Paşa bir avuç askerle Osmanlılık nâmını yükseltecek surette Makedonya'nın bir köşesinde dayanmakta direndi işte bu askerlerdir ki ilk savaşlarda bilhassa Kırkkilise'de, Komanovo'da, Üsküb'de, Selânik'te ayaklar altında kalmış olan askerî namusumuzu ve alt üst olan millî şerefimizi kanları ile temizlediler; çamurlarda sürünen askerlik inancımızı, sancaklarımızın lekelerini düşman kanı ile yıkadılar.

Onlardır ki aylarca gök yüzüne çıkardıkları top sesleri ile Osmanlılığın asîl cevherini meydana getiren yiğitlik ve cesâretin henüz sönmediğini ilân ettiler.

Denizlerde dahi bir buçuk asırdanberi uyuşukluğa mahkûm olmuş olan donanmamıza bir ümîd ve kurtuluş ışığı açan ve bahrî namusumuzu kemâle erdiren Hamidiye'nin korkusuz kumandanı yiğit Rauf ile yiğit arkadaşlarını bu kahramanlar arasında saygı ile anar ve hepinize arzı hürmet eylerim.

DİPNOTLAR

1– Bu önsöz hazırlanırken Emine Foat Tugay'ın, Three Centuries Family Chronicles of Turkey and Egypt (London 1963) adlı eserinden geniş ölçüde faydalanılmıştır. Bu eser, dikkatle gözden geçirildiği takdirde, bir çok yanlış bilgilerimizi düzeltmektedir.

2– Meydan-Larousse'daki Mahmud Muhtar Paşa maddesinde verilen izahat birçok bakımdan yanlış ve eksiktir. Bu arada Paşa'nın doğum tarihinin 1867 olarak (C.8,S.224) kaydedilmiş olması yanlıştır.

3– Bu konak bugün Kadıköy Kız Lisesi olarak kullanılmaktadır.

4– Adı geçen eser, s.64. G.P.Gooch'un "Recent Revelations of European Diplomacy" (Londra 1928) adlı eserinde (S.28 ve d d.) de bu hususta mühim bilgiler verilmiştir.

5– Meydan-Larousse (C.8, s.244)'de Paşa'nın bu eseri iki ayrı kitap sanılarak "La Turqiue" ve "L'alamagne" şeklinde yazılmış kitabın ünvanının gerisi de hazfedilmiştir. Bu hususun "La Turqiue l'Allemagne et l'Europe" şeklinde düzeltilmesi gerekmektedir.

S.12– (*) Kitap sadeleştirilirken, yanlış-doğru cedvelinde belirtilmiş olan yanlışlıklar gözönünde tutularak kitaba doğrusu yazıldığından, ayrıca kitaptaki yanlış-doğru cedvelinin eklenmesine gerek duyulmamıştır. Z.E.

S.15– (*) Harp öncesi hazırlığı düzgün olmayan ordularda seferberlik zamanında müthiş surette iş zuhur eder. Bundan dolayı Üçüncü Kolordu Karargâhında da gece yarısından sonra saat ikiye kadar çalışılmakta idi. Fakat ertesi gün öğleden önce işe başlanamazdı. Derhal bu usûlü değiştirip akşam saat 7'de (19) herkesin yemeğini yiyerek istirahata çekilmesi fakat sabahleyin saat 5.30'da karargâhta hazır bulunup çalışılması ve saat 9'dan 12'ye kadar Erkânıharp zabitlerinin atlarına binerek birlikleri ile temasta bulunmaları ve öğleden sonra saat 3 (15)'te tekrar toplanılması usûlünü koydum. Fakat iş o kadar çoktu ki dokuzdan üçe (15) kadar yazıhanelerde çalışmak mecbûriyeti hâsıl oluyordu.

S.16– (*) Mösyö (Penenron)'un kitabına nazaran Bulgar ordusunun toplanış ve taksimatı aşağıdaki şekilde imiş:
Başkumandan Kral Ferdinand. Umûmî karargâhı Eskizağra.
Başkumandan Vekili General Savof.
Erkânı harbiye reisi General Fiçef.
Üçüncü Ordu, General Dimitriyef, Yanbolu'da (4,5 ve 6. tümenlerle Gaipler'de General Narimof'un süvâri tümeni)
Birinci ordu, General Kutincef Kızılağaç'ta (1,3 ve 10. tümenler)
İkinci Ordu, General İvanof, Tırnova-Seymen hattında (8. ve 9. tümenler) keza bu orduya mensup olan ikinci tümen Hasköy cihetinde. Kadroları tamamlanmamış bulunan II. tümen ihtiyat olarak Filibe'de müstakil 7. tümen Köstendil cihetinde.

S.16– (*) Keza Mösyö (Penenron)'un kitabına göre, Bulgarlar Kırkkilise-Kiremitli hattına karşı üç tümenden mürekkep dört Kolordu ile ilerlemişlerdir. Doğudan başlayarak birinci kol (5. tümenin livâsı) Taştepe, Elmacık; ikinci kol (4. tümenden iki livâ) Devletliağaç, Erikler; Üçüncü kol (4. Tümenden iki livâ Devletliağaç, Karahamza-Eskipoloz; dördüncü kol (4. tümenden bir livâ) Ömerabbas-Çeşmeköy-Kiremitli yolları ile hareket etmişlerdir. 6. tümen de merkezdeki iki kolu takibetmiştir.
Petra muharebesinden sonra altıncı tümen Kavaklı, altıncı fırka Kiremitli ve Geredeli yolu ile ilerlemişlerdir.
Dokuzuncu ordu birinci ve onuncu tümeni ile Hasdere'nin batısından güneye doğru ve Süloğlu-Gevğiler istikâmetinde ilerlemiştir.
Lüleburgaz üzerine yapılan saldırı esnâsında bu orduya mensup üçüncü tümen Ortaköy havalisinde Edirne'ye karşı kalmıştır.
İşte bu bölünüşe ve orduların istikâmetlerine nazaran düşmanın maksadı üçüncü ordu ile Kırkkilise, Yenice hattındaki kuvvetimize karşı saldırıp, bu kuvvetlerimizi oldukları yerde tutmak ve birinci ordu ile de Hasdere ile Yenice arasından sol tarafımızı çevirerek Şark ordusu'nu dağlık ve yolsuz olan Karadeniz tarafına atmak olduğu anlaşılmaktadır.
Bulgarların Makedonya cihetine gönderdikleri bir tek tümenden ma'da bütün ordularını hemen kâmilen Trakyaya karşı toplayıp hare-

kete geçirmiş olmaları aşağıdaki açıklandığı şekilde saldırıyı üstün kuvvetlerle yapmalarına imkân sağlamıştır.

S.16– (*) Bu hususta her yerde sıkıntı çekilmekte idi. Hattâ Abdullah Paşa Lüleburgaz'da onbin kadar yedek askerini giydiremediği için İstanbul'a geri göndermişti.

S.19– (*) Üçüncü Kolordu'ya Ankara tümeni de verilmişti. Petra muhârebesine kadar bu tümenden Kırkkilise'ye altı tabur iltihâk edebildi. Tümen kumandanı görülemediğinden ve dokuzuncu tümene tahsis edilmiş olan Tosya alayı da başka tarafa sevk ve tahsis edildiği anlaşıldığından, Ankara, Ayaş ve Kângırı alaylarına mensup olan mezkûr altı tabur taarruz hareketinden bir gün önce dokuzuncu tümene bağlanmıştı.

S.24– (*) Kırkkilise'de muhtelif modellerden iki uçak da vardı fakat bunlardan birinin makinası bozulmuş ve diğerinin de pilotunun eli yaralanmıştı. Bir pilot diğer makinayı bilmediğinden her iki uçağın da kullanılma imkânı yoktu. Birkaç gün uğraşılarak bozuk makina düzeltilebildiyse de gecenin yağmurundan ve rutûbetinden ağırlaşan kanadlar ve etkilenen makina ile uçuş yapma imkânı sağlanamamıştır. Bir sene önce dört beş muhtelif modelden onyedi uçak sipariş olunmuş ve harp İlânından üç dört ay önce bunlardan onikisi İstanbul'a gelmişti. Fakat bunları sevk ve idare edebilecek kadar subay yoktu, her subay yalnız bir makinayı öğrenmiş olduğundan bir arıza meydana geldiğinde diğer uçağı kullanamazlardı. Uçakların orduda kullanılabilmesi için son derece lüzumlu bulunan seyyar hangar (kapalı yer) dahi tedârik edilmediğinden ekseriya hava etkilerinden dolayı uçuş yapamamakta idiler. İşte bu gibi usûlsüzlüklerden dolayı büyük masrafla elde edilen gayet değerli bir keşif aracından hiç bir fayda sağlanamadı.

S.25– (*) Afyonkarahisar tümeni, Hilmi Bey tarafından düşman sanılmıştır. Zira Kolordu emri gereğince süvârisi ne ulaşımı sağlamış ve ne de keşiflerde bulunmuştur.

S.26– (*) İkinci Kolordu muhârebe etmemiştir.

(*) Süloğlu çiftliğinde Danişmend'li harabesinde Bulgarların avcı metrislerine karşı Birinci Kolordu'nun nişancı alayının solunda

ikinci fırka ile altı batarya topçudan iki bataryası mevzi alarak saat 3'ten 6'ya kadar harp etmiştir.

S.28–(*) Gece muhârebesi demekten maksat emniyet ve tertibat almadan düşman karşısında bulunmaktan nâşi asabiyete kapılarak gece karanlığında askerin alabildiğine ateş etmekte olduğunu bildirmektir.

S.35– (*) Öncünün saldırısı anında, öncü kumandanı tarafından ateş emrini alan öncü topçusunun tümen Topçu Kumandanı Hayri Bey tarafından yetkisiz olarak atıştan menedilmiş olmasının ve hücûmun hazırlanamamasının kaybımızın çokluğuna büyük etkisi olmuştur.

S.36– (*) Bu birlik, Umurufakiye'de toplanıp Belviran yolu ile ilerlediği sonradan haber alınan 3. orduya bağlı bir yedek livâ (tugay) olsa gerektir.

S.37–(*) Ben o esnâda henüz Taş tabyaya ulaşmıştım. M.M.

(**) Hilmi Bey'i arayan kimse Harbiye Nâzırı olmayıp umûmî karargâhtan Harbiye Nezâreti'nde nöbetçi bulunan kurmay Yüzbaşı'larından Kemal Efendi adında bir delikanlı imiş. Adı geçenin en önemli bir zamanda tümen Kumandanı'nı uzun süre tümeninin başından alarak nezaretsiz kalmış olan bu tümenin karanlık basınca dağılmasını kolaylaştırmıştır. M.M.

S.39–(*) Bu bataryalar cephanesiz olduğundan dolayı Hasan İzzet Paşa tarafından geriye gönderilmiş imiş. Gece geri çekilen batarya görültülerinin, askerin mâneviyâtını fevkalâde sarsmakta olduğunu Tesalya muhârebesinde gözlerimle gördüm. M.M.

(*) Telgrafhanede yanıma gelen Yedinci tümen kurmay subayı Yüzbaşı Hüsrev Bey, bu taburun taraftımdan tâyin olunan mevzi'e gitmediğini bildirmiştir.

S.43–(*) Hallaçyan Efendi Nafıa Nâzırı iken memleketin her şeyden evvel yollara muhtaç olduğunu üstün bir bakışla görmüş ve bu ihtiyacın süratle yerine getirilmesini sağlamak üzere on milyon liralık bir proje hazırlayarak umûmî yollar şirketi ile ilk önce iki milyon liralık bir sözleşme yapmıştı. Bu sözleşme gereğince Edirne Vilâyeti dahilinde iki sene içinde altıyüz kilometrelik yol yapılmış olacaktı. Bu yollar yapılmış olsaydı tabiatiyle aske-

rî durumumuz çok daha iyi olacağından bunun da savaşta büyük ve ayrı etkisi olacaktı. Ne yazık ki Hallaçyan Efendi'nin yaptıkları arasında belki en çok takdir edilmesi lâzım gelen bu teşebbüsü bir takım kötü düşünceli adamların ihtiraslı ellerinde kendisi aleyhinde en etkili bir silâh olarak kullanıldı ve iş yüzüstü kaldı.

S.48–(*) O esnâda sevkedebileceğim kuvvet bundan ibâretti.

S.50–(*) Bunların biri Tosya Taburu idi ki Ordu'ya Kolera'yı sokmuştur. Bu iki Redif Taburu Midye-Vize yolunda ve onun kuzeyinde bulunan Rum ve Bulgar köylerinin gözetlenmesine ve savaş araçları toplamağa me'mur edilmişlerdi.

S.54–(*) 8k Harp nizâmı No.2

S.60–(*) İkinci Kolordu birlikleri gece sebebsiz olarak geri çekilmişlerdir Üçüncü Fırka ise daha güneyde olup Karaağaç'ın tam doğusunda bulunduğu sonradan anlaşılmıştır.

S.66–(*) Bu taburlar savaşa girmemiştir.

S.71–(*) Çevirme hareketi ile görevli idi. Ne yazık ki bu görev yerine getirilememiştir.

S.84–(*) Bu altı taburun o günkü toplamı (2017) kişiden ibâretti.

S.85–(*) 2. Kolordu'ya bağlı olup Çongre'nin güneyinde bulunan 3ü tümen.

S.89–(*) 2. Kolordunun savaşa girmediği sonradan anlaşıldı.

S.90–(*) İlk saldırı günü Çerihaşı köyü üzerinden sol kanadımda ilerleyen iki cebel bataryasıyla Üçüncü Nişancı Alayı 17. Kolordu birlikleri ile karışmış ve mezkûr kolordu nezdinde kalmıştır.

S.115–(*) Sonradan bu haberin doğru olmadığı anlaşılmıştır.

S.126–(*) Gerçi Vize'ye taşınan yaralıların sayısı (2500)'ü geçmemiş ise de gerek beşinci günü sabahı yapılan meydan muhârebesinde yaralanıp kalanlar ve gerekse şehid olanlar (1500) kadar tahmin edilmektedir. 19 ekim günü akşamı 22. Alay Kumandanı Erkân-ı Harbiye Miralayı Zekeriya Hulki Bey de alayının başında yaralanmış ve esir düşmüştür.

S.156–(*) Bu olaydan sonra "ileri" tabya "Kanlı" tabya adını almıştır.

NOT: Kanaatime göre şimdiki adı da "Yiğitler Tepesi"dir. Z.E.

S.158–(*) Bu bir iyi düşünce olsa gerektir.

S.172–(¹) Olayları meydana geldikten sonra tenkid etmek olmadan önce doğruyu görmekten daha kolaydır. Yapılan şeylerin çoğunun uygun olmadığı ne yazık ki bugün anlaşılmış olmasından dolayı bu gerçekleri yazmak güç değildir. Fakat asıl mesele düzenlemeye başlayabilmek için doğru ile yanlışın biran önce ayrılmasındadır. Abdülhamid devrindeki baskı altında ezilen yenileşme duygularının coşkusuna kapılarak ben de, ordu teşkilâtında bâzı önemli değişiklikler yapılmasına taraftar olmuştum. Fakat itirâf ederim ki bu bir hatâ imiş.

S.176–(¹) Vaktiyle Genel Kurmay Dairesi'nce hazırlanmış olan savaş plânı gereğince Bulgar ordusunun daha önce hazır olmasına nazaran bizim Ergene hattı gerisinde orduyu toplayarak savunmada kalacağımız yerde toplanma yerinin daha ileriye sürülmesi ve mevsimsiz saldırıya geçilmiş olması mağlûbiyet sebepleri olarak gösterilmektedir. Gerçi ilk önce iyi düşünülerek hareket edilse ve Ergene gerisinde savunmada kalınsa idi belki yenilginin önü alınabilirdi. Ne gibi tesirler altında bir taarruz plânı kabul ve tercih edildiğini bilemem. Bahriye Nâzırı bulunduğum kabinede Harbiye Nâzırı ve Başkumandan Vekili olan Nâzım Paşa, düşüncelerine ve kararlarına âid hiç bir konuya girmemeyi ve savaş harekâtı hakkında dâimâ susmağı huy edinmişti. Diğer kabine üyeleri de bu hususta bilgisizdi. Fakat şurası da unutulmamalıdır ki gerek Genel Kurmay Başkanlığınca ve gerekse bütün kurmaylarca hiç bir değişiklik yapılmamıştı. Hattâ Nâzım Paşa'nın ifadesine göre savaş düzeni gereğince seyyar ordulara ve birliklere yeni tâyin olunan kumandanlar, hep kendi nezâretinden önce tâyin edilmesi kararlaştırılmış kumandanlar ve kurmaylar imiş. Nâzım Paşa gerçi pek çok kimselerce çok değerli bir unsur olarak sayılıyorsa da o zamana kadar hiç bir savaşta en küçük bir bölümün kumandanlığında dahi bulunmamış ve tecrübe görmemiş olduğundan bütün askerî heyetlerce ve en çok Genel Kurmayca yalnız kendi düşünce ve kararları ile hareket eden bir kimse olarak bilinip tanınması dolayısı ile icâbında yapılacak etkili hatırlatmalarla gerçek hâle döndürülmesi sebeplerine girişil-

mesi lâzım gelirdi.

Bugün Nâzım Paşa hayatta olmadığından her kusuru kendisine yüklemek kolaydır. Fakat...

S.178–(*) Eski Yunan muhârebesinden birkaç sene önce Müşir Von Der Goltz Paşa Hazretleri ile bir harp ihtimâlinden bahsettiğimiz sırada adı geçen şu suretle mütâlaalarını beyân etmişlerdi: "Harp vukuunda ben kumandan olsam orduyu yavaş yavaş ve gayet uyanıkça mevzi'den mevzi'e götürerek ilerlerdim." Adı geçen kimse, ordu bölümlerinin henüz tek başına harekete yeteneği olmadığından bahsederek Gazi Muhtar Paşa'nın Anadolu'da Jivin-Delibaba hattında yaptığı orduyu daimâ toplu bulundurmak lâzım geldiğini söylerdi.

S.181–(*) Muhtar Paşa Kabinesi'nin her çeşit etkilerin üstünde kalarak savaş yapmamakta direnmesinin gerektiği de söylenmektedir. Esasta kuvvetli bir hükûmetin yapacağı şey, kararlarında bağımsız olmaktan ibâret olacağı şüphesizdir. Fakat kuvvetli bir hükûmet Meşrûtiyet'in başından beri her nedense memleketimizde kurulamadı. Bunun sebepleri de şuurlu olanlara gizli kalmış olamaz bundan dolayı zaten bir birlik ve beraberlik içinde bulunmayan Muhtar Paşa Kabinesi her hususta bağımsızlığını koruyabilecek ve meydana gelmiş olan umûmî kaynaşmanın önüne geçecek kadar kuvvetli değildi. Hele Nâzım Paşa gibi bir Harbiye nâzırı ile sonradan Kâmil Paşa kabinesinin başına gelen felâketin kendi başına da geleceği belli idi.

Savaşı meydana getirebilecek surette her hangi bir devlete dışardan yapılacak bir müdâhele veya tecâvüzde Vekiller Hey'eti'nin yapacağı şey, sorumlu olan askerî makamlardan devletin askerî kabiliyet ve gücüne dâir açıklamalar istemiş ve hârici siyâsetini ve meseleyi çözmeyi alacağı cevaba bağlamıştır. İşte Muhtar Paşa da o şekilde hareket ederek devletin ileri gelenlerini topladı ve askerî durum hakkında bilgi istedi. Aldığı cevap ise seferberliğin yirminci günü savunma kabiliyetinin elde edilebileceği ve yirmibeşinci günü de saldırı gücüne sâhip olacağı merkezinde idi. Sorumlu ve yetkili bir hey'etin şu kararına karşı her hangi bir

kabinece yapılacak şey savaş ilânını imkân nisbetinde geciktirecek bir surette davranarak lâzım gelen yirmi günü kazanmaktan ibâret olabilirdi. Nitekim öyle yapıldı.

Unutulmamalıdır ki Balkan Hükûmetleri'nin isteği Makedonya için Büyük Devletler ile kendileri tarafından tâyin edilecek birer üyeden meydana gelen bir komisyon vasıtası ile Makedonya'nın düzenlenmesi ve idaresinde değişiklik yapılması işlerine girişilmesi ve derhal askerimizin dağıtılması gibi kabulü mümkün olmayan bir tekliften ibâretti.

Şunu da hatırlamalıdır ki Muhtar Paşa Kabinesi'nin kuruluşu, evvelki kabinenin "Balkan hükûmetleriyle münâsebetlerimiz eskisine göre on kat daha iyidir" demesinden dolayı Meb'uslar Meclisi'nde alkışlanmış olduğu bir zamanda meydana gelmişti ve altı ay evvelindenberi dört hükûmetce aleyhimizde yapılmış olan ittihad ve ittifaktan haberdar olmamak dalgınlık ve sorumluluğu Muhtar Paşa Kabinesi'ne âid olamazdı. Ayrıca Muhtar Paşa Kabinesi iş başına geldiğinde içten ve dıştan körüklenmekten meydana gelmiş bir Arnavutluk yangını karşısında bulunduğundan bütün çalışmasını ilk önce onu bastırmağa hasretmek mecbûriyetinde bulunmuştu.

İNDEKS

Abdullah Paşa, 14, 17, 18, 25, 26, 40, 47, 48, 63, 64, 65, 66, 77, 80, 126, 134, 150, 191
Abbas Kâzım: 52
Abdurrauf Bey (Kaymakam-Yarbay), 117
Abdülaziz 184
Abdülhamid (II), 7, 8, 165, 166, 167, 184, 194
Ahuk Ahmed Paşa, 51, 63, 76, 77, 154, 160
Açalı, 18,
Adana, 139,
Afyonkarahisar Fırkası, 19, 20, 21, 22, 29, 41, 54, 130, 191
Ahmed Bey köyü, 67, 111, 132, 133
Ahmed Efendi, 149, 150
Ahmed Nazmi, 104,
Ahmedçe, 37, 38
Ahmed Suphi, 131,
Akçe köy, 112,
Akpınar köy, 144,
Aksaray (TB), 78, 105
Akseki (TB), 71, 109
Aktepe, 107,
Alâiye (TB), 161,
Alaşehir (TB), 71,
Ali Kemal (Erkân-ı Harp-Kurmay, Kaymakam-Yarbay), 56, 68, 106, 117
Almanya, 9, 10, 176, 178,

Ali Osman Efendi (Yzb) 53, 112,
Ali Rıza, 130,
Ali Sâip, 95,
Anadolu, 125, 139, 185
Ankara Fırkası, 105, 131, 191
Armeşeli, 136
Arnavutluk, 101, 165, 167, 196
Âsım Paşa Tabyası, 140, 145, 161, 162
Asir, 182,
Avni Paşa, 101
Avrupa, 8, 11, 173, 177, 180, 181, 182, 185
Avusturya, 183
Ayastafanos (Yeşilköy), 181
Ayaş (TB) 53, 74, 105, 100, 109, 191
Aydın, 9,
Ayvatlı, 73, 140, 143, 153, 155, 156, 158, 159, 161,
Azbağ, 51, 58, 59, 60, 61, 75, 76, 129, 130, 134,
Aziz Paşa, 26,
Babaeski, 15, 50,
Bâb-ı Âlî, 139, 150,
Baklalı, 144,
Bâlâ (Taburu) 71, 72, 105, 109, 114,
Balaban köyü, 152,
Balkan Harbi, 9,
Basri Bey (Yzb.), 114,
Bekir Paşa Tabyası, 140, 147, 161, 162,
Belgrad ormanı, 143,
Balgrad Köyü, 136, 137
Belviran, 192,
Berlin, 7, 9, 10, 12, 181,
Beyşehir Taburu, 53,
Bolu, 44, 45, 46, 47, 53, 60
Bosna, 164, 181,
Boyalık, 140, 144, 145, 146, 147, 151, 153
Boyunlu, 18,
Bulgar-Bulgarlar, 9, 16. 22, 29, 33, 45, 47, 50, 60, 62, 67, 101, 116, 118, 122, 132, 137, 138, 139, 144, 149, 152, 154, 157, 160, 161, 162, 163, 181, 182, 186, 187, 190, 191, 193, 194

Büyük Derbent, 16, 18,
Büyük Han, 137,
Büyük Manika, 136,
Cafer Tayyar, 43, 53, 54, 55, 68, 70, 71, 74,
Cavid Paşa, 187,
Cebeci köy, 148,
Celep köy, 149, 150, 152, 162, 163,
Cemal Bey, 42, 44, 45, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 68, 70, 71, 72, 74, 82, 83, 84, 86, 92, 96, 98, 104, 106, 108, 109, 110, 113, 115, 116, 119, 121, 125, 126
Çanakkale-Fırkası, 63, 64, 65, 66
Çanta, 136,
Çarşamba Taburu, 123,
Çatalca, 7, 9, 12, 46, 47, 62, 64, 73, 111, 137, 138, 139, 140, 153, 161, 163, 178, 181
Çerihaşı (Köy), 49, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 61, 193
Çerkesköy, 48, 51, 76, 102, 111, 117, 121, 129, 132, 133, 134, 136, 137, 138,
Çerkeş Taburu, 105, 109, 149
Çerkez, 152,
Çeşme köy, 16, 18, 19, 22, 24, 190,
Çongre, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 67, 68, 73, 74, 75, 77, 86, 99, 100, 104, 116, 117, 118, 132, 133, 193,
Çorlu, 17, 67, 75, 111, 116, 136,
Çorum Taburu, 78, 105, 109
Çövenli, 117, 134,
Çürüksulu Mahmud Paşa, 99, 100, 103, 117, 118
Damad Ferid Paşa, 11
Dağ Yenice köyü, 73, 140, 144, 160
Danişmend, 191,
Deli Baba, 195,
Deli Yunus, 148
Denizli Fırkası, 80, 84, 85, 143
Dere köy, 15, 44
Devletli ağaç, 22, 34, 190
Dikran Bey (Sıhhiye Müfettişi) 58,
Dimitriyef, 190
Doğanca, 49, 55, 56, 84, 86, 97, 98, 100, 101, 103, 108, 109, 110, 111, 115, 116, 119

Dolanköy, 27
Domaniçe (çiftlik) 130,
Dömeke, 8, 178
Düzce Taburu, 45, 60
Edib Bey (Kaymakamı-Yarbay, Alay K.) 73,
Edirne, 14, 15, 16, 19, 50, 100, 180, 186, 187, 190, 192,
Edri köyü, 130, 135, 136

Elecik Mandıra, 152,
Elmacık, 25, 28, 34, 35, 36, 190,
Emine Fuad Tugay- 7, 8, 10, 189
Enver Paşa, 10
Ereğli Fırkası, 146, 147,
Ergene, 14, 63, 120, 132, 134, 194,
Erikler, 7, 15, 18, 19, 21, 24, 25, 28, 31, 34, 35, 173, 190,
Erzurum, 154,
Esad (Bnb.) 108, 131, 135, 136,
Esad Paşa 187,
Eski Poloz, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 35, 36, 190,
Eski Zağra: 50, 190
Esplanade, 10
Ethem Paşa, 178,
Eyüp, 159,
Farsalos, 178,
Fatsa Taburu, 123,
Feneryolu, 7
Ferdinand (Bulgar kralı), 182, 190
Ferid, 116
Fevzi Bey, 82, 120,
Fırka (Tümen), 14
Fiçef, 190
Filibe (Fırkası) 14, 190
Fon Hohvehter (süvâri Binbaşısı) 117, 157
Fon Losov Bey (Kaymakam-Yarbay), 147, 150, 152, 161, 162
Fransa, 183,
Fuad Paşa 184
Fuad Ziya Bey, 53, 54, 56, 57, 68, 70, 74, 75, 86, 97, 98, 109, 115, 119, 121
Gaipler, 16, 17, 18, 25
Galatasaray, 7

Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 7, 9, 181, 195, 196
Geçkenli, 19, 24
Gedikler, 164
Geredeli, 19, 25, 26, 27, 190
Gevgiler, 19, 190
Girid, 182
Goltz Paşa, 150
Hacı Danişmend, 17, 18
Hacı Fakı, 80
Hadımköy, 134, 138, 139, 147
Hakkı Paşa, 9, 42, 116, 119
Hallaçyan Efendi (Nafıa Nâzırı) 192, 193
Halil Efendi, 118,
Hamdi Paşa (Ferik-Ahmed), 51, 58, 75, 84, 102, 106, 119
Hamidiye, 188
Harbiye, 7, 17
Hasan İzzet Paşa, 31, 33, 39, 42, 46, 53, 55, 56, 58, 59, 68, 71, 75, 79, 115, 119, 121, 155, 192,
Hasdere, 190
Hasköy, 14, 16, 18, 19, 190
Hasan Rıza, 187,
Havran, 165
Havsa, 50
Haymana Taburu, 71, 72, 105, 109
Hayri Bey, 192
Hersek, 164, 181
Hıdır ağa, 19
Hısıdere, 190
Hidiv İsmail Paşa, 7
Hilmi Bey, 15, 17, 21, 31, 32, 33, 191
Hiristof, 70
Hüseyin Hilmi Paşa, 8
Hüsnü Efendi (Bahriye Yzb.), 35, 117
Hüsrev Bey (Erkân-ı Harb-Kurmay), 32, 113, 192,
Isparta Fırkası, 107, 151,
Istıranca, 119, 120, 123, 124, 129, 132, 133, 137
İbrahim Bey (Süvâri Livâ (Tugay) K.), 59
İbrahim Hakkı, 69, 83

İskilip Taburu, 78
İleri Tabya, 155, 156, 158, 193
İmrahor, 144, 152
İmranlı, 133
İngiliz, İngiltere, 8, 11
İnce köy, 88
İskilip, 105, 109
İsmail, 10
İstanbul, 8, 9, 12, 16, 44, 47, 50, 62, 101, 139, 143, 147, 148, 150, 155, 160, 161, 167, 181, 191
İsviçre, 10
İşkodra, 187
İtalya, 167, 182
İttihad ve Terakki Fırkası, 8
İvanof, 190
İzmit Fırkası, 26, 27, 64, 65, 66
Kadıköy, 22, 25, 28, 189
Kadri Paşa, 20, 37, 111, 116, 134, 138
Kaiser Wilhem, 10
Kalecik Taburu, 98, 105, 107, 109
Kâmil Paşa, 139, 195
Kângırı Taburu, 71, 98, 105, 131, 191
Kanlı Tabya, 156, 160, 193
Karaağaç, 7, 48, 49, 50, 54, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 74, 75, 78, 79, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 100, 104, 105, 108, 193
Karabıçak, 134, 135
Karaburun, 152
Karadağ, 164, 187
Karadeniz, 54, 140, 147, 153, 162, 190
Kara Hasan, 120
Kara Hamza, 21, 22, 190
Karakoç, 18, 19, 32
Kara Mehmed, 132
Karışdıran, 95
Karlı köy, 134
Kastamoni Fırkası, 60, 99
Kavaklı, 16, 18, 26
Kayseri Fırkası, 142, 155
Kâzım (Kolağası), 114, 117, 134, 137, 157

Kemâl Bey (Miralay-Erkân-ı Harb Reisi), 58, 59, 61, 71, 72, 74, 75, 157, 158
Kemal efendi, 192
Kestanelik, 137, 139
Kılıç Burnu, 152
Kırcaali, 14, 15, 176
Kırkkilise (Kırklareli) 7, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 24, 25, 26, 29, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 50, 59, 60, 61, 77, 79, 80, 90, 102, 119, 164, 187, 190, 191
Kırım, 180
Kısıralan, 144
Kızılağaç, 190
Kiremitli, 18, 24, 27, 28, 190
Koçhisar Taburu, 78, 105, 109
Kofcağız, 34, 36
Kokurdan, 36
Komonova, 164, 187
Kont Prayzing (Süvâri Mülâzımı), 150
Konya, 42, 44, 53, 82, 83, 95, 99
Koyun Gavur, 15, 18, 28, 29, 31
Koruköy, 152
Kurt Kapanı, 144
Kurtköy, 152
Kurudere, 51, 52
Kurukavak, 142, 147, 148, 153
Kutincef, 190
Küçükçekmece, 138, 148
Küçük Manika, 136
Lazar köy (Yazlık köy) 139, 140, 145, 146, 149, 152, 160
Livâ (Tugay), 25, 34, 49, 51, 60, 63, 69, 70, 77, 78, 101, 125, 126, 133, 134
Lüleburgaz, 7, 14, 15, 17, 33, 37, 41, 49, 50, 61, 62, 63, 64, 65 66, 67, 75, 138, 163, 164, 173, 190, 191
Mahmud Muhtar Paşa, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 20, 100, 102, 103, 189
Mahmud Paşa, 59, 76, 84, 86, 140
Mahmud Şevket Paşa, 8
Makedonya, 165, 190
Makriköy (Bakırköy), 148
Mehmed Dursun, 77

Mehmed Ali, 83, 102, 130
Mehmed (V), 8
Mehmed Hakkı, 120
Mehmed Remzi, (Kaym.-Yarb. 8. Sv.A.K.), 131
Mehmed Ziya, 93, 94, 96
Merzifon, 133
Messina, 11
Meşrûtiyet, 8, 101, 165, 168, 181, 182, 184, 195
Metz, 7
Mısır, 8, 11
Midye, 47, 50, 88, 132, 193
Milano, 178
Miralay (Albay), 20, 71
Mirlivâ (Tuğgeneral), 20, 100
Moda, 8, 11
Molla Güranî, 7
Molteke, 177, 178
Muratlı, 95
Musa Kâzım, 105
Mustafa Bey (Kaym.–Yarb.), 25, 49
Münih, 10
Müsellim köy, 129, 135
Naci Bey, 105
Naci Efendi, 82
Napoli, 11
Napolyon, 164, 177, 179, 183
Nazım Bey, 117, 157
Nâzım Paşa, 14, 48, 65, 76, 102, 103, 111, 113, 134, 139, 146, 147, 148, 194, 195
Nâzilli Fırkası, 140, 152
Necmeddin Efendi, 130
Nevşehir Tb., 120
Nicholas (II), 9
Nihad Bey, 96, 105, 107
Niğde Tb., 71, 105, 113, 114
Nis, 184
Nizâmiye, 16, 20, 31, 67, 84, 98, 154,
Nureddin, 116
Nuri Bey, 81

Ortaköy, 190
Osmancık, 80
Osmanlı, 13, 14, 15, 16, 163, 180, 185
Osman Paşa, 117
Ostend, 8
Otakçı, 18
Ömerabbas, 190
Örcünlü, 140
Örenbeyli, 75, 78, 79, 80, 83, 84, 96, 105, 107
Örensakız, (Evrensekiz) 133
Örüncek, 51, 52, 82, 106
Padişah, 9, 29
Paşaköy, 67
Pazarköy, 46, 49, 53, 54, 55, 56, 58, 67, 71, 77, 80, 106, 121, 127
Pazarlı (Karakol) 55
Penenro, 161, 190
Petra, 7, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 41, 43 190, 191
Pınarhisar, 7, 15, 37, 41, 42, 44, 48, 50, 53, 54, 59, 61, 63, 68, 71, 74, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 102, 103, 106, 110, 120, 126, 138, 162
Pire, 8
Plevne, 164
Polonya, 185
Prenses Nimet, 8
Poyralı, 55, 59, 60, 68, 69, 70, 72, 74, 77, 78, 79, 81, 83, 86, 88, 89, 92, 93, 94, 98, 106, 107, 114
Pravadı, 18,
Prens Boris, 162
Purusya, 164, 183
Ragıp, 92, 96, 151
Rakliça, 15, 19, 20, 28, 29, 31
Ramis (çiflik)- (İstanbul-Rami), 148
Râsih Bey (Yusuf), 78, 79, 84, 95, 105, 106, 114, 121, 122, 127,
Rauf Bey, 117, 188
Recai Efendi (Tb.yaveri), 128
Redif, 29, 31, 40, 41, 47, 53, 78, 84, 93, 97, 103, 107, 158
Rıza Paşa (Ferik-Ayân), 140

Rumeli, 125, 182, 185
Rus çarı, 9
Rus-Rusya, 52, 164, 174, 180, 183
Sabri Paşa, 155, 156, 159,
Said Halim Paşa, 10
Sakızköy, 63, 64, 65, 66, 67
Samakof, 52
Samsun Fırkası, 100, 101, 103
Sandıklı Tb., 120
Saranlı çiftliği, 64, 65
Saray, 14, 45, 49, 50, 51, 75, 76, 78, 118, 119, 120, 121, 124, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136
Sarıdanlşmend, 16
Sarubelli, (Hisarbeyli), 149
Satıköy, 111
Sazara, 75
Sazlıdere, 18
Selâhaddin Bey (Bnb.), 151, 156, 157, 159
Selimiye Fırkası, 143
Semen, (Seymen), 18, 24, 27, 190
Sergin, 52, 82, 88, 106, 130
Seydişehir Tb., 71, 97
Seyfioğlu, 37, 39
Seyidler (İstasyon), 65
Sıdıka, 7
Sırbistan, 164, 187
Sırvat, 20, 21, 23, 25, 28
Sinanlı, 111, 115, 130, 132, 133
Sinekli, 136, 137
Sofular, 19
Soğucak, 7, 55, 57, 58, 62, 68, 69, 70, 72, 73, 75, 78, 80, 82 84, 85, 88, 95, 97, 98, 102, 107, 108, 110, 114, 118, 151
Sungurlu Tb., 106
Susuz Müsellim, 65
Süleyman Danişmend, 16
Süloğlu, 18, 19, 24, 190, 191
Şevket Turgud Paşa, 99, 114
Şevki, 28
Şükrü Bey (Miralay), 20, 21, 22, 28, 29, 30, 32, 46, 54, 110, 121, 130

Şükrü Paşa, 187
Talat Paşa, 10
Taraklı Tb., 45, 60, 74
Tarfaköy (Örencik), 146, 149, 150
Taşhtabya, 31, 32, 37, 38, 39, 41, 42, 192
Taştepe, 190
Tatarlı, 66, 111, 115, 132, 133
Tayakadın, 143, 144
Teke Çiftliği (suyu), 15, 22, 25, 26, 28, 29, 45, 69, 70, 71, 77, 78, 83, 86, 104, 107
Terkos, 9, 143, 144, 147, 150, 152, 153, 162
Terkos gölü, 140, 162
Tevfik Bey, 80, 84, 148, 151
Tırnova-Tırnovacık, 15, 37, 38, 52, 79, 190
Timurhan, 19, 25, 26, 173
Tisalya, 174, 192
Tokmakburnu, 8
Tosya Tb., 191, 193
Tozaklı, 72, 79, 81, 98
Topçuköy, 58, 59, 60, 66, 69, 76, 99, 112, 114, 115, 117, 118, 124, 134
Trablus, 182
Trabzon, 132
Trakya, 9, 101, 174
Türkbey, 50, 62, 63, 64, 67, 75
Türkiye, 10, 11
Uhlas (çiftlik), 132
Umurca, 66
Umûru fakiye, 192
Uşak Fırkası, 64, 66
Uşak tabya, 144, 147, 153, 155, 158, 161
Uzunbeyli, 70
Uzun Hacı, 49, 51, 75, 76
Ünya, 68
Üsküb (Dere), 16, 33, 42, 43, 50, 75, 80, 82, 85, 105
Vasilikos, 50
Vehib Bey, 187
Velestin, 8, 178

Velika, 75
Velimeşe, 137
Veli Paşa, 153
Viyana, 50
Yize, 7, 14, 15, 16, 17, 33, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 58, 61, 67, 68, 71, 73, 75, 76, 78, 81, 82, 83, 84 87, 88, 99, 102, 106, 110, 111, 118, 119, 121, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 137, 193
Yabanabad Tb., 71, 105
Yalta, 9
Yalvaç Tb., 123, 124
Yana, 42, 43, 44
Yanbolu, 190
Yancıklar, 80, 82
Yanya, 178, 187
Yarımburgaz, 148
Yaver Paşa, 17
Yena, 164
Yemen, 101, 165
Yenice (ler), 15, 17, 26, 28, 33, 41, 42, 50, 136, 190
Yeniköy, 129, 133, 134, 144
Yozgat Fırkası, 99
Yunan, 8, 174, 178, 182
Yuvalı, 51, 75, 130, 133, 134, 136
Zekeriya Hulki Bey (22. Al.K.Kurmay Alb.), 193
Ziya Bey (Kurmay Bşk.), 30, 82
Ziya Efendi, 92

★ 2000 ra